

ప్రతాపాగ్నిరీయము.

ఇది

బళ్ళారిలో వకీలుగానుండి

బి. శే. బ్రహ్మశ్రీ॥ కోలాచలం శ్రీనివాసరావుచే
రచియింపబడిన చరిత్రనాటకము.

కె. శత్రుఘ్నరావుచే
అక్షరబద్ధము.

మొదటికూర్పు.

బళ్ళారి.

ఆంధ్రాముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

1925.

Registered Copy--Right.

నాటకమునందలి పాత్రలు.

పురుష పాత్రలు.

అక్కరు
బైరాము
పీరుమహమ్మదు
ఖాన్ ఖాన్
రాజామాన్
మోము
అబ్దుల్ ఖజల్
మల్లాదేవ
బలవంతుదాసు
ఉదయసింగు
రవివర్మ
సూర్యసింగు
భాస్కరనేక
ప్రభాకరరావు
రామసింగు
లక్ష్మణసింగు
పాపిదాసు
జైమల్
పట్టి
సుక్త
జగదేవ
ప్రతాపుడు
రామభట్టు

జగ్గమ్మ
విక్రమసింగు
ఉదా
లక్ష్మణభట్టు
కుబేరనేక
జయదేవ
భీమజి
శేషజి
కృష్ణసింగు
చౌలయసింగు
సర్దార్ సింగు
బలవత్ సింగు
రైమ్మ
పృథ్వీరాజు
బీరుమ్మ
సలీము
జగత్ సింగు
సంగ్రామసింగు
రణసింగు
ఆసాధు
భిష్టనాయకుడు
పురోహితులు
అక్కరునేన

స్త్రీ పాత్రలు.

కమల
భైరమాదేవి
పద్మిని
కుముదిని
లక్ష్మి
శ్యామలాంబ
జోడుబీ
చిక్కతాయి

సౌభాగ్యవతి
మంగళాంబ
ప్రతాపవతి
గౌరాంబ
ప్రమలాంబ
కాళి
పుగత్రీలు
మందరాంబ

శ్రీనివాససుకవి జీవితచరిత్ర.

ఎవ్వరి వదనరాజీవరంగస్థలంబున నలువరాణి నిచ్చుటను నట్టవలు సలుపుచుండునో ! ఎవ్వఁడు కువ్యావ్యావిషమూర్ఛితయగుకాళిదాస కవితను కన్యకు దనదు సందీవినిచేఁ దెప్పిటిల్లఁజేసి బిజ్జలమిన్నయని వన్నెకెక్కనో ! ఏమహామహు దివ్యనామామృతమును వీనులారాగ్రోలనియక్షరాస్యుఁ డొక్కఁడైన సీభునిని గానబడఁజేసే! ఏమహితచారిత్రుని యశఃకుసుమంబుల ధరియించి దివాకర నిశాకరులు పుష్పవంతులను సార్థకనామమును బడసిరో !

ఏవిద్యరచతుఃసుఁడు ఆసన్యసన సామాన్యమగు మహామహాలాపాథ్యాయ చిరుదమునకు మార్గదర్శియయ్యెనో ! అట్టి చురుకీకృతసకల శాస్త్రజలధిమగు కోలచల శ్రీమల్లినాథసూరి వంశమున, మనశ్రీనివాస కవిముక్తామణి విరూపాక్ష తేత్రమునకు సమీపముననుండు కామలాపురమను గ్రామమునఁ గ్రీస్తుశకము 1854-8-13 తేదీలకు సరియగు ప్రమాదీచ సంవత్సర ఫాల్గుణానంత చతుర్దశినాఁ దుర్భవింఁచె. ఇతఁడు బాల్యముననే సంస్కృతభాషను జక్కఁగ నభ్యసించి, పదవ పాంక్త్యేయ భాషయం దసమానవైదుష్యమును గడించి, కొంతకాలము రాజకీయోన్యోగముండి, తర్వాత న్యాయవాదిపరీక్షలయం దుత్తీర్ణుడై బల్లారి పుర వరమున న్యాయవాదిగ నుత్తలుచుండె. ఇతనికి నొకకూతురును, నలుగురు కుమారులును గలరు. మఱియు నితఁడు 1917 సం॥ ఏప్రిల్ 7 తేది దేహభీపురమున జరిగిన విద్యశ్శన యని ప్రసిద్ధి గాంచిన యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్సభ కగ్రాసనాధిపుఁడుగ నియమింపబడియుండె. ఇట్లుండ నేతత్కవించుండు రాజప్రణవీడితుండై యాంధ్రకువలయంబు వసినాడఁగుకవితక్రంబు లుల్లసిల్ల 1919 సం॥ జూన్ 23 తేది యస్తమించె.

ఇట్లు విన్నవించు,

సునీజన విధేయుఁడు,

రావాడి - మొకటరావుశాస్త్రి

శ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీ మునిసిపల్ హెన్సులు, బల్లారి.

ప్రతాపాగ్నినియము.

సం ౧౨

సూత్రము:—శా. శ్రీనివాసాచార్యమహాప్రభుయ యశశ్రీకాలహర్యుని
కానుశ్యాబుధియై ప్రతాపనిధియై గర్వోగ్రైత్యాళి సం
హారోచిగ్రత నెవ్వడిధనను శిష్టాచారముల్ని శ్వానా
శ్రీగామునిధియై శ్రీనివాసాచార్యుని సుప్రసిద్ధిని నిరూపించుచు.

(పుష్పముల జల్లి)

శ్రీ. కనులొత్తమలవాణ్ణి కంజాల్లెడగు దేవుం
దేరాజవంశమూ లేద్యుడయ్యె
ఆరితమః పటలంబు నాల్పుకెలొదిత్యుం
దేరాజవరుకులూ థారుడయ్యె
బహుబలాధ్యత మహాగుహునిం బోలెడుగుహుం
జేవీర నరునింటదైవమయ్యె
బాపురేయనందగు బాపుతేడి శూరు
వంశాలవాలమై వసుధనెగజె

గీ. సంగరారిగంధ సారంగముల పాలి
సింగమగుచు వెలయు సింగరాజు
తాతయెవనికా ప్రతాపభూమిశుని
కథను నుటకముగ గనుడిమీరు.

2. ఘోరస్వయోచ్ఛ వాఘోరకర్తం బులం

బావనెక్కినది భరతభూమి

తైమూరునంశాద్రి తారాధిపతి నెల

లేనమతాతయై యెలమిమింకె

విమలశీలత మించుహు మయూనుడె వ్యాని

తండ్రి యెక్కిరిసిస్తండ్రుండయ్యె

సంకటజలనిధి సంభవించియు సౌఖ్య

వారిధిలోఁజేలెవీరు ఛెవఁడు

3. భరతఖండమేలి భవ్యుడై నిర్మల

యశము దిశలనెల్ల నాక్రమింపఁ

జేసెనెవ్వఁడట్టి శ్రీమంతు నక్కరు

కథను నాటకముగఁ గనుడివీరు.

(నిష్క్రమము.)

ప్రతాపాగ్నిరీయము.

ప్రథమాంకము - ప్రథమరంగము.

అగ్ర. పాదుసాస్థానము.

అశ్వరు - బైరాము - పీరుమహమ్మదు - ఖాకీఖాకీ - రాబానుక్ - హేము

సేవకులు.

అశ్వరు:— ఉ. కాననసీమఁ గ్రుమ్మచేచుఁ గప్పజలాంబుధి మున్గితేలుచున్
దీనతఁగుంది నాడువిడిది కుమ్మమఱేదియు లేక చిక్కుచున్
మానిని వేంబడింప వసమాగ్గములు దుఁగృశించె బాదుసా
మానవ నేత వైషగతి మాన్వంగ వచ్చునె యేంతవానికిన్.

సభానదులారా! కైవసమయి విదిత్రంబు. వికచ్చత్రాధిపతిగ భరతఖండమేలిన నాతండ్రి
హుమయూను కాలవివర్ధయంబున పక్షియనువానికినోడి నాడువీడే నిలువనీడలేక, గ్రా
మైక రాత్రిగఁ దిరుగుచుఁ దనమిత్రుండగు జోడుపురమురాజు మల్లాదేవునిఁడఁగ నాద్రోహ
గ్నహిష్యంబుమాని, పగఁబూని, నా తండ్రినఁబట్టించుచు యత్నించెనట. హా హా! ద్రోహ
మనిన నింతకన్న హెచ్చుకలుగునా?

ప. అడవినిఁజిక్కి స్రుక్కుచును నాశలీ మెండయి సొమ్మనిల్లుచున్
బడలికపొచ్చి దప్పిఁగొని, ప్రాణముఁబోవఁగనున్న దీనునిన్
బుడమివుఁడైన నొజనకుఁ బుణ్యచరిత్రునిఁజూచి దేశమం
నదుగిట్టఁగూడదంచువిడనాడిన ద్రోహిని నుక్కడంచెదన్.

అటకకటా! ఆ మల్లాదేవుఁడారీతి స్వామిద్రోహపాపనరింప నా తండ్రి సంకటపడి, నను
నిందుగచ్ఛములోనున్న నాతల్లి హమ్మిదుబాకగూడి, యెడారులలో సంచరించుచు, నీ
శింధునుగానక దప్పిఁగొని పాదచారియై యెట్టలేలకు కైవసంబున నెటులనో ఆమీరు
కోటఁ బ్రాణంబునఁ జేరెనట. అచ్చటి యధికారి దయాశీలుఁడయి నాతండ్రికి సాహాయ్య
పడి నాతల్లిని రక్షించెనట. ఎంతటియక్కట్టునఁ బుట్టినను దైవానుగ్రహంబున సేనింతటి
సుఖమునుగంటిని. అయినను నా మానసంబునకు సుఖముకలుగకయున్నది. ఆ హీనకాలినీ
శింధువు మోముయనునాఁడు మహమ్మదు ఆదిల్ వద్దఁబ్రబలింపి మోకంటినలు సై బాధిం

చుచున్నవాడను. వానిజంబి హిందూభూపతుల భూపతనచొనరించినదాని నాహాసనము సుఖాహ్లాసమై యుండదు.

తైరాము:—మహావ్రథా! కాళానుగుణ్యంబుగ రాజులు స్రవ గ్రింపవలెను. కష్టబ్రతరాజ్యంబు పట్టించు కొనుట రాజసత్తమగును. వైరశుద్ధికినై యార్యావర్తమందనఁఖ్యాతులై యుండు హిందూ రాజులతో నైరంబుఁదెంచితిమేని వారు రాజ్య యుక్తారకులగుదురు. కావున మనమే యుపాయమునైన హిందూరాజులతో సంబంధముఁగల్పించుకొని వారిసఖ్యమందవలెను. అంతకుఁ దృప్తిఁజెందక, హిందూమతస్థులగువారిలో వారికేలహములఁదెంచి; వారిచేరులపైఁ దలయొడ్డనటు లానరింపవలెను. మహావ్రథా; చక్కఁగ నాలోచింపుము.

చం. జపనధర్మి మారమయె, జాతిసహూదరులై నిసృణక్
మనకరులై యచాయము లమానుషవృత్తిని నల్పుచున్నవా
రననిక నేమి? యిట్టితటి నారయనార్యుల తోడఁగూడికల్
మనయభివృద్ధికి దగినమార్గమగున్ దలపోయుమా మదిక్.

అక్కట:—నదివరకా! నీ యభిప్రాయంబు దీక్షలోఁచనా ఇనితఫలంబు గావుననవశ్యానుసరించుదును! ఆటలానరించెను. (తైరామునుఁజూచి) నాయనా! నా రాజ్యకంటకుడై పలుబాధల మముఁగాఁగించిన హైమూను ను దురాత్ముని యుద్ధమునఁ బట్టెతి నని పలికిచిదికడ! వాఁడ చటయన్నవాడను? వానికింతటి బలమెటువచ్చెను?

తైరాము:—మహావ్రథా! మీ కంజికి జన్మదోషియైన మద్రాగారి మరణానంతరము, సలీముగోతు రాజ్యమేలిరనునది మీకునిశ్చయమగుదా? వారున్నర్థస్థులగుకాలమున వారిని ఫిరోజ్షాయని పన్నెండేడ్ల బాలుఁడొకఁడుండెను. వాడు మూఁడుదినములుమాత్రము రాజ్యమేలిను. నీదప వానిమేనమామయగు మహమ్మదు, తల్లిప్రక్కననున్న బాలునిజంబి తారాఁబెను. హైమూనునెది యీ హిందువు నీచవృత్తిని జీవించుచు, విషయాభీనుడైన రాజునకు నేవ కుండయి కాలక్రమమున పరరాజుల యుద్ధమునఁజెదిరించి జంతువునందేటి సమర్థుఁడౌ యెను. దైవానుగ్రహంబున నా బాణంబు వాని కంటికిఁదగిలిన కారణంబున యుద్ధమున వానిబుట్టెను.

(నేవకులు హైమూను బట్టికొనివచ్చి అక్కఱెదిట నిలుపుదురు.)

మహావ్రథా! వీడే నా పలుకంబుడినద్రోహి, ఇదినుదినము. వీనిజంపుము.

కా. స్వామి ద్రోహినివీని జంపి వుడమిక్ స్థాపింపుమా మామత
స్వామితనంబును, ఘోషియక్ బిరుదునుక్ సార్థంబుగాఁజేయుమా
భూమిశా! యదిరాజధర్మమగు సంపూజ్యంబగుక్ లెమ్మ యీ
సైనుంబూనుట సర్వసమ్మతమగుక్ నిత్యాను మోదంబగుక్.

మోము:—(నవ్వుచు) ఏమీ! బైరాం! మరణమునకు నే వెంటనున్న తొంగితివియా? ఎన్నటికి వెంట
వను. రణావని నీ శిరంబుచ దడగజాలనై తినేయని చింతించెదనుగాని, నా మరణమునకు
నే వ్యసనపడను. (అక్కరుంజూచి) భూమిపాల! ఆలస్యమేల? నీ నచివచెప్పని హత
బోధనల నాలోచించి నా శరీరము వైశమ్యపడజగి నీ మతలమును స్థాపింపుము.

ఉ: పుట్టితిం బేదయై పుడమి, భూరిపెవ్వ శనంపిడుదితి
కట్టిడివర్త పుండనయి కాటయలందితి గొంతకాలము
నెట్టితి రాజ్యమున్వదల నీజనకున్ భజనత్వశాల్మయై
గిట్టిగనేల దుఃఖమింకగోడ్యవి యంధుడనైన్వపాలకా!
భూమిపాల! ఈ శరీర వాహనం నేమనఁజాల.

బైరాం:—మహాప్రభా! ఈ ప్రహేళికలను నాలస్యమేల?

అక్కరు:—సచివర!

ఉ: ఉత్తమజన్మమంది నిఖిలోత్తమరాజ్య పదంబుచెంది స
ర్వోత్తమనీతిధర్మముల నుగ్గు గంగించిన భూమిపాలువా
లక్షునె యుత్తమాంగమున నత్యధికంబగు సత్వీయుగ్మముకా
హస్తనివానివైపుల? సారయవేమచి రాజధర్మమే.

సచివర్యా! కుట్రాగతశాంతమంతయుమాన నాస్వాంతమీ దుర్బలునింజంపువలెఁబూనునే?
అసంఖ్యాకులైచచ్చి నన్నెదిరిండు కఠినారుల శిరంబుదలఁగనేర్చిన నాకరహరించీ
విగతాక్షుడగు నరునివై బ్రయోగింపనగునా? చలదు.

బైరాం:—(కోపమున) ఇట్టి వయూఖీలురు మీ వంశమువారు కావుననే మీరేలురాజ్యముల యందె
న్నియో దొనంగులు పానంగులుండును.

శం. ఆరులురిచి దపిలనతిటి నె

ష్కరుణను బలముగాని వారింజంపుట ధర్మం

బరయును తేల్చిన ముప్పయి

నిరతము చివువహ్ని రాజనిన్నంటున్నచా!

అక్కరు:—సచివర్యా! నా తీమమునకై నీవెన్నిహితంబు లుపదేశించినను జిక్కివడిన యీ యంధుని
సంహరింపజాల, వానివిషయంబున నీ యిష్టానుసారంబేమయినను శేషికోసుము.

బైరాం:—(నేవకులంజూచి) ఓరీ భటలారా! వీనిఁగొనిపోవుచి, వీనిని నేను ముగించెద.

(నేవకులు హైమానుబంధులని నిష్క్రమింతురు.)

మఱికొందఱుభటులు బోడుపూరు అంబరరాజులనుచెచ్చి యెరుటసిలుపుదురు. వారు తల
దంచికొని విలిచియందురు.)

అప్పరు:—(బై రామునుజూచి) సచివవర్యా! ఈ ద్రోహులెవరు?

వై రాం:—మహాప్రభూ! వీడు (బోడుపూరు మల్లదేవునిజూచి) మరుదేశంబుననుండు బోడుపూరు
రాజు. మల్లదేవుడని యీ ద్రోహినామము వీడు మామయూను పాదుషాగారికి మిత్రు
డైయుండి వారిచే ననేన సన్మానములంది, పాదుషాగారు షర్తచే నియింపబడినతఱి దను
దేశంబున నడుగిదగూడదని యాజ్ఞయిడుటయచాలక వారినిబట్టి షడ్మాకు నప్పగించ
యత్నించెను. వీడో (అంబరు బలవంతదాసునిజూచి) ఆ ద్రోహికి సాహాయ్యపడిన
మహాద్రోహి. అంబరుదేశపురాజు బలవంతదాసు.

మ. మరుదేశంబున మిత్రులై మిగులసన్ధా స్థంబులక బాదుషా
దొరచేసెందుచు నీదురాత్మకులయే ద్రోహులు స్పన్నిం
ధరణిపాలుడై రాజ్యమున్నదలి బాధజ్ఞైందు కాలంబునక
గరుణన్వీడి వధింపనాజ్ఞయిడుమా కల్యాణముల్బొందుమా.

మహాప్రభూ! అక్కటికముమాని; కటికవృత్తియూని వీరికిత్తుకలు నీక ద్రికాహితీయిడుట
సర్వజన సమ్మత కార్యంబని నేనెంచెద.

అప్పరు:—(మల్లదేవునిజూచి) ఓరి ద్రోహి! మల్లదేవా!

శా. ఓరి! ద్రోహి! కులాధమా! కుటిలమాయోపాయ! ఛీ! దుర్బదా!
రా రావుల్బడి రాష్ట్రమున్నదలి నీరాజ్యంబునుక జేరఁగా;
క్రూరాత్మా! మామయూను నాజనకుఁ జిక్కుల్బెట్టె యత్నించితే
వైరివ్రాతేముఁజేరితే విభునకుక బన్నంబులన్సార్పితే.

(ఖాళాఖాళునుజూచి) సేనాధిపా! వీరిఁగొనిపోయి కారాగృహంబున నుంపుము.)

అబ్దుల్ ఫజల్:—(లేచి) మహాప్రభూ! నేవకుని విన్నవంబొకటి లాలింతురని వేడెడన. త్పావతుల లోకో
త్తరాభరణంబు డమాబుద్ధియని నిస్సందేహముగఁ బ్రాజ్ఞులు వచించిరి. అపకారికి
నుపకారంబునెయుటయ గొప్పమాగ్గమని నీలికోవిడుట వక్కానించిరి కావున వీరినీ
మీరు మన్నించి యొక గొప్పయుపకారంబొనర్పవలెనని నా కోరిక.

అప్పరు:—దుండ్రవర్యా! ఈ ద్రోహులకు నేనే యుపకారంబొనర్పవలెను?

అబ్దుల్ ఫజల్:—మహాప్రభూ!

మ. మిగులదయక స్పృహలక! శ్రువింపుమవీరిని దండనార్హులై
యగుదురు గానివీరయిన నక్కటికంబును చాల్చుమామదిక
బగఁగొనఁ బూనఁగావలదు పార్థివ! వీరియనుంగు బిడ్డలక
చగుననిసీపు జేకొనుమ హరలుగా హితమైత్రి హెచ్చుగఁగో.

భూమి ప్రభూ! వివాహసంబంధ దౌర్భవ్యబలమున వీరిరాజ్యధీవృద్ధిఁ జూరఁబడును. మఱి రోజున
తేమంబున కాధామగును.

అక్కర:—మంత్రివరా! నీ భవనములు హితనీలియతములుని నే నెన్నెను.

అబ్దుల్ ఫజల్:—(బలవంతదాసునిఁజూచి) తాతా! నాపలికినపరుకు మీకు సమృతముగదా?

బలవంతదాసు:—హా హా. అంతటిభాగ్యమా! ఈ పాదుషాద్రవ్యై సంతృప్తిగఁ గోరనవారెవరు?
మా పెద్దల్లిట్టి సంబంధముల కింతకుమున్నే మాగ్నదర్శకులైనవారు. అవశ్యకము నా
విద్యను చిక్కతాయని వీరికినిచ్చి వివాహమొనర్చెను.

అబ్దుల్ ఫజల్:—అదికదా! లోకానుభవముగల వయోవృద్ధుల ముగ్ధతలత. (మల్లాదేవునిఁజూచి)
మల్లాదేవా! ఈ విషయమున నీవేమందువు?

మల్లాదేవు:—మంత్రివరా! ఏమిమాటలాడెదవు?

మ. తగు నేనీవిట్లు మాటలాడఁగ విచిత్రమౌగదా? హిందూవుల
వగవుకాడెందైనగాని యన్యకులసంబంధంబుఁ గాఁగింతురే?
నగరేచేతులుదట్టి భూజనులు ప్రాణంబుండు సంధాక?మే
లగునే యిట్టియమానుషపంబు? పలదయ్యా కీడగుకదీనిచే.

హా హా. ఇట్టిమాటలాడఁజెల్లునే? నిజమతావలంబనమతిగదా యార్యావర్తమునందలి భూభ
తుల భూషణము. మహమ్మదు జలాలద్దీన్, ఆల్లాయుద్దీన్. బోగ్లాకు మొదలగు పారసీకులు
రాజ్యములవలెయింది రాజ్యలక్ష్మీనం జూతఁగొనిరిగాని యో యార్యావర్తంబునందు స్థిర
ముగఁ బాదుకొనిన హిందూభుతము సర్వములము శేయఁజాలరైరి. ఈ శాసిత తుచ్ఛభాగ
మునకై చిరకాలాగ్నిత మతమును దిరస్కరింపనగునే? నాకది సమృతముగాను. ఇట్టిమాట
లాడఁకుడు.

బలవంతదాసు:—ఏమి మల్లాదేవా! ఇటువంటిమాటలాడెదవు?

మ. మలదేవా! వినుమార్గ్యమున్వలదు నేమంబంది ప్రాణంబునకా
నిలువకాబాచ్చుట రాజమార్గమగు హానికాగూడు వేతెననీ
కలికాలంబునఁ దేతనీలివిధుల న్నామింపఁగాఁ బోలునే?
ఫలమే? శ్రేయమే? నేమమే? హితమే? వాగ్దార్శవ్య మీరితిగక.

మిత్రమా! దూరాలోచనవరుడౌతు పీవీరితిఁ బట్టుఁబట్టికొనిరెమిమి? ఎదిరిందినహా! ఫలమేమి?
ఆనందముగొనినోట పేమధికులమని ప్రబంధంబులాడికొనినఁ బ్రయోజనంబులేమి? ఇదిమనకు
తేమమా? మనప్రజలకు హితమా? మనరాష్ట్రంబునకు శ్రేయమాక్షి మతాభిమానంబున మన
మిత్రుడు మువ్వరతుఁ బట్టుపట్టితిమిదా? మనకినుకాభ మేమి? మనమండ్రి మనరాజ్యంబుల
క్షీణించును. మనమధ్యాద లెటులైనను నిలువవు.

మట్టాడేవ:—తాతా! నీ మాటలు నీవను నాకిప్పుడువోచెను. (అబ్బుల్ ఫజల్ నుజూచి) ఖండ్రంబార్యా!
నాయనంగువిడ్డయగు జోమబీ నీ భరావరునకిచ్చి చరిణయమునన్న నే సమ్మలించితి.

అబ్బుల్ ఫజల్:—(అక్కరునిజూచి) మహాప్రభూ! వీరియరుల తమమామగారగుటకు సమ్మలించితి.

అక్కరు:—అటులయిన మీరు తమనుతల నిచటికిఁబిలిపించి పరిణయంబొనర్చునంతవఱకు మననగరున
వీడులలోదించి వీరినిసత్కరించుచుండు. ఇతిరరాజుల నేనినయిన మననేనాధిపతులు పట్టి
తెచ్చిరేని వారినినైతము సత్కరించుచుండు. [బైరామునిజూచి] సనివేంద్రా! చిత్తుల
నగరంబు వీరక్షత్రియుల స్రతాపాలయమని లోకవాడుష. అట్టినగరంబు మనముపట్టమేని
నా సార్వభౌమపదవికిఁ గుండుతలగల్గు. కావున యా నగరంబుపై నందెత్త నేన సిద్ధులుగ
నుంపుము.

బైరాం:—మహాప్రభూ! అట్లానుసారంబొనర్చెద. (నేనాధిపతినిజూచి) ఖాన్ ఖాన్ నివిపుడే చిత్తు
రుపై నేనగ్రహి విచేతలుము. ఈ రాజులకుఁదగిన యింట్లు సమరించయిమ్ము. విలిదికోనబిడ్లు.
[రాజులతోఁగూడి ఖాన్ ఖాన్ నిష్క్రమించును.]

అక్కరు:—మంత్రివరా!

కం. సుదినందీ దినదయ్యను

పదిలంబుగ రాజ్యలక్ష్మీ ప్రబలించునిచేకొ

ముదమని మఱియొక నిషయము

మదిదలఁచితి నీవువినుమ మంత్రివరేణ్య.

సచివవర్యా! ఇది శుభదినంబుగావున దీనిజ్ఞాపకార్థము “నారోజా” యనువామంబున
నొకయుత్సవంబు మన్నగరున నెఱవఁదలఁచితి. అక్కాలంబున భరతఖండములోనుండు
సమస్త స్త్రీ లిచ్చోటికి రావలయును. అన్యము నాదాదినమున వాడువారిచే విరోధకర
మయిన సంతకరుపఁబడును, పురుషులేరికి నందుఁ బ్రవేశముండదు. ఇది మీమదికి సమ్మ
తముగదా?

బైరాం:—మహాప్రభూ! దీనినుండి తను బుజుమార్గప్రవర్తనకు దోహదోపకముగల్గిరివ నాకరమగునని
భీతిలేద.

అబ్బుల్ ఫజల్:—బైరాం! చక్రవర్తులకట్టి నిందకలుగునా? మనరాజుగారు తలఁచిన మార్గంబుహితమని
నాకుఁదోచెను. స్త్రీలందఱొకచోఁగూడినపు డనేకవిషయంబులు మాటలాడుచుం
దురు. వారిలో రహస్యములు దాగవు. కావున వారనేకవిషయములు వెలివేయుచుం
దురు. అనేకరాజద్రోహములు వారినుండి వెలివడును. అట్టివన్నియు మారువేషంబులూపి
రాజులు విమలారవినుట రాష్ట్రమునకు క్షేమము. కావుననిది కర్తవ్యంబు.

అక్కరు:—అటులయిన మనమిత్రుడు వెళ్లుదము.

[నిష్క్రమము.]

ద్వి తి య త ం గ ము.

చి త్తూ రు.

ఉదయసింగు - రవివర్మ - సూర్యసింగు - భాస్కరసేన్ - ప్రభాకరరావు - కమల.

ఉదయ:—సోదరులారా! శిల్పిపాదుషాగాను గొప్పసేనగూటి మనపురిపై చండువెడలివారని చారులచే వింటిని. వారికి మేమే తప్పినన్ని కానము. మాపురి దౌర్భాగ్యమెట్టిదియో బాపురా జీపురినెట్టి సమయంబునఁ గట్టించెనో, తెలియదు. పేరుపొందిన పాపశీలందఱుఁ జిత్తూరనిన నెపుడెపుడు దానిని ముట్టడించి కొల్లఁగొట్టుదురాయని కాచియుందురు. అల్లయ్యుడ్డికొయను పటాణి, సౌందర్య, తామర్య లావణ్య ఖనియైన పద్మినీయుభవద్వంబుఁ జూచి నఁజాలునని ద్రోహము లెన్నియోపని యీపురిని నశింపఁజేసెను. చురల వాత్సల్యమున మాళవాధీశుఁడగు బహదూరను వాడీపురి ముట్టఁజింది, రాజకరులఁజంపి రాజశ్రీలను గాల్చి రాజ్యలక్ష్మీ జూఱి గొనిపోయెను. తురుష్కుఁడని పేరందినవాఁడెపుడు చిత్తూరుపైఁ గర్షించియుండును. ఇచ్చడీ మహాబలాఘ్నఁడగు నక్కరు మనపురిఁ గాల్చి జూరుచున్నవాఁడు. బ్రాతృవరులారా! అక్కరనిన సామాన్యఁడా?

నీ. బాలుఁడై వైరులగాలంబు ననుబిడ్డి

చైవబలంబున దక్కెనాఁడు

యశావనంబందియునుదనినాఁడెయో

గురువిక్రముని శైశండ్లరునుబట్టి

క్రూరసత్వంబునఁ దారిలోనెదురైన

శార్దూలమునుబట్టి సంహరించె

ధీరతమాళవాధీ శునినోడించె

నంబరాధిపునుక్కునడఁచితెచ్చె

గీ. జోడుతనకెందు లేదనిసొక్కినిక్కు

జోడుపురపతిఁ జెఱఁబట్టి స్రుక్కజేసె

నట్టిపటువిక్రమాఘ్నఁడై యవనినేలు

నక్కరుని నోర్వఁగ మాకుఫగునె? వలదు.

కాపున మనమాయక్కరుగారితో యుద్ధముసలువక చెలిమిఁబొంది యీ నిర్భాగ్యపురినివదలి యుదయపురమునకుఁబోవుదము— ఇదిమీకు సమ్మతముగదా?

రవివర్మ:—ఏమీ! ఏమిమాటలాడెదవు? చెలితోయుద్ధమువలదా? చిత్తూరువలవలెనా? ప్రాణంబులు తీపని దాఁపవలెనా? మనము శత్రుఁగములము కామా? రాజసంగంబు మనయందుఁదగ్గైనా. పౌరుషము మనయందుఁదగ్గైనా? యుద్ధమునినమూపురములు మాదగు మేము వైరులపేరు

దినమారమున లొంగియుంచుమా? పాపురాజు పంకజ్ఞులించునుదినని ఎచుచ్యులు చగఁజెరి
దరా? ఆదులు చేతులుదట్టినగరా?

శా. ఏమీ! త్రియవంశదూషణ! భలా! యీశ్వరపంశోద్భవుల
భామాసంఘముబోలెనుండఁగలరే వైరుల్లదింపక? గుల
దేమందైనను నెన్నఁగావలదె? నుజ్జేయస్కందంబైన యీ
భూమి మేనునఁ జాయఁగాఁగలదె? బాపూరాజవంశస్థులై.

చాలు చాటిమాటలాడకు. నేననఁజాల.

సూర్యసింగు:— ఏమీ! ఉదయసింగు! త్రియకులోద్భవుండగు నీవీరిమాటలాడనగునా? అగ్నియ
నామంబు నీధైర్యోచ్చాటనమంత్రమాయెనా? ఈ భీతినియందుంచినవారెవరు? సింగరాజు
పుత్రుడిట్టి పిఠితిమాటలాడెనని ఇనుబుదినన నీవననమూలంబు నందియింతురుగదా? ఇంక
నీతిమాటలాడకు.

శా. వీరుండైచగ మేలఁగాంచెను శిలాదిత్యుండు; బాలుండు తా
చీరుండై చగతికొ జయించెను గుహలూ విభూతనాముండు భీ
మారిత్రాతమునుక్కడంచుచు యశంబార్జించి కట్టించె బా
ప్సూరాజీపురి! దీనిఁ బాయనగునే భూమిశ ప్రాణంబునక.

భాస్కరనేక:— ఉదయసింగు! నీవెంతటిపెద్దిమాటలాడితివి? శత్రువులేచెనన్న సంధికోరుట త్రియ
ధగ్ధమా? త్రియస్త్రీలకు నైకమితటి పిఠితితనంబు పుట్టదుకదా? నీవంతటిదుర్బలుం
డవని యీ పాదుపా తెలిసినచో త్రియ స్త్రీలనంధటినిఁదన కప్పగింపవలెనని
యాజ్ఞయివను. అటుచేయనమ్మరియా?

కం. వెడమాటలాడ వలచింక

పాడువగు మనబలముఁజేర్చిపోరుమ జయముకొ

బడయుమ! త్రియధర్మముఁ

జెడనటలొనరించి యశముఁజేకొనుమ! వడికొ.

ప్రభాకరరావు:— హా! హా! ఉదయసింగు! నీకీపురిపై నించునైన పభిమానంబు లేదుకదా? ఈ పురివదలి
పోనగుననియంతమలధముగ మాటలాడితివి? నీవననమూలంబు నీమాటలు వెలిచేయు
చున్నవి. బా వీరుచే జంపఁబడినవాఁడు సింగరాజపుత్రుండగునని కాని దానీపుత్రుండు
కాదని యిపుడు స్పష్టమగుచున్నది. తనపుత్రుండగు నిన్ను రాజును జేయఁదలంచి
దానిమమ్ము మోసగించెను.

కం. మాసందేహముఁదిత్రను

దానీపుత్రునకు నేల ధైర్యముకలుగుకొ?

మోసంబయెఁగులమునకును

హానియున న్నెయునుదటికె, వాటిలెనిందల్.

మిత్రులారా! రాజనియోకులభమునిముఖావలోకనము నేయుట పాతక హేతుకము. కుల
టలోమదనోత్పవ మింపగునటుల వీనిమానసమునకు వైదులతోరణోత్పవమింపు గాలేమి.
మనముపేదిగ నూడిరణమొనర్ప నలవికాదు. రండు కెట్లుదము.

(ఉదయసింగు తప్ప నందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఉదయసింగు:— అయ్యో! ఈ దురాత్మకులకు నాహితమ్ము విషమయ్యెగదా? నన్నెన్నిమాటలాడితి?
సమయముకాదని మిన్నకయ్యుంటిని. కాదేని వీరి కండలు తుండ్రమండగా భండింపగా?

చ. భుజబలగర్వయు క్తులయు భూపతి నేనని యైనయెన్నకే
కుజసులునోరుకుళ్లెగను గుత్తితముల్పచరించెక్కటా!
నిజము నెఱుగఁగైరి, రణనీరధిమునైడువేళనైన భూ
భుజుడు యథార్థమా డెననిపొక్కి తలంతురు నాహితంబునుక.
(చింతించుచుండును.)

(కమలప్రవేశము)

కమల:— (తలనంచుకొనియున్న రాజునింకాచి) ఏమియాయచ్చెనవు? నమఁగొనిన మఱముననె
లేచివచ్చి కరుణించి కాగలించి లాలించి నరసాలాభముకాడకయూ మోహనాంగుఁ డిటుచింతా
సలేకి స్వాంతమంతయు నప్పగించి యేమియూఁ జెలియకయున్నవాఁడు? ఇదియేమోరాజ
కార్యలోచనముగనున్నయది. మాటలాడించిచూడెద. (సరసఁజేరి) మోహనాంగా!
ఇంతటిదీర్ఘలోచన పరుడవై యింకాకావలోకనమునెవ్వరు నేమటవచ్చిననన్న
మాటలాడింపక చూనముద్రనుధరించినావు? అంతటికార్యమేమిటబట్టించెను?

ఉదయసింగు:— (నిట్లార్పుపొందుచు) మోహనాంగీ! ఈయవమానకరమైనవార్త నే నేమనితెలుపుదును?
నామానసంబువరిధవకిలలోఁబడికాలుచున్నయది.

కమల:— ప్రాణప్రియా! అంతటియవమానంబేవరినుండి కలిగెను?

ఉదయసింగు:— ప్రేయసీ! నాజ్ఞాతులు నానేనాధిపతులు నన్నెడితించి కులహీనుఁడవికుత్సితములాడినా
మానసంబెల్లఁగలంచెరి. చెయునది లేక ప్రోద్బుద్ధినమానువలెనారకయ్యుంటిని.

కమల:— మోహనాంగా! ఏవిషయంబుననింతటి వాగ్వాదంబుకలిగెను?

ఉదయసింగు:— నాతీ! డిల్లీపాదుషా భూరిబలయుక్తుఁడైవారిపై దండెత్తినాడట. ఇప్పటినితగుల
నాటించి యుద్ధము వదలి పాదుషాతోఁ జెలిమికొని పలెననియాడితి. అమాట
లకాద్రోహులగ్రహవడి, నోటికనిఁడిటననుఁబిట్టి నాముఖావలోకనము పాపమనిమాని
చెల్లిపోయిరి. యత్నముమీటి మీన్నకయున్నవాఁడను.

కమల:— మోహనాంగా! వారియెదుట నీవుత్పరపడి నీ యభిప్రాయంబు చెల్లినదితికాఁబోలు.
నుంచిది. ప్రాణేశా! నీకునంబున కహితంబుగ మాటలాడితి నేయని నాపైఁ గినియక నను
మన్నింతునని వేఁడెద. ఆ నాకము ధర్మానర్యకు శుభావమాను, కావున రణమవలదనుట

రాజనగ్నముగాదు. పాఠశాలబలముకన్న మనబలము హెచ్చునన్నయది. అంతకు నతిశయముగ మనకుస్థానబలమున్నయది. ప్రాణరక్షణముకై పోరువారునైరులు. మన మంతయుగాక జననావనీ యభిమానంబునఁ బోరువారము. ఇచ్చటి దుర్గమస్థలంబరుల కగోచరంబులు మనతో కరతలామలకంబులు. కావున జయము మనదగుననుట నిస్సందేహము.

ఉదయసింగు:— మోహనాంగీ! నీ మాటలు నాకలఁతలుదీర్చి కలసికి నా మానసంబును బ్రోత్సాహ పఱచెను ఇదికదా నీ సామర్థ్యము.

కమల:— మోహనాంగా! నావైఁ మీకుఁగల ప్రేమాతిశయంబున మీరు నన్నిటు పోగడుచున్నవారు. ప్రాణప్రియ! నాకు మఱియొక కొరికకలదు. మీరేమనికొందుతోయని భీతిల్లుచున్న దానను.

ఉదయసింగు:—నాతీ! భీతియే? నిర్భీతిగఁ బలుకుము.

కమల:— మోహనాంగా!

చ. దురమును జూడనామదిఁ గుఱుకొనలమున్నదికాన, నేనుమీ
సరసను నిల్వనాజ్ఞయిడి సత్కృపఁబ్రాతు రటంచువేఁడెదకొ
కరిగమనలకౌ వనిగిగర్వంబు లటంచని యెఱుఁగెనేని మీ
పురుషుల దుస్తులకొ దొడఁగిపొందుగ నుండెద మీమఱుగునకొ.

మహావ్రథా! ఇదియనాకొరిక.

ఉదయసింగు:— మోహనాంగీ! రమణులెక్కడ రణమెక్కడ? అంగనలు కనుమకొమలాంగులు. రణము కైరివారశరజాల భీకరాంగణము. కావున నినుఁబోలు ఇనబోలులు రణభూమి నిలు వఁజాలరని సంపియించెద.

కమల:— ప్రాణకాంతా! నీ ప్రియురాలంతటి పిరికికాదు. నీకేసలదేహమువలదు.

ఉదయసింగు:— మోహనాంగీ! అట్లులైన పురుషరూపంబుదాల్చి నావెంటనుండుము. పోవుదమురమ్ము.
[నిష్క్రమము.]

తృ తీ య ర ం గ ము,
చి త్తూ రు యుద్ధము,
హిందూ మహమ్మదకాసేన,
మహమ్మదకా సేనపఱుగిడుట,

తు ర్తీ య ర ం గ ము,
చి త్తూ రు,
రామసింగు - లక్ష్మణసింగు,

రామసింగు:—లక్ష్మణసింగు! ఆ కురుప్పులను నిర్హమధాములుగ నొనరించితిమి. ఆ పాఠశాలలు తొలఁకలుముడిరికిన పఱుగిడిరి.

లక్ష్మణసింగు:—అవును రామసింగు! ఆ యవనాధములుక్కు మీటి, మానేసరాదాకి, చెక్కిచెందాడు చుండ, నొక్కపేజిమూలిబాంబు మనదొరగారి ప్రక్కనుండిలేచి విజృంభించి, యభిమన్యునిలె శాత్రవమండలికొచ్చి, చిక్కినవారినిఁ జిక్కినట్టెట్లఁజెక్కి, దిక్కుకొకరు పట్టుగొనగొనరించెను. వాడెవ్వఁడును?

రామసింగు:—లక్ష్మణసింగు! అచ్చెరువంది టిచ్చవడినిలిచి యాచిన్నవాని మొగ మెగొడిగఁ జూచితిని. మరలఁజూచితిని. మఱిమఱి వలమారుమాచితిని. నాకేమో నందియముగనున్నది.

లక్ష్మణసింగు:—అదియేమయో నీ నందియము?

రామసింగు:—ఆ బాలునిమోముపై నాడంగులచాయయున్నది. నడకనైత మటులనేయున్నది.

లక్ష్మణసింగు:—అటులయినఁ బరుషదూషమునుధరించిన స్త్రీయనియో నీ తాత్పర్యము?

రామసింగు:—అవునయో! నిజము.

లక్ష్మణసింగు:—అటులైన యాస్త్రీ యెవతెయుండును?

రామసింగు:—అదియనాకు నందియముగనున్నది. మెఱుప్రవలెనించుక ప్రజ్వలింది మేరల వారాజునునీ మఱుగుఁజేరెను.

లక్ష్మణసింగు:—అది మారాజుగారి లంఠ కమలాంబయిండునా?

రామసింగు:—అవునయో! అవును. నిస్సంపేదమిది. నాకుఁదొఁపకపోయెను. ఇతర స్త్రీ కంతటి తెగువ కలుగునా? చిన్ననాటినుండి కల్గిపై సాముచేసిన యాటకతైయది. తరుణిలైగించి నిలిచినతఱిఁ బరుషులు దానికెమరై నిలుతురా?

లక్ష్మణసింగు:—నిజము. ఈదిగమున రాజాస్థానమున నేనాధిపతులు చేరుదురు. మనముపోయి చూచి వత్తిమరమ్ము.

[నిష్క్రమము.]

పంచమరంగము - చిత్తూరు.

ఉదయసింగు - కమల - రవివర్మ - మొదలగు సేనాధిపతులు.

రవివర్మ:—మహాప్రభా!

పం. యవనులు కౌండిశీకుల యిరాజియు నాశయుమాని; కాళ్లకుఁ జవనవిశేషమైన పుణినిజయ్య ననేర్పుచు, శైలవాటికిఁ భవనముగాఁ గుదుర్చుకొనఁ బాటుచు, మాకుయశోధనం బునుకొనవరుగనిచ్చి చింతయను చాననుబొందిరి దుర్యశంబుతోక.

బట్టి పరాక్రమవంతులు రణధీరులు మేమిందఱుమేచున నివటనుండ భండనమ్మువలదని వదలి దుష్కర్తఁ డెచ్చిక్కినుచుంటిమిగదా! మనపాలిదైవ మెంతటియవమానమానుండి మముఁ దప్పించెను.

శ్రీ

ప్రతాపాగ్బరీయము.

ద్వితీయాంకము - ప్రథమరంగము

చిహ్నము.

“కాళి”

కాళి:— హా హా! దాహమునకు వాటి యీపురి నేనుండనే? ఈ గట్టాబబ్బాజకమై యెన్ని వర్షముల యెట్టిను? అనిర్భాగ్యుండునయిండు తన జనభూమిపై భీమానిలుమారి భూభాగము తన పుత్రులతోనుదయ పురిజేరెను. రాజతనయులరక్తము పానీయముగ నాకవునపుడిప్పుడు దీని నేనీకోట గాచుచుండెద నని బాపూరాజునకు మూలయిచ్చియప్పటిను ఇల్లము రాజపుత్రు లేరి? వారిరక్తమేదీ?

సీ. రాజకుమారుల రక్తమిచ్చిన నేను

కోట గాచెదనని పూటవడితి

ఆలియుద్ధీనుని యాహా వంబున రాజ

తనయులరుధిరముఁ ద్రావఁగంటి

బహదూరుఁడొనరించు భండనమున

ధరాధవుల శోణితమెల్లఁద్రావఁగలిగె

రాజులేదయ్యెగారాణింపఁగా నేడు

దాహమయ్యెడునికఁ దడయలేను

గీ. ఆర్యులను నేడు నేనీడి యన్యమతము

వారిపురములజేరుచు వారిఁబోలె

శూరులగువారి క్షతజమవారిగాను

ద్రావి తెనియుదు, వేటోకదారిగాన.

అయ్యో! ఈకోటపై నలకేసికొని యెన్ని శతాబ్దములుంటిని. నాత్పత్తికై రాజిగారని నాడు తనకొమారులకు పండెండుగంటి గట్టములుగట్టి గాకు బలిగనిచ్చిగదా? వారుధిరము ద్రావగదా ద్విసహస్రక్షత్రియాంగనలచితి కతంబున గలిగిన నా హమార్పి కొంటిని. మరల గొన్ని దినంబు లుపవాసముజేసి మాశవాధీశుండగు బహదూరుండడైతి నపు, నాలుగుజేల శ్రీలుకాని పెనుమంటలదాహము. హిందూరాజురక్తపానీయమునవార్చికొంటిని. అప్పుడు పాదుషాయితూరి యీపురినినశింపజేయును. అక్కలంబున క్షత్రియ శ్రీల నేకులు తమ

మాన రక్షణకు నై జోహారుచిరిగి జేర్చియందునబడికాదుదురు. అట్టికాళంబుపల బుట్టినదా
 యేమిదా జుర్రముద్రాని యర్పగలను? ఈజులెఁపురినెన్నున బ్రయోజనంచేమి?
 పాదుపడిక్షిణించుట యీపురి తలవ్రాత. ట్టి పాదు పట్టణంబున నేనుండఁజాల
 మహమ్మదుమతస్థులు కూర్చులై మెఱయుచున్నవారు. రక్తమసినవారికి నీటితో సమానము
 కావునవారిపుఁముఁజేరి నుభముగనుండెద. ఈపురిపైరాజునకు లేని యభిమానంబు
 వాకేల? పోయెద.

(నిష్క్రమము.)

ద్వితీయరంగము - చిత్తూరు.

హాహిదాసు-జైమల్-పట్టి-పైమాదేవి-పద్మిని-రవివర్మ

హాహిదాసు:— పుత్రులారా! భార్యవరులారా! ఆ డిల్లీపాదుషా తనబలంబు గూడి యీహారి చిత్తూ
 రు వాశనంబొనర్చ నకుకట్టి వచ్చుచున్నవాడు. తద్రక్షణమునకై సేనతోరావలయు
 నని యీ నిర్భాగ్యునకు మదయసింగుకుఁ బాటువ్రాసియుంటిని. దానిబదులకాబట్టి
 ముఁదు వ్రాసినది చదువవాకు సిగ్గయ్యెను. ఇంతిదిదురాత్మకుఁడు ఇంతటిరాజద్రోహ
 క్షగ్రియ్యాన్వయంబున నెటువుతైనో నేనెఱుంగను.

జైమల్:— మామా! అరాధిమని నీరుబడలిడె? దయచేసి చదువుము.

హాహిదాసు:— జైమల్! ఆదివిననసహ్యముగనున్నది.

జైమల్:— ఎటులుండునీదాని మేము నెఁగోరితిమి.

హాహిదాసు:— అటులై యిది వెదనును. (అనుచు పాటుచదువుత) హాహిదాసునకు నీరాజుచేయు
 వాఁడౌదము. ఈభయక్షేమోపరి నీవ్రాసిన జాబంకి ముదరుందిరి. పోయి తూరి
 పాదుషాగారి నేనసోదించినమాతాన మన సేనాధిపతులు గర్వింపి నన్ను తుచ్చముగఁ
 జూచి మాటలాడెరి. వాకోవైపు దిగుసోయని యెదురు చూచుచుండు నేను మీకు
 సాహాయ్యవడుట గగనపువ్వులని తెలియుచు. ఈ తూరిమిము నెదిరించువాడెక్కడు
 పాదుషా. అతని పరాక్రమ ఏకమ సాహసంబులోకవిదితంబులు. కంఠక్రొవ్వున విూరి
 తూరి వారిసెరించినచో మీరు ప్రాణంబుననెలుమట కష్టమగు. తుదకు మీ స్త్రీలంధలు
 తురకలకు లంజలెఱుముంపు సమయంబుతలస్థించును. ఇప్పుడైనను హాహిదాసుని పాదు
 షాగారికి శరదాగతులయి వారితోసంధిసల్పుచు. మీలోనెవరివిడ్డలవైన వారు భార్యలు
 గాఁ జేకొనఁగోరితేని మీరట్లులానరించి ముదరుందుచు, ఇందునఁగప్పియియలేదు.
 జేబరుగార్రి కాలముననే మనజూరిదారిని మనకుఁ జూపినారు. దానిని మఱవనటుల
 జోధువునమంబురు రాజులాదారి ననుసరించితమతనయల నక్కరు దారలుగఁజేసిరి.
 కాలముగొడ్డిమనము ప్రవర్తింపవలెను. సంధిపలనని మీరు ధంబ్యులగుటయగాక
 మీ యభిమాన స్త్రీల మానంబులు గోల్పోయి వికరమెత్తువారగుదురు. ఇంతకన్న విశే
 షమిండు వ్రాయునదేమిలేదు.

ఉదయసింగు.

రవిభర్తా:—(రేచు) ఛావాచానుగాహా! మీరేమని యాకుల నా పక్షపాదం బాబు వ్రాసిలిరి? వాడు డాక్రి
యిండు కాదువాస్తీత్రుడని వాసనపడమున నే నెనుజేచితి. కాదినియెదురించుటకు వానికి
నోరు లేదాదు. హా!

కం. ఆకులదూపకు సాయము

తేకొన వ్రాసితివెనీవు చేతులలయంగా?

రాకొమరు లిందజిచ్చుట

నీకు సహాయుబొసర్చు నిలువమొకలనకో.

శైవాచా:—డాక్రియహాభిమానులారా! మిత్రులారా! పయోవృద్ధులై లోకానభవంబుగల నన్నవ్వు
స్థితిచి త్రయ్యి తలంపక, వాచుటలొంది సావధానులై వీనులొని, దీర్ఘాచనాయక
కుతులై కని నిర్ధరింతురని మిమునెల్లజేడెన. మనమీదిని బాలోచింపడని నమయము
సామాన్యమైది కాదు. అధికబలసాహాయ్య సంపదకలవాడగ్గురువామహ. నిస్సహాయు
లమై మనభుజబలమే నర్పికోనిన హరముమనము. వారి దేశము విశాలమగు రాష్ట్రము.
మా దేశమున నీవుకి. కష్టములంది యనేకయధ్యములొన వారి లీజిన వార్యురుభటులు.
ప్రేమంతులై పెరిగి యాధ్యముల గన్నలనై నా జాతనివాగు మనభటులు. ఇన్నిలోపములు
మనకున్నను, జనసభాదు భిమానము పెట్టునిచ్చును మనయ దుండి మమ్మెట్టిపనికైనను
ప్రోత్సాహపడదుచుండు. ఆత్మపదమును పుష్కలమగు భూభుజితైత్తి యార్థ
ధర్మములన్నియు నేర్చి మిమ్మనప్రాయులైన యీ ప్రాచీనక్షత్రమునకనై, విరుద్ధతా
చార ప్రవర్తకలైన పాతనీకులదాకించి మానప్రాణనంబులు గోల్పోవుట డాక్రియ
పారుచుముగాదు. వారికి శరణాగతు మనుటకలమైన మరణమే మేలు. ప్రాణంబున మన
లిందజము బ్రదికినారముకా? మహానాగ జైన యర్జునుల. ఇంద్రపావునా? అలవాడా
నరుడు గోధనంబురక్షించినచూడ్కి మనమానసంబుల నువాడొకడైన రక్షింపడా
శాత్రవమందలించొచ్చి దాగి నెల్లనుక్కడింప నొకయభిమన్యుడు మనలోనగలడదా?
గలిచినచో యార్థావర్తమెల్లమనని. ఓడినచో స్వర్గమే మనసామ్ము. మనకెందును
నష్టములేదు. క్షుశరము మృత్యుదేశభవము. యశమికావరంబులలో మనసామ్ము. ఈ
శరీరకాష్టరక్షణాభిలాసంబున యనన్యసామాన్యంబైన కీర్తిపక్షింపుట కర్తవ్యముకాదు?

శి. గెలుపుయశంబు దెచ్చు, నంగటి న స్వర్గముఖంబు వచ్చు, నీ

కళవళమహానేల! తేజిగావ్యము మీటినదుర్మశంబు మీ

కలవడూనిక్కువలదిది రక్షాననిం జచ్చుటకన్న బాహు జ

మ్మలకల నన్యమునలదె? మూర్ఖుగాదె యశంబు ద్రోయంగా?

నే నబలమ. వృద్ధును అయినను మిమ్ముగూడి వైరులలోడి యుద్ధమొనర్చు నమకట్టిని.
పురుషులు మీరైతిరేని పొరుషమే మీ భవదన్యునేనుడ్రోయకలోకమునై మీరుకట్టిమం
టిరేని కులాభిమానంబు విహరణదేని మీ జనసభామిత్ర మీకుడయ్యెడదేని మీ యభి

మానశ్రీల మానరక్షణముపై మీరు మనముందితిరేసి కాశ్యపయశంబార్జున యత్నింతురేన
యితూరిదురకలపై మరమొరప్పి మీవాక్ రాజ్యలక్ష్మిని నిలుపుడి. ఈ పురిగాపాడుడి
మీ యత్నమున నెల్లడి నెత్తి నే సాహాయ్యపడెన. ఈపట్టి (పట్టానుజూచి) నా పుత్రు
డనిమీకుఁజెలిసిన దమము. అందుననాకొకడేపుత్రుఁడు. అయినను రాజ్యాభిమానమున
క్షత్రియాభిమానమున వానినిరణమున నిలుపును. అందుజయించుటకుఁగాని ప్రాణం
బునీగువటకుఁగాని నొక్కోశేవదలని దీక్షబుట్టింది పనుపుఁత్రుముబుగట్టించెద. సంగర
మొనరించుకొని దనమోహనాంగిని దలచుకొని జిటుతిమయ్య యుండునటుల యీ నా
కోడలిని పట్టినది యుద్ధమున వారివద్దలిపెన. ఇదియనానిర్దానము. (పట్టానుజూచి)
పట్టి! నీవు క్షత్రియకలమునఁ బుట్టినవాడవు.

మ. తనమా! తండ్రికఁ బుత్రుఁడకోయశము సార్థంబుదఁగఁగఁ జేయుమా
మనముదే మఱి క్షేణికో నిలుపుమా మావంశ చారిత్రముల్
కనుమా! మున్ను గుహుడుబాలుఁ డయినకో గాంధెయిశోలోభముల్
వీనుమా! పుత్ర! యశోఽసార్థము భూభృన్ముఖ్య ధర్మంబగుకో.

(నభానపలంజూచి) సోదరుకారా! ఈనా నిర్దానమును మీరయ్యోగింజిరేని నేనిపుడే
పురియందును వరపట్టియు నుదఱిసిపలిపించి, హితముపజేశించి, వారినద్దలికినీ చితి
నేర్పరించెద.

హిహిహాసు:—మాతా! నీవు క్షత్రియగుటాగనపు. వీరమాతపు. సహితంబు సర్వక్షత్రియసమ్మలంబు.

మేమెల్లరు గణదీక్షబుట్టెనము. ఊపిరియుండునంతవఱకు యుద్ధముననిలుతుము. జయ
మాన్వితము. పీడితి మేని నైరులకుఁ బాడుపడిన యీపురి విడుతుము. ఇది నిస్సరిచేటము.

ఇక సహనరించదగిన కార్యములెల్లనొనరింపుము.

భైమాదేవి:—అటులయిన మీరెల్లరు యుద్ధసన్నద్ధులై నిలుపుడి. రంది

(నిష్క్రమము.)

తృ తీ య ర ం గ ము.

చి త్తూ రు.

భైమాదేవి - పద్మిని - కుముద్విని - లక్ష్మ్యంబు - పురస్తీలు.

భైమాదేవి:—(లేచి) వీరక్షత్రియ సతీమణుకారా! వీరమాతకారా! ఇప్పుడు మోపురికిని మనకను సంగ
విందు నంక్షోభము మీరఱింగినదమము కావున దానిని నే విస్తరించి వదిలవనవచ్చు
కము. ఇప్పుడు మమ్మెదిరించునైరు లన్యమకౌవలంబులు. అన్యశ్రీల మానరక్షాద
లను గొరవించువారుకారు. మర్యమాంససేవకులు కావున మదనమయాధీశులు ప్రాణ
మయినవదలి మానాభిరక్షణము మానితులకు భగ్నమాంబును విషయము క్షత్రియంగన
లెల్లరుఁ జెలిసినదియి. అయినను మనలోగొందఱు చనికాంశములు చెలియనివాడుకలరని
నేనెన్ని తూర్వదుష్టాంతములుగొన్ని మీకుఁజెలుపఁగోరెదను. పూర్వము భీమచిహ్నార్థ

పద్మిని లోకోత్తర శాందర్యవతియని యెన్ని అల్లాయుద్ధములు...
 కుసభావ్యకలనైర్లరజంబి యానతీమణిని గొనిపోవఁ బురముప్రవేశించెను. పద్మిని పురం
 క్రిమిణికావున త్రియోగనలశ్చిల్లరకు మానాభిరక్షణ మముబోధించి చిలివేర్పటిచి
 చారిలోఁగూడఁ దానునుబడి సద్గతినందెను. త్రియోగనలమానము కాపాడెను.
 త్రియోత్తీల పాతివ్రత్యము స్థాపించెను త్రియవనితఁ తెగువ భూతలమున నెగడు
 లాగొనరించెను. త్రియోత్తరుణులు తమగౌరవంబురక్షించుకొను మార్గబిట్టిదియని మార్గ
 దర్శకరాలయ్యెను. ఇది సంభవించి మూడువందల వర్షంబులయ్యెను. మరల యిచ్చటికి
 ముప్పదియేండ్లకైదల బహదూరుమండీపురి నళింపఁజేయఁబడినపుడు మనరాణి కమలావతి
 పదుమూడువేల త్రియోగనలఁగూడి యన్నిప్రవేశమొనరించి కునచారిమర్యాదఁగాపా
 డెను. పోదరీమణులారా! ప్రస్తుతము మనకంతకంటె పాచ్చగహీనస్థితి సంభవించుకెటి
 తలస్థించినదికావున మీర్చిల్లరు నేకభావముగలవారై పాపమునకు నాహుతియగుటకు
 సిద్ధపడియొందవలెను హా!

చం. పరసతులారా! వీరవరవర్ణనులారా! విరోధులీపురికా
 జోరబడి సర్వసంపదలఁ జూర్కొని మమ్ముహరించి, యక్కటా!
 పరిభవమందఁ జేయుదురు పాడిదొఱ గుఱుఁ గానెయ్యత్తటికా
 బరనుఖముకొ దలంచి మనస్సనిఁ బోలఁగమీకుఁ జెల్లదే?

కమలిని:—చూతా! పరిపోవు పక్షమనుకొనిన సరికదా చరిత్రకే. పరిరక్షింపసద్గతినందినవటి, సరి,
 చిరినంది సద్గతించెదట నెవఁజనునఁగా?

కం. పరివరగతి సందినరతే
 సరిచిలిసందు టయకాదె సద్గతిక్షీలిలో!
 పరిఃఖాసిక్షీరిని నిలిచెడి
 సరిసతియే! చలనసహిత శవమగుఁగాదే.

చూతా! అట్టిపద్ధత సంభవించినసమయమున, కిరికిలలఁదత్తమగు మా కారీరమాంస పువన
 సరిసంభవమిశంబు పారక్షిలు పునపబలవశంబున మార్కొందురుగాని మానుఖమైనఁ
 జాడఁబాలుదురా? అట్టిసందేహంబు మీకుఁలదు. నిర్భీలిని మనపురుషులు వైరులనుమార్కొని
 ఇయలక్షింపరినిమ్ము. కానిచో ముక్తిమానసులుగానిమ్ము.

శ్రీ మాదరి:—పోదరీమణులారా! అటులైనఁ జరిసిద్ధపడఁచియొందెన కోటపాతివీరలారి మనకార్య
 యుద్ధమొనర్చుచు వైరులు పురిలోఁకొరఁబడు మూచన మీరుగవిన తలముననె మీరా
 మరణకర్మంబోవర్చి మానముగాపోవకొనుడి. కాకులేయఁదగిఁచని విశేషముగ నున్న
 యుద్ధి. కే. బోయవచ్చెడి.

ఇతర స్త్రీలు:—మేమును జెల్లవము.

(నిష్క్రమము.)

తే ర య ర ం గ ము.

చిత్తూరు - అక్టోబరు సేన.

కోటలోను కోటపైనను హిందువులసేనయుండును. కోటతెలుగుల అక్కరుసాదులు, యెరిసేననిలిచి కోటపైనుండువారిని కాలిచ్చుదురు. కొందఱు కోటపైసెక్కు కార్యంబొనర్చుచుండురు. కొందఱు కోటయొక్కదురు. ఇటుబరిగినదివఱ గోటవాళిలి తెలువంబడును. హిందువులకు మహమ్మదీయులకు యుద్ధముజరుగును. యుద్ధమున భైమాదేవి వద్దిని పట్టయ సేకునుజంటి తొముటవును. హిందూసేన నెకలమునకుండును. తిరుకలు పురిఁబ్రవేశింతురు. లోకం గొ క్కరియంగనలు కనువుఁజీరబగ్గుకొని యగ్ని నొంబడుండురు. అక్కరు దానింబాది బాలింజెంది]

క్షులియంగనలారా! వీరమాతలారా! వీరమవలినవలారా! మీసాహసమిఁకఁబాలింపును. మీ చుర్రాన కేగి పముకలుగనటుల సేరక్షించేది. భయపడుకుడి. చిలితాదుడుపల నిలుపుచి. అయ్యో! వలదు. వలదు. ఇంతటిమాతలకర్మంబునలదు. నిబిది నిలుపుఁడి.

(క్షులింబఱుఁ లిలితాదుడుకుదురు)

హ. హ. క్రూరకర్మంబున నెంతకన్న హెచ్చించినవగులరా? హేరా క్షులియ క్షులి సాహసము!

హ. హేరా! క్షులియజాతి నీతివిధి! మేలారా లెడియంగనా ధీరత్వము! కనంగఁ జిత్రమగుఁగాడే! సాహసంబెంత! యీ నారీరత్నములెల్లఁ బ్రాణమునకన్న మౌనమే మేలటం చిరిరిక జిలికొచ్చిరాహ! కనలేమి జాతిసామ్యంబిల్క.

హ! చూడనసృంబిది. నేనేలుదారణి నిట్టిక్రూరకర్మంబు జరుగనటులఁజూచెద. ఏమీ! విధిక్రమంబున విగతానుజనవలె చిలిగెలసినమాత్రాన, విధివిరోధంబుగ నెదిలిఁగలయెనేల? ఇది హిందువులనీతిధిగఁపండినను నాయావత్పిత్తే దూరహాసి నెవ్వఁ ప్రయత్నములొనరించె; యీ ప్రాణయంత సతిమారణకర్మంబు నిలిపెద. నా కార్యంబయ్యెను. నేనుండుచిచ్చెయనదేమి? ఈ యుద్ధమునందు తైచుర్, పట్ట, భైమాదేవి వద్దిని వీరనవ్వుక సాహసంబొనరించిరి. కావున వారివిగ్రహంబులు సలిపి యీ కోటవాళిలి నిలిపెద. హేయద.

(నివృత్తము.)

[రవేళము. 1. రాజసింగు - లక్ష్మణసింగు.

లక్ష్మణసింగు:—ఇదటకలిగిన యుద్ధమారముఁ బాదితిమిగదా. ఇంక మనమువయపురికివల్ల మనరాజు సారికేవార్త మఱాతవ్వుక తెలుపుదము.

రాజసింగు:—లక్ష్మణసింగు! మనవారివాళనము మేమిటుని కోటకువఁగలము? అయ్యో! క్షులియ లెంబుదయ్యె? హ. హ! క్షులియకులంగనలెంబు చిలిగెలసి?

లక్ష్మణసింగు:—మన మేమి చేయఁగలము? ఏడ్చిన వచ్చునలమేమి? పోవుదమురమ్ము.

(నివృత్తము.)

ప్రతాపాంగురీయము.

తృతీయాంకము. సప్తమఃపాదము.

ప్రథమఃపాదము.

ఉదయసింగు - ప్రతాపసింగు - సుక్త - జగదేవ - కుబేరనేక - రామసింగు
లక్ష్మణసీగ.

ఉదయసింగు:— (కుబేరనేకుఁ జూచి) నచివవరా! యోధునందు జరుగు యుద్ధమెటులవేరిగమించెనో ?
అతార్తయమయిన నీవు నింటికిఁగూడ?

కుబేరనేక:— మహావ్రథా! ఇది యెఱవేమియునులేదు. అచటికిఁజరిగిన చారుతికథుకా లేదు.
(రామసింగు లక్ష్మణసింగు ప్రసాదము.)

రామలక్ష్మణసింగు:— (రాజుని జూచి) మహావ్రథా! వందనములు.

ఉదయసింగు:— చారుణా! చిత్తూరు నమాచారంచేమి?

రామసింగు:— మహావ్రథా! తెలుపుటకు వ్యసనంబగుదున్నది. మనహరికార్యమెల్లఁజేడెను. ఇనులు
నశించిరి.

లక్ష్మణసింగు:— స్త్రీలందఱిలోఁబడినీతైరి. పురముపోడుపడెను.

ఉదయసింగు:— (నవ్వుచు) చూచితిమియో కుబేరనేక! ఆ పోగుదుహేకు లకుఁగోదగినవేని
యయినది.

చ. వికటఫలంబు తామనుభవించిరి గర్వముజేర్చి క్షత్రియుల్
సకలముమున్నెఱింగికద సాహసమిత్రఁజొడటంచు వా
రకవలుమారు పల్కిరిని రాజహితంబు నిరాకరించి రా
వెకలులు బుద్ధిహీనులయి వీడిరి వీడునుబ్రాణముల్యోక.

వారఁగొడవకాఁగియాయెను. నేడుకదా సాహససంబంధునందంబు చేసెను.

(వరాప్రదానమునకుఁ బుట్టించుచును.)

(కుత్తతేవికల్పించి తన ప్రాణానికిఁ బ్రాణము నెత్తురు గావును. దానింగని)

ఉదయసింగు:— అయ్యో! అయ్యో! ఎ.కటిరక్తము! విమయది? ఎందుకటులామెను. నేఁజూడఁజాలను

సుక్త:— కేండ్ల క్షత్రియ శంఖము బుట్టి రక్తము చూడఁజాల ననిన, వినిన వారు నగరా?

శా. ఏమా! భూభుజుడై ధరాధిపతివై యూరక్తమీక్షింపఁగా
నీమేనీగతిసంకలించుగునె? నిర్భీతియుద్ధంబున

భూమిశులోరుధిరప్రవాహమును సప్తార్ణవముగా నీదరే
భామలోబ్ధులుచునింటనుండంగలరేన్ద్రాణంబునైనాశచే?

ఉదయసింగు:— ధౌరాపారుషము! (నవ్వుచు) అటులయిన నీవును శత్రువుకు వెల్లియుద్ధమొనర్చుము.
అప్రమోదా నీవని చెలియును.

ప్రకాశకుడు:— (లేచి) తండ్రీ! క్షత్రియకాచికి దుష్కర్తివచ్చెనేయని దుఃఖంపకి నీవీరితో బరిహాసం
బులునలుపుట పాడిగాదు.

చం. పలుకకు మీవికక జనక! పామరురీతిని శూరుఁడెత్తజేక
దలంకకవైరులన్లనిసి ధైర్యమువీడక పోరుసల్పఁగాఁ
గలుగుయశంబు కానియెడఁ గాంతలకక్ మనకుఁ విభేదముఁ
గలుగునె? నవ్వుటాలకును కాలముకాదిదినము మామదిక.
నయ నా! నీయెదుట హెచ్చుపలుకఁజాల. నీవేళి క్షత్రయదూషణంబునలుపుట మానదు
వని వేఁడెద.

ఉదయసింగు:— ఏమిచుండఁజెకలారా! నన్న మీరెవరించి మాటలాడితి? ఈ బంధి మీకనెవడనెన్ని?

చం. ఎదిరిచి నన్నిట్లుట కయెంతటి భారలుమీరు? ధర్మముల్
వదిలమటుంచు నాకుఁగజపక్ గననెంతటి నాహాసంబు? చీ
వదరకుండి హితఁబులింకఁ బ్రాణముఁ గోరితి రేచి చాటునా
యెదుటను నిల్వఁజెల్లదునుమి యింక పెట్టెడి మానముద్రతోక.

మూర్ఖులారా! మానమువహించి యిచటనుడి వెళ్లుడి

మక్త:— తండ్రీ! మానమువహించి పోవున తటివ్వు మేమేమొనర్చిమి? మానము మానినటకు భూషణ
ముగాని పురుషులకుఁగాదు

ఉ. మానము వారిజాననల మానధనంబగుఁ గాని వాలుచే
బూనినవానికిక దగునె? భూభజజన్మము గాంచువానికిక
జానగునె? వృథానవన భూలములేలిక క్షజాలు? శూరతక
గాననివాఁడు క్షత్రియుల గర్భముచేటగుఁగాదె ధారణిక.

ఉదయసింగు:— (కోపమున) ఓరీ. పొగుడుపోతా! శుక్రా! నీరంకఁబ్రాణంబుననుండిన నాకవమానంబు
చెచ్చుటయగాక నా రాజ్యంబునకుఁ గీడుకత్తువు కావున నీవు హంతవృత్తంతో నిన్ను
పుడేచంపించెద. [[వృథాపునఁజాలి]] ఓరీ నీవధికఁప్రసంగివి. నీ ముఖావలొకనంబు
నేయెడగదు. నామొదుట నీకెల్లదైవముబదికి వెళ్లుము. ఇట్లదేకెళ్లుము. [[ప్రకాశకుడు
కోపమునలేచి పోవును.]]

జగదేవ:—అన్నా! నా విన్నవించుకొంటి మన్నించి విందుచేసి నిరయనిశ్చయములై చేరికొనియున్న నేను పుత్రహినుడను. “అపుత్రస్యగతిర్నాస్తి” యనుచనము నామానసంబెల్ల కాలము గలండును. కావున నీవీసుర్రాచుమన్నించి నాకు వానిని పుత్రభిక్షగనిదితేదీ వానఁగూడి ముఖముననుండెద.

ఉ. సోదరనిన్ను వేఁచెదను సుక్తుచినేఁ గొనిపోయి పుత్రుఁగా
వాదరమొప్పుఁ బ్రోవమది. నాశబనించెను పుత్రహిను నశ
సాదరతల్ల నుగ్గెనువు సమ్మతినీసుఁడు బుత్రభిక్షగా
మోదమొసంగ నాకిదువు మ్రొక్కెద సీకిదెవన్నుఁ బ్రోవుమా.

[అనుచు మ్రొక్కును.]

ఉదయసింహ:—జగదేవా! నీకేల యీ పుత్రేషణ? గర్భమునఁబుట్టి తలిదండ్రులచేఁ జెంచఁబడిన మనులు హినుమనులొక్కతన్నుత హెచ్చి తలిదండ్రులనెదిరించివారిమానసంబు కలండుచుందురు. పుత్రహినులకుఁ బుత్రులు లేరను భుఖంభోకటితప్ప మఱియేదియు వారినిబాధింపదు ఇదివిషయము. నీవన్నియు నెఱింగియు నీపుత్రభ్రాంతి నీకుఁగలదేని యీదురాత్మకునిఁగొని పోయి రక్షించుకొనుము. ఇపుడే వానుండి వానెడిసికొనిపోమ్ము. కృతఘ్నుఁడువీడు కావున నీవిముఖావలొకనము నేఁ జేయనోహ.

జగదేవ:—[కన్నులుండి గుచ్చునావిలికిని నిచ్చును.]

ఉదయసింహ:—ఈ నాపుత్రులు మూర్ఖులయిరి. ఇప్పటిస్థితిలో వీరు వారాజ్యమేల నర్హులుకాదు. నాకు వాధికమునుభవించెను. ఈ రాజ్యంబెటునిలుచునో తెలియకయున్నది. చింతించి ప్రయోజనంబేమి?

[నిచ్చును.]

ద్వితీయరంగము.

ఉదయపురము - రాజగృహము.

ఉదయసింహ - శ్యామలాంబ.

(ఉదయసింహ శ్యామలాంబునకుఁ మంచముపైఁ బఱుండియుండును. సరసశ్యామలాంబ హుద్దుని)

శ్యామలాంబ:—జానమా! నామనోనాయకునీరితి బాధించిన నాగతియేమి?

ఉ. దైవమ! యీధగావరుని దాక్ష్యముతగ్గసాగ నింకనే
నేవీధిచోర్లుబ్రాణముననీ భువినిల్వంగ! దిక్కులేదు దీ
నావన! ప్రోవవేపతిననామయుఁ జేయుచు దీననైననా
గానజెకతనూత్రమునుఁ గాచిక్కిపావతి! మ్రొక్కివేఁచెదన్.

ఉదయసింగు:— (కన్నులుతెచి) (పేయనీ! కన్నీరుగాక్షదశల! ఊఱడిల్లుము. జనమరదాదు
లేరికిఁ బ్రియనికా. నీవటు దుఃఖించినఁ బ్రయోజనంజేమి?

శ్యామలాంబ:— నాథా! ముందువాకెందుమ్మ? నే ననాశనయ్యైన నేయని చింతించెద.

చం. ననువిడిగీపు పోయినను నాగతియేమి? యనాథనైన నా
గని యిటురమ్మటంచుఁ బలుకొక్షితిలేరొకరైన నెట్టుల
తనయుఁడు జ్ఞాతివ్యమున దక్కునొజీవితుడై! నృపాలకా!
కనికరముకడలంచి యొక కార్యము సేయఁగనిన్ను వేఁచెదన్.

ప్రాణవతీ! దైవశేష్టికంబున నీకుఁ బరలోకప్రాప్తికలిగెనేని యీ లోకంబున నీ మొదల
కొమారుని జగ్గవల్లును మాటలాడించువాడెనరు? జ్ఞాతినిగ్నిముని వాడెటుతలయెత్తును?
“జ్ఞాతిశ్రేష్ఠినలేనికి” యనెనుతి తప్పగునా? మీనార్ రాజకుమారుఁడాయవారమునైతఁ
గలుఁడా? నాథా! ప్రాణవతీ! దురొనాయకా! దీనురాలిమొఱవిని కరుణఁబూని నీ రాజ్య
మనకుఁ బట్టులు నా పట్టికిఁ గట్టుట్లు లాజ్ఞయింతుము. దీ తై నినువేఁడెద.

ఉదయసింగు:— శ్యామలా! ఊఱడిల్లుము. చింతింపవలదు. నీ కోరిక నఫలంబుఁజేయ సర్వప్రయత్నంబు
నలిపెద. మనజగ్గవల్లు రాజ్యంబు దక్కించుకొనుట కష్టసాధ్యంబగును. ప్రతాపుఁడ
ప్రతిమప్రతాపుఁడు కావున నా యనంతరము వానినెదిరించువారుండరు. అయినను నా
సచివవరునాలోచించి కాదగిన కార్యంబు సలుపులాగొనరించెద నీవుపామ్ము.

(నిష్క్రమము.)

తృ తీ య ర ం గ ము.

ఉ ద య పు ర ము.

రామసింగు - లక్ష్మణసింగు.

లక్ష్మణసింగు:— అన్నా! నిన్నరాత్రి వివాదమేరితఁ బరిష్కరింపఁబడెను?

రామసింగు:— వివాదాంశము వివాదములోనే నిలిచినది. లోకములోలేని సంగతిజరుగవలెననిన
నెఱుఁపెత్తురి? జగ్గవల్లుకుఁ బట్టంబుగట్టవలెనని యుదయసింగుగారు తనమరణనమ
యంబునఁ బలికిరటం. అంతమాత్రమున వఁక కథలని ధిక్కరించి మనవారు ప్రతాపు.
కాదని జగ్గవల్లుకుఁ పట్టంబుగట్ట సమ్మతించురా?

లక్ష్మణసింగు:—అటులైన జగవట్లుచని తుదమట్టినట్టుదా?

రామసింగు:—మాటమాత్రమునక గార్హమునుగియునా? వాడయిన వెలివాడలేక యుండునా? ఉన్నాడుకద మనవారుకొందఱు, లోలోగా జగడముబెట్టి కన్నులఁ జూచుచుండువారు. జగ్గములు తల్లిదిక్కువారు కొందఱువచ్చియున్నవారు. వారిలో మనవారుకొందఱు చేరి వారు. నేడు ప్రతాపనకుఁ బట్టంబుగట్టబడును. అందఱు రావలయునని ప్రతాపని పక్షములంబించినవారు చాటింప నాజ్ఞయిచ్చినారు. అచేరితిగ జగ్గములువిషయంబు చాటింప వానిదిక్కువారాజ్ఞయిచ్చినారు. ముఖ్యము సంకోష నమయంబున నైతము సంగరంబు సుభవిల్లునని తోచెడి.

లక్ష్మణసింగు:—ఎవరేదిక్కుననుండరీ ప్రతాపంబు రాజ్యము దిలువఁడుకాదు. వాడెదురుపడి నిలిచి నపుడు వీరానిలుచువారు? సింహమెక్కడ? బక్కనక్కమెక్కడ? ప్రతాపంబు రాజయిన క్షత్రియుల పౌరుషమువక్కును. జగ్గములు రాజయిన క్షత్రియులకు నిండ్లు వాకిండ్లు దక్కును.

రామసింగు:—ఎవరికేమిదక్కినను మనకేమో నేవకవృత్తికస్పదగదా? ఈ యధికప్రసంగములు మనకేల? రామాయస్వప్తి. రాణాయస్వప్తి ముని యిందము. ఎవరురాజయిన వారినిఁ గొలుతము. నిజమా? కాదా?

లక్ష్మణసింగు:—నిజము. నిజము. ప్రాద్దుపోవుచున్నది. మామా పనులకుఁ బోవుదమురమ్ము.

(నిష్క్రమము.)

శు రీ య ర ం గ ము.

ఉదయపురము - అస్థానమంటపము.

ప్రతాపండు-జగ్గములు-పురోహితులు-రామభట్టు-లక్ష్మణభట్టు - కుబేరసేన

జయదేవ - భీమజి-శేషజి - శృష్టసింగు - చాలతుసింగు - సర్దార్ సింగు.

బలవత్ సింగు - విక్రమసింగు.

[సింహాసనము నుభయముది కుత్తిప్రక్కనఁబ్రాతాపుసింగు పక్షమువలంబించినవారును యెడమప్రక్కన జగ్గములుపక్షమునలంబించినవారును గూర్చునియుండుదు.]

లక్ష్మణభట్టు:—(లేచి) సభాసదులారా! నుమ హూర్తముమీటుచున్నయది. ఆలస్యమేల? ఉదయ సింగుగారి మరణశాసనమరిత మనజగ్గములైనకఁ బట్టంబుగట్టుదము. పట్టంబుగట్టు పక్షకరాజుగారి శివసంస్కారమునకు మార్గము లేకయుండును.

(జగ్గములునుండి)

శం. లేవ్వా జగ్గములు! తిలకము

గొమ్మా ఫాలమున నుంచికొమ్మా యానం

దమ్మన సింహాసనమున
రమ్మ యెక్కింతు మనము రంజిల్లంగకో.

జగ్గమల్లు! అలస్యమేల? లేమ్మ.

రామభట్టు:—ఎమీ! లక్ష్మణభట్టు! నీ వెవడవు. రాజప్రహేళికాఁడనై నేవీచటకుండ నీవా రాజును
జేయువాడవు? డోరా! గర్వము; ఈ రాజ్యమునకు జగ్గమల్లెవరు? శునకము కనకసింహు
సనంబునకుదగునా? రాజునకుఁ బెద్దకొమారుఁడు వీరవ్రతాశ్రుదై వ్రతాశ్రుఁడుండ,
వానినిగాదని సింహాసనంబుగొనువారేదు? సింగమునోటఁబడిన యామివంబుఁ గరికాబ
కంబుకొనఁజాలువా? తరుశేలోఁబడి ధరణీపాలుఁడు మరణశాసంబు వ్రాసినమాత్రాన
తరణివంశనరణి లేవ్వఁగునా? పిలయీ ఎడమబలు?

(వ్రతాశ్రునిఁ జూచి) రాజకులవ్రతాపాదీనా! శత్రుయాన్వయవ్రదీపా! వీరవ్రతాపా!
వ్రతాపా! లేమ్మ.

కం. లేమ్మా! వ్రతాప! తిలకము
గొమ్మా ఫాలమున నుంచికొమ్మా! యానం
దమ్మన సింహాసనమున
రమ్మ యెక్కింతు మనము రంజిల్లంగకో.

వ్రతాపా! లేమ్మ. మహారాంబుమీలును.

చాలకునింగు:—(లేచి) ఏమీ! బ్రాహ్మణా! జగ్గమేలజాలు జగ్గమల్లు మీవారు రాజ్యమేలజాలఁదా?
వాఁడుశత్రుయ్యఁడుకాదా? రాజ్యశ్రుఁడుకాదా? రాజుగారిమరణశాసంబు దిరస్క
రింపనగునా? ఇది హితబుద్ధికాదు. అధికప్రసంగములుమాని మానితమ్ముగ జగ్గమల్లు
నకుఁ బట్టంబుగట్టనిమ్ము.

వ్రతాపసింగు:—(కోపమున లేచి) ఏమీ! శత్రుయాధమా!

శా. ఎమీ! శత్రుయ! యేమిచూటలివి? యేకీ శాంతునీవ్వెట్లు వీ
మాచూవాదము: దీర్ఘవోలెలుపుచూ మాన్యండ్లవై లేనీ? యీ
నామాన్యంబును నాకుఁగాదనుచు భూనాథుఁడు తొలబట్టఁగా
నేనానకో గలవాడనే? కరమునకో నేఁబూసనే కత్తియనకో.

జగ్గమల్లు:—(లేచి కోపమున)

శా. వాలుకో బూనిన వాఁడునీవొకడవా? వహ్య! యటుల బెక్కిగా
చాలుకోబాలును పోలువాక్యములరాజ్యంబేల గాఁజూచెదే?
మేల నీబలెత్తత్రయాన్వయమునకో మే వంశంబుఁ బుట్టమే?
రాలకొరువ్విసమాత్ర రాజ్యమెటులకో రాలుకో? పృథూయానహూ.

ప్రతాపా! నీ ప్రబలములు చాలింక. మరతాద్రీ మరణశాసనమునీ నేరురాజును. అదికా
దన నెవరివశముగాదు. ఈ సింహాసనాధిష్ఠానము రాజదీక్షాముతావున దానికి నేనస్తుండను.
నీవీటి వృథా కలహంబులెంచకు.

ప్రతాపుడు:—జగ్గోమల్లు! భుజబలము లేనివానికి మరణశాసనము మరణమని తెలియుము. మరణ
శాసనబలముచే నీవు రాజుయిలేని యీ కృపాదాహరణమున నికుంఠించుకొనించి
నే రాజునగుదును. ఏదీ! చూడెద. నా తెవరజ్జడెదరా? (అని సింహాసనమెక్కును)

(జగ్గోమల్లు నతనిపక్షమువారును లేచి కరవాలములెత్తుదురు. ప్రతాపునిదిక్కువారు నారి నెదిరింతురు.)

కుచేనేనుడు:—రాజప్రతుతారా! ఊత్రియుకుళాత్తములారా! మీ మీ కలహములుచూచుచు. గులా
గతవర్ణ్యములూనుచు. ప్రస్తుతస్థితిగతులు నాలోచింపుడి. వృథాకలహములు బెంపకుండి
రాజుగార్కున్నట్లై తమరాణిగారిదుఃఖంబుల జూడఁజాలక నా లోమాటలై మరణ
శాసనంబువ్రాసిరి. అయినను కలాగతవర్ణ్యునిరణిం దప్పించవారివశముగాదు. ఈ ధరణి
ఊత్రియుకుల సంపుటకెల్లరకుం దేసెనెకాని యొకరినొప్పుకాదు. ఊత్రియులు భుజ
బలభరణులు. భుజబలాఘ్నులు సింహాసనార్హులు. సింహాసనార్హులనే జయిం రాజుగ
నియమించుకొందులు. విశేషజానియామికాధికారమే రాజత్వము. ప్రస్తుతస్థితిగతు
లై నాలోచించి వీరప్రతాపుడగు ప్రతాపుడే రాజ్యమేల నర్హుడని బనులెల్లుకు
నిర్ధరించినారు. తమస్థితిగతులు రణమునఁ బ్రాణములనైన. సరకనేయక స్థాపించ
యర్హించినారు. పారసీకుల ప్రాబల్యకాలమున మనమిటు కలహించుచుండినో మన
నాశనమునకు మనమే మార్గనర్హులగుదుము మీరందఱు దీప్తాలోచన యతడుగూర్చి
రాజ్యాభిమానంబుచూసక ఊత్రియకలాభిమానంబు నేమిటక రాజ్యాభివృద్ధికై పాటు
పడెదనని దృఢజ్ఞత్రయిండుగు నేను మీరు మనఃపూరిగ బేదికొనియెద.

[జగ్గోమల్లు పక్షమువలంబించినవారందఱు కుచేనేనుడుల గౌరవమున చూచుముని కడు నడిచి
కొనుచు గూర్చుందురు.]

జగ్గోమల్లు:—ఊత్రియసోదరులారా! మీరు రాజ్యరాజ్యాభిమానములక తదాభ్యోల్ల ఘన మొనరిందితిరి
కావున మీ నరస నేమండ్రు. ఈ ధ్వరాశ్మఘ్న ప్రతాపుడెది తనరాజ్యము నిలుపు
కొనునో చూడెద.

ఉ. పాడిఁబోతంగి రాజహితేవాక్యము తుచ్చముగానుజూచి యీ
నాడుధరాధి పత్యమును నాకునొసంగక విక్రమాస్యః చే
నాడుధరింప యోగ్యుడని నానయు వీడుచునాడెనా? కా
పాడుదు రేమొఱు చెదను పాడుతురుష్కులనుండి, రాజ్యము.

[అమరుల గోపమున లేచిపోవు]

కుచేనేను:—సోదరులారా! ఇక్కఱప్రతాపసింహుడని బట్టంబు నాలస్యంచేరి? [భిల్లనాయకునిం
బారి] భిల్లనాయకా! ఈ వీరప్రతాపుని ఫాలతలంబునఁగూర్చివర్తించి ననునరించి రక్త
విఘోషము సలుపుము.

శిల్పరాయకుడు:—[లేచి తనవ్రేలును బాలుచేసఱి రక్తములో నంగళమునుంచి]

కం. మీవారో రాజ్యలబేలిక
మీవారికి శుభముగలిగె మిక్కుటముగనే
ధీవరులరక్త తిలకం
బావర రక్తంబుగనుచు యందుచునొనటక.

[అనుచు బ్రతాప్తనిసోనట రక్తతిలకంబునుచును.]

కడరనేక:—[లేచి కిటంబుఁ జేరవడికొని]

గీ. దీప్తిగనెనేరి యాంబిలాదిత్యునంది
బహుళయశమేది యార్జించె గుహునిఁజెంది
భూతిత్వంబు నెదిక నె బాపునంది
యట్టిమకుటంబు నీనందుమా నృపాలా,

[అనుచు మకుటంబు శిరమునైదును.]

రామభట్ట:—

ఉ. స్వస్తి, సమస్తవైరిజన సాధనయోగ్య కృపాణపాణికి
స్వస్తి, సమస్తదేవ గణసాధన యోగ్యశుకర్త శాలికి
స్వస్తి, సమస్తభూమిజనవాధనయోగ్యమృతూరు నక్త్రీకుక
స్వస్తి, ప్రతాపభూపతికిఁ బావనమూర్తికి భవ్యశీర్తికి.

[అనుచు నాశీర్వదించి యక్షతులుల్లును.]

ప్రకాశకుడు:—[లేచి]

ఉ. సోనరులార! మీరుబలు సొంపువహింపంగ రాజ్యసంపదక
సావర యెప్పు నిచ్చితిరి చాలదునాకి నీ సత్కృపామతిక
భేదము చూపకేతటినిఁ బ్రీతిని నేనొనోంచు కర్తలం
దాదరమొప్పు దోడ్పడుదురంచు మిముకోమనిఁ జాలవేఁడెనక.

సోదరులారా! ద్వలియకలాభిమానులారా! వైరికరి పంచాన్యులారా! మీరు బ్రీతిని నొసంగిన రాజ్యముంచి యమందానందుండనై నిని. అయినను నిష్కళంకాండంబు నా మాన సువిభుడదదు. ఇంతటిసలతోపనచుయంబున దుఃఖనారలుచెలిసి మీ మానసంబులు కలం చుటవాకు భగ్గుంబుగాదు. అయినను నే నొఁటి మనంబున నవిధివాడను. మనపెద్దలచే నార్జింపఁబడిన చిహ్నము పతనంబు శుభములపాలయినవార్త కనిపిటి యుత్తమక్షత్రి యుండెడిదిను తన్నగరంబు సాధించునంత. అకు శుభముగ నిది పఁజాలదు. అయ్యో! ఎండలుక్షత్రియులారా! యెన్నిమారులు తక్షప్రాణములు వైరులకృపాణములకు బలి యిచ్చిరి? ఎండలుక్షత్రియ శ్రుంగధీమణిలారా! వచ్చిలోబడికారి? క్షత్రియవేదాభి మానంబునంగదా మనపూర్వీకలు తమప్రాణంబులు గోల్పోయిరి? వారిదేహంబున న్నందించిన రక్తము మనయందులేదా? వారికిఁగలిగిన యభిమానంబు మాయందు నిరణ్వనా? వారికి-

గలిగిన క్షత్రియపౌరుషముల చూచుచునునెంతబుచ్చునా? వారికరవాంబునకుఁ గలిగిన ధార మా కరవాంబునకునెక్కిరా? వారినిఁగనిన తల్లులు వీరమాతలముష్టు మాతల్లులుగాగా? మా యభిమానసగరంబున మానవమానకరంబుగఁ జూరనీకులుక్కుమీటి రేమేలుచుండ వేమిటు నలవంచికొని చచ్చినవారింబలఁ బడియుండఁగలమా? పూజనీయుములైన మా దేవాలయములఁబొచ్చి యా యవనము మా విగ్రహముల లయమొరరించుచుండ నాయువున నుండియు మనమిటుదాగికొనుట భూభుజాలపాయషమా? మారాజ్యసనాదుమాఁగొనినది యొకటియనాలః క్షత్రియకులొగనల మానవనంబుదోచు నీచుల పీచమడంగదొక్కక కనులారఁబాచుకు క్షత్రియులందఱు రావడిపోయిరా? అకలంకల! ఆ నిర్భాగ్యులు బోడుపురు అంబరురాజులు పొరుషము పారాపారమునఁద్రోసి కలనర్థముకాల్చి రంకుల ధర్మంబులంబించి యా పాశీకుని యుగ్రహమునకై తిమయూఁడుబిడ్డలను వానిదారలుగఁ జేసి వానిసేవకావృత్తిని నిలదీసెదా? క్షత్రియులకింతటి క్షీణదశవచ్చునని కలనైన మీరు దలంచియుంటిరా? భ్రాతృవరుహరా! ఈ యుమానకరంబున వార్తరుచుకు నాకు సిగ్గు యొసఁ. ఇట్టి యహనుషంబు మా రాజ్యంబునకు బ్రాప్తిలక్షయించులాగు మనమెల్లర మేకవాక్యతఁగలిగి యోమతినిఁబూని పర్యవ్రాజుత్వములు నిలువఁలయును. నా తాత్పర్యంబున మీరందఱికిఁదమింతురేని నాకు మీరందఱికిఁదమిని మీ పైర్వసాహసంబులచే నాహయ్యు వడితిరేని మారాజవార్ దేశమునుండి యా పారశీకులు పొరులాగొనరించెన.

(అంబుమాకపి సమ్మతి సమ్మతియని పలుకుదురు)

పోదడరా! మీ సమ్మతివాక్యంబు నాకుసమ్మోదికరంబు. మీవార్ రాజ్యమిచ్చుదునిర్వీర్య మైనిర్వీర్యతతోపిల్లుచున్నయది కావునమన మెల్లరము రాజభోగములను దృఢించిధనముగడించ వలెను. పెండ్లిపేరంబునుపేరిడి పెక్కుధనమువెచ్చివరాదు. కత్తూరునిగఁగఁబు సాధించుఁత వఱకు మనముభోజనాదులకు కనఁరగిత పాత్రములుమాని కస్తరిలలో భుజింపవలెను. మె త్రమెత్తలపైఁ బరుంకుట మాన లెను. ఆ ముగ్గులునుండి రుచులు శుభిడిక్షయ నవలెను. పర్యతసంపారంబలవాటగుటకై మనము పాటుపడుచుండ తెను ఉదవాసంబులభ్యసించి దహశ్రమకు శరీరము శోషిల్లనటుల నేర్పవలెను. ఆయవసాధములు ముపురిజేరనటల కత్తూరు నుండి యిచ్చటి వఱకుభూములు దున్నక పాఁగెడపి క్రూరమృగాలయంబులుగ నొనర్ప వలెను. అవల్లి శుభవర్షతంబులలో నదుగురులు వైశుమనములవాలుగఁ జేసికొనియుండ వలెను. “హార్దిగాట్” అని పిలుంబుమనర్థమధ్యమార్గంబునెల్ల కాలంబుకాపాడవలెను. తఱిదోరకేళుడు రియరై తుకల నురుమాడవలెను. కత్తూరు సాధి పవలెను. క్షత్రియ నామంబు సార్థంబుఁజేయవలెను శిష్టాచారంబునిలువలెను. దుష్టాచారంబు దూరమునేయ వలెను. ఇదియనాప్రార్థన.

(క్షత్రియరెల్లరు మాకుసమ్మతి సమ్మతి యనియుచురు)

కదేరసేవా:— మహాప్రభూ! మాతనరాజ్యవట్టాగ్గి పీకనితము నేటకువెల్లట రాజసద్ధి కావున మీరటునేయవలెను.

ప్రతాపసింగు:— సచివవర్యా! కేదటిదినముననే, నేనభ్యంత్రమునను.

రామభట్టు:— మహాప్రభా! మీపెంపేటకు నేనురావలసివచ్చితి. కాకమ్మగారితోనును ఎంతవరకు మొనరించుపనినాయది.

ప్రతాపసింగు:— బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవునురమ్మ (సభాసదులంబాచి) పోదరురాగా! నావనై మీరల నినారు ప్రార్థనది. మీమీయిద్దకుంబోయి యించుకొనుకొనుచు నేనను బోయెను.

(నిష్క్రమము.)

షష్ఠమరంగము.

ఉదయపురికి జేసినయరణ్యము

ప్రతాపసింగు - సుక్త - రామభట్టు - వేటకాంధు.

[సుక్త యొకదిక్కునుండియు “ప్రతాపు” డొకదిక్కు నుండియు నొకవృగమున నైవఱుగిడి వచ్చి యిరువురుదానిపైకరముకేయినది చచ్చిపడును. వారిరువురునమీసింబి]

సుక్త:— సోదరా! ఈవృగంబు నాచే జంపబడినది కావునదీనినినీవలవలదు. ఇది నాసొమ్ము నీదికాదు

ప్రతాపు:— సుక్త! ఏమిమాటలాడెదవు? దూరమునుండి నేనీవృగమునుగని దానివెంబడించి యీ నాశరమునకే జంపినదానిని నీవుగోరుటతగ్గును. ఇది సర్వము నాదు.

సుక్త:— ప్రతాపా! నీచేమిమాటలాడెదవు? పొదలోనొనియున్న మృగవోతమునునేగని యాకొల్పి తేసి వెంబడివఱుగిడి యీనాశరమునకే జంపినదానిని నీవుగోరుటతగ్గుముగాదు. రాజధర్మములు జక్కగనడిపెనని నీవాదిననుడి యీ రీతిగానా నీవునడుపుదవు?

ప్రతాపసింగు:— సుక్త! నీవు మిరిమింది మాటలాడకు. అధికప్రసంగివిగాకు. రాజునగు నేనధర్మంబు నలపుదువని యెన్నితినియా? అశీకరింబులాడెదనని తలంకింపియా?

సుక్త:— ప్రతాపా! ఎన్న నేల? తలంపనేల? రాజయినమాత్రా న సహజగుణంబులుపోవునా?

ప్రతాప:— డీరీ! పొగురపోతా! హెచ్చరిక. తరతమంబులు చెలిసివలుకుము. మీఁటికోకత్తితివేని నీశిరముడఱిగెన.

సుక్త:— ప్రతాపా! ఎంతిపోటుచూసికైతివి? నీశరమునకుంబాడి నాశరమునకులేదా? నీశరమున నాశరదాలకుమీటినదయా?

ప్రతాప:— అటులయిన నిలువుము. నీక్రొవ్వడంచెద.

(అనుచునిరువురికత్తిచేబాని నిలుకరు)

రామభట్టు:— (సరస్వతముగవచ్చి నడుమనిలిచి) హా హా. వలదు వలదు.

చ. ఎలదింక బోరుచాలు ఎలవంతలు చేకఱు పోదరుల్ నృథా

కలహముఁబెంప రాజ్యమునఁగలుచుపద్రుకోటి వెల్లుగా

చలము బలముఁ జూపఁగను శత్రువులకై గలువైరే! మీకునీ

కలఁతలుచెల్లునే? యొకమృగంబునకై హితమాలింపుడీ.

ప్రతాపా! పోదరులతో యుద్ధంబు నమ్మలేమునాదు (సుక్తులంబాచి) సుక్త! నీదిసమ్మతమా? హితమా? రాజునుధిక్కరించి వలుకుటధర్మమా? ఇది ప్రజాధర్మమా?

సుక్త:—ఓరీ! బిచ్చివాళ్ళాణ్ణా! సోదరులవ్రాసినవి ప్రవేశించక. ఆర్థమునివ్వవలయును.
వానిపాగడము వలకునే పంపి.

ప్రతాప:— బ్రాహ్మణోత్తమా! త్రాచినవివేదము యీపాగురుదోరు బోలికలపోయెదవు? వదలి
నీ దారినిపు బొమ్ము.

(అనుచు దులవాలెత్తుదురు.)

రామభట్టు:— రాజోత్తమా! రాజకుమారా! ఈ చక్రయన్త్రము సేంగనులజూడఁజాలను. వను ధిక్క
రించిమీరు యన్త్రమాడఁదిలండిలిగేని యీవాశవమువైనిలిచి సంగర మొనర్చుడి
(అనుచుదిడివాలు చీక యొడఁపైబొందచుకొనును.)

ప్రతాప:— ఈ ఈ. బ్రాహ్మణోత్తమా! వలదు. ఇంతటివాత్మ వలదు (అనుచుఁడబ్రాహ్మణుఁడు మర
లఁబొడిచికొని క్రిందఁబడును.)

ఈ ఈ. పాపము పాపము. బ్రాహ్మణహంతకంబవైతిని.

(ప్రతాపని బఁచుచుచ్చిచేరును.)

(సుక్తునిఁజూచి) ఓరీ పాపాత్మా! ఎంతటి పాతకంబునకు ననుఁజేసితివి.

ఉ. భూపతియైన నన్నుఁ బరిపూజితుఁ డంచుఁగలంపజీవునా
నాపరిభోషణంబు లనుసర్వంగ నాడుచునువ్వఁజేసి, యీ
తాపసవర్య చావునకుదారినిఁ జూపితివక్కటా! మహా
పాపము నీకతంబునను బ్రాప్తిలెఁ బ్రోల్విడి వెల్లుమాయఁజ్ఞ.

ఓరీ! సుక్తా! నీరిందుండఁజనదు. నాప్రాల్వెడలిపామ్ము. నాపురమునందుండినచో ననేక
కలంఠములకుఁ గారణంబగును. దానినుండి రాజ్యమునకు బాధఁగలుగును. నీకేకతంబున
పైననాపుంబుఁ జొరకు. హెచ్చరిక.

సుక్త:—ప్రతాపా! భూమిపాలుఁడ నే ననుచు గర్వింపవలకను.

ఉ. మాటలు మాగ్గణంబులయి మాససనీమను గ్రుచ్చుఁ గావునకొ
మాటికిమాటికిఁ బురము మానుచుఁబొమ్మని పల్కఁబోలునే?
నేటిసీమ నాకుఁగల నెయ్యి ముతీతెను వైరులైతి మీ
నాటికి మాటలేలయిక నాచునునీడును సేఁడునొచ్చెదఁ.

ప్రతాపా! మంచిది. జేఁబురమువెడలివెల్లెన. ఈ పురమున నీవెలులుండెదవో చూచెద.
కాలమువచ్చినపుడీ మాటఁదలంచికొనియెదవు.

(అనుచు నిష్క్రమించును.)

ప్రతాప:—భటులారా! ఈ శవసంస్కారంబునకుఁ దగిన కర్మ మొనరించి మీరుఁరదు.

(ప్రతాపఁడు నిష్క్రమించును.)

భటులు:—(శవమునైత్రికొనుచుండ బ్రాహ్మణుఁడు లేచి) ఓరీ! దురాత్ములారా! నన్నేలయంటితిరి?
సోదరులపోరుమాన్యులకై విడిపాలుఁబట్టవైఁ బొడిచికొని యూపిరివిగఁబట్టికొని పడి
యంటిని. అంతయ సేఁ బచ్చిలిసని తెలిసికరాయెమి? బ్రాహ్మణుఁడు ఛచ్చునా? రండు
పోదము.

[నిష్క్రమించును.]

ప్రతాపాగ్ధరీయము.

చతుర్థాంకము - ప్రథమశంకము.

ఆ కృత రు న గ రు.

నారోజాబాజారు - నవరాత్రోత్సవము.

అష్టరుభార్యలు (జోడుబి - చిక్కతాయి) - హిందూరాజుల భార్యలు

(సుందరాంబ - సౌభాగ్యవతి - మంగళాంబ - ప్రతాపవతి.)

(బాబారునీధిలో నాడువారనేకవినోదవస్తువులమ్ము చుందురు

రాజస్త్రీలువానిని జూచుచునాటపాటలఁ బ్రోద్దువుచ్చుచుందురు)

(పిదప సుందరాంబ - ప్రతాపవతి యిరువురుడప్పలోలోగానేవెళ్లిపోదురు.)

సుందరాంబ.—[దూరమున నిలిచి] [స్వగతము] దీనిమగని యభిమానముఁ జెగటాన్ప నమయమిది.

నేఁపన్ని నయుపాయంబు సఫలంబయ్యెను. నా చెంబు సౌభాగ్యవతి, మంగళాంబ, జో... బీ మొదలగువారు నాకనుసన్ననెఱింగి యెఱికిఁజెలుపక వెళ్లిపోయిరి. ఈ ప్రతాపవతి నాచేదొంకెను. హా! హా! నే నక్కసుపాదుషాగారికి లోఁబడి మానము నమ్మి సొమ్ములాడ్చించితిని నా బావ పృథ్వీరాజు నా మగనిని హేళనమునేయుచున్న వాఁడట మూలిపై మీసలేమాయెనని తిన్నరించుచున్న వాఁడట. ఈనాడీ ప్రతాప వతిని పాదుషాగారికిఁ జిక్కులాగొర్చి నా బావమర్యాదఁదీనెన. అదే మాటివారందఱ మైరిమేనిఁ బరస్పర విరహానంబులకు మార్గముండదు. అదియునుఁగాక మీవారోరాజు శుత్రుయను దురభిమానబీ ప్రతాపవతికి చాలుగనున్నది. దీనిగర్వంబణఁచకలెను. ప్రతాపవతి నాదిక్కువచ్చుచున్నది. ఊరకయుండెద.

ప్రతాపవతి:—ఏమివదిసె. ఊరకనిలిచితివి? దీనోదములు చూడడమాయెనా?

సుందరాంబ:—ఏమిఁనోదములుపోవే. నా కాభుతీయుచున్నయిది. నీకేమివయసుదానవు. నూతనవిష యంబునినఁ దనువుమఱుగువు.

ప్రతాపవతి:—నీ పరిహాసంబునకుఁ గొదవ లేదు. మనసుంగళాంబ మొదలగునాడు కానరాదు. ఎక్కట పోయిరి?

సుందరాంబ:—వీటి. అచటలే? [అని పేదకి] అయ్యో! ఎంతటిదొంగరవాడు? చుడుచెప్పుకో
చేయక వెళ్లిపోయినాడు. మోసగత్రైలు.

ప్రతాపవతి:—వది నే! ప్రొద్దేనది. మనముపోవుడముమ్ము.

సుందరాంబ:—మంచిదమ్ము. పోవుడముమ్ము. ఈ నగరు చక్రవీరిముఠావలెనున్నది. ఏదిబుక్కునుండి
వెలివెడలవలెనో తెలియదు. ఇదియదారి కాబోలు. పోయినదొంగ నేనిటులనే
పోయినది.

[అనుచు నడ్డదారిని విలివికొనిపోవుచు.]

(అంగళ్లవారు తమదొంగత్వమూయుదురు.)

[నిష్క్రమము.]

ద్వి తీ య ర ం గ ము.

అ గ్న రు గృ హ ము.

అక్కరు - ప్రతాపవతి - సుందరాంబ.

సుందరాంబ:—ప్రతాపవతి! మేము భారతప్పిలిమి కాబోలు. పాదుషాగారి గృహమిది. ఇటునుండెటు
వెడలవలెనో తెలియను.

ప్రతాపవతి:—(భీతిపల్లినయించుచు) వది నే! మనగతియేమి? ఎవరైనను దారియిడిగి తేలిసికొనుము.

సుందరాంబ:—ఇచటనెవరునులేరే! అదిక్కడోయి చూచెద.

(అనుచు నిష్క్రమించును)

(అక్కరు ప్రవేశము)

(అక్కరునుండొది) వది నే వది నే [అనియిజచును]

అక్కరు:—మందరి!

గీ. వది నే వది నే యనుచు వాచటచెడవేల?

వది నే యెవరునీకు? వాడయెద్ది?

పురుషుఁ డెవఁడునీకు? బువు బాణి! నీవేల

కలఁతఁ జేరియుచట నిలిచినావు?

భామా! భీతిపండు. నేనుపాదుషాను. రాజ్యమేలువాడను. నిట్టిరిగనా మాటలకు ఇమి
దుము.

ప్రతాపవతి:— [భీతిపల్లినయించు]

చ. ధరణిప! పృథ్విరాజునకు దారను నేనవరాత్ర సంభ్రమం

భరయఁగ వచ్చివేడుకల నచ్చెరువందఁగఁ జూచుచుండ, నా

సరిచేయలేదు నన్ను విడిచియ్యనవ్వెళిరి వెళ్ళదారిశే

నరయ, కయిందు: జేరితిని యక్కట! వెల్వడుదారి మెడ్దియో?

అక్కరు:—మనగజయానా! నీవదిసె యెవరు?

ప్రతాపవతి:—భూమిపాల! నావడనై సుందరాంబ. ద్వారజావువారి నకును నన్నును
నరి పోయి రాకనిలిచెను.

అప్పడు:—వారిజాతీ! దారి:జాపువారిని విలివికొనరాను నీవదిశాలోయింపును. ~~మరియు~~ ననా! నీపరేమి

ప్రతాపవతి:—పురుషవర్యా! నా పేరు ప్రతాపవతి.

అక్కరు:—కుదవతీ! నీవు ప్రతాపవతివికావుననే ప్రతాపవంశులకుఁ దగినదానవు. యోగినిలకుఁ బ్రతాప
వతివి. నిజము. కుంఠరదనా! సౌందర్యాతిశయమున నీవు రెండవద్వివివనినిని, నిన్నెందుఁ
కాడనగునోయి: కుంగుచుంటివి. దైవనూయ దురూహ్యంబు. ఏప్రయత్నములేకనే నా
యింట నిన్నుఁజెచ్చిఁగలిగెను. మందయానా! ఈ రాత్రి నీఁడందుండి, ముదమంది ప్రాతఃకాలం
బున నీ పతిగృహంబుఁజేరుము. భీతివలదు. పాదుషాయెంటుచుంటినన నీవతి నిన్నేమిశిక్షి
వడును. నీకీచటనేకొదవయి:మండదు.

ప్రతాపపతి:— భూమిపాలా! నేనిందుండిచేయఁదగినదేమి?

అక్కరు:— ఊదురాజముఖి! నేనుభవ నేల?

ఉ. ఇంతిరొ! యేమిమాటలివి? యేమనియుత్తర మేనొసంగుదురా?
 గాంతరొ! సర్వసున్నచుచు గానని రీతి నటించువారి కే
 నెంతటివాడండె. దెల్పెగను? పౌచ్చగు ప్రాధప్తని వెఱుంగవే
 కంతునిమర్త శాస్త్రములు? కామిని! నోటవచింపఁ బోలునే?
 మానసే! ఇదిమానసగోహంబులు. నోటవచింపఁదగినవికావు.

ప్రకాశవతి:— భూపాల! ఇప్పుడుగదా నీమనంబు తెలిసితి.

ఉ, మానవనాథ! నీవిటుల మానుషకృత్యము భావరింపఁగాఁ
బూనుటధర్మమే? యథాభూతలక్ష్మే లెఱు పాపమాయుటల్
సీనులభంగి మానినుల యల్పదీబాపుట పుణ్యకర్తమే?
మానుష యిటిచేతలకు మానసమొప్పుదు నెన్ను వేఁడెవ్వఁ.

ఉద్విపాదా! సర్వధన్య కాశ్రువించుకొండవలె. నర్వకుతరక్షకుండవలె. సర్వధన్యమృత్యుశతకం
 ధవు నీమృత్యుబాధచింతనననా? ఇదివను మేలగునా? వివచారుచింతించరా? కానవారునరా?
 బలవంతునిచరిత్రము బాధునాభాశేషనియ్యనుమృతిశీలబలము బాధునాభా? ఒకలెన

తక్షమూని చరిత్రవాయవారీవార్తవాయకమానినను, పరమకచరిత్రకారులేల మాచుదురు
ఇది నీకుఁగల్గఁకముగాదా? ఎలదు ఎలదీ దుర్బుడత.

అక్కర:— నీరజాననా! నీవదనంబులన్నియును నిజములేను. అయిననఁ యుపన్యాసార్హంబులగునుగాని
యోపనులాచరింపనలవికానివి.

చం. నుదతుల నేకతంబునను జూచిన యావనుఁడెన్ని ధర్మముల్
బదిలముగాను నేర్చినను బాయఁగఁ జాలఁడు మూరునాజ్ఞాకుఁ
బదులిడనేరఁ శీధగను పగైలుబల్కెడు ప్రాజ్ఞులెంతటో,
యదనుగనుగలేక యధికార్తినిఁ గుంధుచు నుండు చెత్తటిక.

మానినీ! మారమార్గములినూశ్చములు. ఎన్నినంబులనుండియో నినుఁ గిన్నులొంగని
రతిసుఖమందవదెనని, వెలిచేసికొనఁజాలక, మనమున నిలుపఁజాలక సమయమదొక్క
తేహతహదమంజిని. మందయానా! చూచితివియో, మనమహిమ: ఈమహినిఁగల మనఁ
రాజులను మనఁపరఘులను నామా. ము: జయించిన నేనేమారునకు నోడితినన నీతరు. కది
సాధ్యమా? విషయములను జయించినవాఁడు మహిలోలేడు. ఈవిషయమున మాటబిఁకఁ
కాలు. రమ్మరలినుఖాంబుధిని మునిఁగిలేలుదము. వృథాకాలముగడవనేల?

(అనుచునెమిపించును.)

ప్రతాపవతి:— ధరణీపం! నానరసకురాకు నే బలిత్రతన. మానమీనాకధనము

ఉ. మానననానులక గెలిచి మా న్యుడనైతిసటంచు గగ్వముఁ
బూనితివేమొనీవు? పువ్రఁబొంబుల శూరతయెన్నఁడెనియ
గానవుగా? సతీమణులు గౌరవవృత్తిని మాన సంపద
మానస మందిరంబునను మానుగచు: తుర గోచరంబుగ.

మానవనాథా! మానితులబలాశ్చిండుట మగ్యుడగాను. అ. దుండి నీవందుఘటమేమియు
లేదు. కారీరబలకు పురుషులకు హెచ్చుగవున్నను వారికిఁ బాణధయమంతకంటె హెచ్చుగ
నుండును. స్త్రీలకు దేహబలములేకయున్నను మానసబలంబుల్యధికంబుగనుండును. మానహీ
నతఁగనిప్రాణమొకప్రాణముగవారు దలంపరు. సకలరాజధిరాజులు నీ నిమిషన్ననలంద
మాన హీనులగుండట నీయప్రవాము దొరకినఁ జాలు: ని తవమానప్రాణాధనఁబలు
నీ కప్పుగి. తును. అక్కతంబున సతివలందఱిట్టివారేయనినీవు తలంఁదివి కాఁటాలు. నేటి
దానసుగాను. నన్నా చెనకకు.

అక్కర:— ఇదీ! చేసినకవలెనా?

చం. చెనకఁగనేల నేనునిను! చేడియ! నన్నును నిచ్చు నెక్కనై
చెనకడు వాఁడొకండు మసచిత్తమునందు వసిించు నెత్తటిక
మనమున బాధలకెలులుచుగ్గుచునైన సహించియుండు రా
వనటలునైవలేక మగవాఁడు నమోయను వాడనీలకుక.

మానినీ! పురుషులు విషయోధీయలు స్త్రీలువిషయోత్సాహిణులవలన. ఉభయలయూననయన మనసిజుడు వశించిబాధించుచుండును. స్త్రీలమానసము శత్రుమానముకావున మనసిజు శరములకు ప్రయ్యయైనను వెలివడక సహించియుండుదు. పురుషులమానసమతి కోమలము గావున దత్తరములకు దాళఁజాలక తరుణుల పాదసేవనమైనఁజేయ నమకట్టి వారియను గ్రహపాత్రులగుదురు. వారిజాతీ! ఈ మాటలచేఁ బ్రోద్ధుఁబుచ్చనేల? రమ్మ. శయ్యా గృహంబుఁజేరుదుము. నీవేమనినను నిన్ను నేందల? [అనుచు మరలనమిపించును.]

ప్రతాపము:—ఫీ. పురుషాధమా! నన్నంటరాకు. దూరమునకుండుము. రాజువని నే మెత్తఁగమాట లాడిన నవివేకు నిద్రింపవు.

చం. అతిబలసంగతిగ్గి క్షితిలి నాజిలిఁ గెల్చిన రీతిఁ జూచితే
యతివలఁగెల్వే! జాలుదుఁహంకృతి యోపురుషాధమా! యింకఁ
మతిఁగనిమాశృతకో మనుమ! మానినులగ్గ మరియాదఁ జూడుమా!
సతులల మాసభంగమును చావనియెన్ను దురంఁచు నెన్ను మా!
ఓరీ! మతిహీనా! వలదు: నా సరసకురాకు నన్నంటకు. కారానిసాహసమునకు ననుదించకు.
నీదారినినీవు బుద్ధిఁజెచ్చుకొనిపొమ్ము. నా హితమువినుము.

అక్కరు:—మహిళాలలామా! నీ హితమునాకువలదు.

చం. మహిని జయించు నక్కరొకమానిని కోడెనసంగ నవ్వరే!
సహజమె చేతఁజిక్కురుచి సారవదార్థము నుజ్జగించఁగా!
అహిసమనేరే! చాలునిక సంగజకేళికిరమ్మ వైశమే
మహితనుభిన్ను లందిమనుమా! మహిసాలుగయాభిపాత్రవై.
అలనెగమహా? అలన్యరంబు దాళఁజాల. నిన్నువదల.

(అనుచు జేరుంగుబట్టును.)

ప్రతాపవతి:—(కోసరితైచి నీడివారై త్రికాచి యక్కరు వెనుకకు జరుగును.) .

శా. రారమ్మా! యిటురమ్మ ముందటికి నీరాజాధి రాజత్వముగ్గ
రారమ్మా! కనిపించి కీర్తిగనుమా! రమ్మా! ననుగ్గ జంపుటల్
నేరమ్మా! యిటులేల పోయెదవు! కానీ వచ్చెదగ్గనేనె నీ
బీరమ్మగ్గ వెలిపుచ్చుమా! కలననిర్భీతిగ్గ ననుగ్గ గెల్చుమా!

ధరణిపాల! దూరముపోయెగతేల? సమీపమునకరమ్ము. నీ కృపాగంధైక్తము? సంగర మొనర్చుము? ననునీవుజంపిన నా మానముఁ గాపాడినవాఁడవు నీ వగుదువు. నిన్ను నేఁ జంపినచో నీయట్టిదురాత్ముకునిఁ బాపి యీ ధారణిఁ గాపాడినదాన నే వగుదును. రెంటును జేతుముగలదు. అలన్య నేల? రమ్మ. అలోచనావరుఁడైతివేల? ఆచ్యవడి నిలిచితివేల?

అక్కరు:—నరీమణి! నీకుపోడితి. [చేతులుజోడించి.]

చం. నువతిరొ! దోర్బలంబున వసుంధర నెల్ల జయించి పాదుషా
పదవిని హెచ్చి సర్వభువిపాలుర నానద నేన నుంచితో.

భద్రపతిని యథార్థ మహిమంబునః గల్పితిరీపునన్ను నె.

మృదివిక స్సుమమా! సతినమాజ శిరోమణిజై సుఖోన్నతికా.

భామా! ఇక నే బ్రహ్మీయభిరుజ్జాడయి. అయ్యో! నాచరిత్రకెంతటి కళంకంబుగలిగెను? నీ చక్రత్రేణటి ప్రాశస్త్యంబుగలిగెను. సతీమణి! నీవు సహజపతివ్రత. నిన్నుఁ జెనకే-నే బాతకైన తిని.

ద్రౌపదపతి:—భామిపాల! పశ్చిత్తావంబు మానన పారిశుధ్యమునకుఁ గారణమగుఁగావున నిన్ను పాతకంబుండు. ధరణిపాల! నే బోవరెయి. నాకు దారికావ నెవఁడైనఁబంపుము.

కర్బురు:—ఎవరేల? నీపాతివ్రత్యమునకు బంటుడై నే నేచ్చెద.

[అనుచు దారికాపి నిష్క్రమించును.]

[సుందరాంబ ప్రవేశము.]

సుందరాంబ:—[ప్రతాపవతిఁజూచి] అమ్మా! ఏమిదిగ కేయిది? వచ్చినదారి మరలఁగనుట, కష్టమైనది. నన్ను వదిలిపెచ్చి మరల నిన్ను వదలినచోటుఁ గనలేనై తిని.

ప్రతాపవతి:—అవునమ్మా! నందులుగొందులు గనుటకష్టము. పాపము నాకుఁగాను చాలకష్టపడితిని. వదినే! నీవు మరల నడవఁజాలవు. రాజు గారి కృపంబున రాత్రియిండి ప్రాతఃకాలంబు ననెరమ్ము. నాకేమి భయములేదు. నేనొంటరిగఁబోయెద.

సుందరాంబ:—రాజు గారియింటిలో నాకేమిపని? నేనునీమెటవచ్చెద.

[నిష్క్రమింపుము.]

తృ తీ య ర ం గ ము:

సాదుమాగారి యాస్థానము.

అక్కరు . రాజామాణి . రైమల్లు . పృథ్వీరాజు . బైరాం . బీరుమల్లు.

అక్కరు:—రైరామాగారూ! ఈ భవతమండలమునందలి యాస్థుల నాచ్యకృత్యంబు లనేకంబులొనరించు చున్నవారు అందున ముఖ్యమైనది సజీవ స్త్రీమృతి. దానిని నిలుపువలయునని నాజ్ఞ యొసంగినాడో?

రైరాం:—మహాప్రభూ! అట్టి క్రూరకృత్యంబునకు సాహాయ్యపడినవారికి మరణదండనయని యాజ్ఞ యిచ్చినాడు?

బీరుమల్లు:—ఏమో! అటులనా? భర్తచెట్ల భార్యయొక్క చచ్చుచుండెను. ఇతఁడు తమయజ్ఞ మొనర్చున భర్తచెట్ల నతనిబంధువఁడయి పురోహతులు చావలసింపెను. భాగుగనున్నది. అక్కరు:—ఏమి బీరుమల్! అటులమాటలాడెదవు?

బీరుమల్లు:—మహాప్రభూ! మీయాజ్ఞారీతి “నరీ” యనునది నిలువదుగాని మిగతవారి చిరినిక తగును.

అక్కరు:—బీరుమల్! నీనిలువదా? నిలువదా? చూచెను. ఏమినిలువదో?

బీరుమల్లు:—మహాప్రభూ! కన్నులుండినవారందఱుఁ జూడవలెను. ఇంతకంటెను దాము భుజియొక్క యాజ్ఞ యొసంగియుండిన భాగుగనుండెను.

అక్కరు:—అదయ్యేమి?

వీరుబల్లు:—మహాప్రభూ! ఏమియు లేదు. వరుసలైన సేతులందలు నిష్క్రమింపఁజూచు స్వేచ్ఛగనుండి విడుదల పడవలెను. ఇంకా నిడవలెను. ఇందున గద్దమేమియు లేదు. మానవధర్మశాస్త్రములో బీజప్రాధాన్య న్యాయమును నిరంకుశముగా నిరసించితిని. ఇప్పుటి మీ ధర్మశాస్త్రమునకు వేరే మనకుఁ బ్రాధాన్యము కలిగించిన జాలును.

అక్కరు:—వీరుబల్లు! సేతులు లేని సేతులకు విడుదలవలె కలుగునును?

వీరుబల్లు:—మహాప్రభూ! ఈ కార్యము విషయములకు లోబడినది. అందున మరుషులకంటెను స్త్రీలకుఁ బాంచల్యము పోయ్యును.

అక్కరు:—అటులుండినచో సేతులు మరల పశులనుబోవవలెను.

వీరుబల్లు:—ఇది మతీ బాగుగ మున్నది. విధవా వివాహముల గా నగుననియే మీ రావ్వర్థము.

అక్కరు:—కాననను. అందుకలపేమి? సేతులు నిరంకుశముగా పశులను బుర్రల సేతులను జేకొనరా? అదే న్యాయమే నగును.

వీరుబల్లు:—మహాప్రభూ! న్యాయమునన్నియు నిట్లునే ముగిసినది అక్కరమయినది.

అక్కరు:—వీరుబల్లు! నీయధిక ప్రసంగములు చాలక.

(భాకభాక రైతులు లోకము.)

భాకభాక:—మహాప్రభూ! ఇంద్రులు

రైతులు:—భూలోక దేశముల! వందలములు

అక్కరు:—సేవాధిపతులారా! మీ కిచ్చిందిన కార్యములెల్ల అక్కరచెట్టి చ్చితిరా?

రైతులు:—మహాప్రభూ! తమ సేవాధిపతి నడిపిన బాండ్ల విక్రయము రాయలైల్ల జయించి వారాయలనుండి కప్పములు గొనవచ్చినవి.

అక్కరు:—అట్టిదికదా నీ ప్రకారము.

రైతులు:—మహాప్రభూ! వచ్చుదానిమీఁదా దేశప్రభువగు ప్రకాపుని బాధమాత్రమునే నైవ నని ధ్యమయ్యెను.

అక్కరు:—ఏమి! వాడు నీకేమొనర్చెను.

రైతులు:—కొండనీలలలో జేరికొని యుగముగనునకు మొక్కులిడు లాగినవైనను.

అక్కరు:—యద్ధము మిములయించెవా?

రైతులు:—యద్ధమును మాటలు లేదు. కొండలపై జనులను నిందికింద ననుచు నూబలమునకు బాల్చి యోకాల్చెను. వానిబలము కోకులబలం గొండలునిండి, పాదుమాకోక పాదుమా రైతులకొక తాయి, వారిబలమున కొకశిలయుని శేకలుచేయుచు తాలివానగఁగఱపించి.

సర్వమునందలి ప్రాణమునవచ్చు దుర్లభమయ్యెను.

అక్కరు:—(కొంచును). అదురాత్మకుడు ప్రకాపుఁడవట. నుండెనా?

రైతులు:—ప్రభూ! వాడెక్కడనుండలేదు.

అక్కరు:—(రాజామాతనునుకొని) బావా! దక్షిణదిక్కున నున్నను నీవు పోయినవని యెఱుఁగెను. రాజామాత:—పాదుమాగారు! నేను సోలాపురమునకు వెళ్లియునట గలిగిన కలహములన్నియు నను

మనరాజ్యాభ్యుద్ధికి దగిన ఘోర్వాటును సలిపి మరల పచ్చుమార్గంబున సాయాబాల్కు
మిత్రుని ప్రతాపుని దాడవలెనని యపేక్షకలిగెను. దానికై నేవానికి ప్రాసీనిని. ఉద
యపురక్షుని పేమిరుపురమునూడి ముచ్చటించిరిమి. ఆ సో! శిక్షవ జరిగినవఁతాంకం
బవమానకరంబు గావున నే నీ సభలో నుపవఁజాలను.

అక్కరు:—బావా! నీకయిన యవమానంబు నాకు. గాదా? అదియేమి? తెలుపుము?

రాజామాక:— మహాప్రభూ!

మ. భరమే తెల్వంగ వానిగర్వము! కులభ్రష్టుండ నేనన్ను హా!
విరిసాలాపములాడి పట్టేకిని దావిందంధంగా రాడయ్యె
బరిహార్యం బవిత్రిభక్షణకుఁ దానంబైన చోటంచు నా
భరద్రోవ్వి:చుచు మంత్రపూత జలము దాఁజల్లె సంశుద్ధికి.
మహాప్రభూ! ఇట్టిపరిభవ సమాచారంబేమని తెలుపఁగలను.

అక్కరు:—హ. హ. ఇంతటియవమానంబు వాడొనర్చెవా?

మ. అదిరా! యెంతటిదౌష్ట్య మాఖిలుండు నిన్నారీతిభంగించి దు
ర్బదదుర్గర్వ పరీతవృత్తినినినుకొ మాటాడెగా! బాపురే!
కుదురైవాని శిరంబుపైనిలిచెగా కొండాడు భర్తంబు? నీ
వదరదోలక యట్టైన్ ల్పితివిగా యాచూటలాలించియుక్క.
(అదురాస్మకుఁ బట్టి:ట్టి తేకయూక వచ్చినవియోకిక హెచ్చు.)

పుష్కరరాజా:—[లేచి] మహాప్రభూ! తామింతటి కింకవహించె దగినవిషయమిదికాదు. ఆ ప్రతా
పదాహ్యుల శుద్ధసర్వంబువఁబించినవాఁడు.

మ. వలదాయాధ్యుల కార్యభర్తమవ నీసాలా! యకర్తవ్యమక
గలదాయందోక టేని? పేటువలఁజగ నేల? నీబావయై
చెలియైసీవిడు నన్న మీస్వపతి భక్షింపఁజమతికొ బూనునే?
కులమర్యాదలు బాయఁగానగునె? నీకోపంబు చాలింపుమూ.
మహాప్రభూ! ఎదిరిచిమాటలాడితివని నాకైఁ గోపంబువలదు. యథ ర్థస్థితి పలికితిని.

అక్కరు:—పుష్కరరాజా! బాంధవ్య బలంబున నీవెచ్చడుఁ బ్రతాపుని పక్షమవలించి మాటలాడు
దువు ఇన్నిదినంబులవఱకు వ్యాపిషయము నేను ఫేక్షచేసిన ఫలమిప్రదశుభవించితిని. ఇం
బదులిడకు. [రాజామాకనుమ్రుణించి] బావా!

మ. విమలచరిత్రుఁడీవు పటువికమ శాలివిగాన వానితోఁ
దుములమొసర్చి నేర్వవను దుండిగుగెల్చి మదీయసన్నిధా
నమునకు వానిఁదెత్తువని నవ్వినవాఁడను మాసలీముతో
నమితబలంబుతోఁజనుము! యాహవకేళి యొనర్చుమావడిక.

బావా! నీవా గర్వాగ్రేసరుఁడబట్టితెచ్చి నాన్న భానముననిలపువఱకు వాకుసుఖముగ ని
పట్టడు. మఱియొకటిమఱచితి. ఇంటిఁగొంగవట్ట నింటివాడేకావఁయనుగాన, మ
నుకొకు నేనాధిపత్యంబు వానిని నీ వెంటఁగొనఁబొమ్ము. సామంతాఁటికిచ్చ మిగతయంద
యంబులన్నియు నీ యిష్టానుసారంబు బ్రయోగింపుము. పొమ్ము. నేనునుబోయెద.

[నిష్క్రమించును.

ప్రతాపాగ్బరీయము.

పంచమాంశము - ప్రథమరంగము.

“ హుబ్బిఘాటు ” యుద్ధము.

ప్రతాపుని సేన - అశ్వరు సేన.

(ప్రతాపుని సేన కొండలపై నుండి అశ్వరు సేనను బాధించుచుండును.

అశ్వరు సేన దిక్కుకొకరు పరుగిడుదురు. ప్రతాపుని సలీమును బట్టిచంపుచుండ వాని సేన మరల గుంపుగూడి ప్రతాపుని బాధింతురు. ప్రతాపుఁడు చుట్టికొనిన వారి నెల్లరిని నోడించి మరల రాజామాన్ మొదలగువారు వైబడి రా నిలువలేక పలుగిడును. ప్రతాపుని సేన దిక్కుకొకరు చెదరుదురు.)

సలీము:— (పడినవాఁడులేచి) ఖటూరా! ఆ దురాత్మకుఁడు పలుగిడెను. షానిసాబంబున పదలుట పునకుఁజేసుము గాదు. మీరిపుడే హనివెన్నంటి సజీవునిగఁబట్టితెచ్చిన ముదమందెదను. అటు సూర్యముకాదేని వానినిర్జీవ కళేబరమునైనఁ గొనిరండు. నేఁ గన్ములారఁజూచి సంతసించెదా వెల్లెఁడు. వాఁడొంటరిగఁ బలుగిడుచున్నవాఁడు. వానిగుఱ్ఱమలసినది. మధ్య మార్గమున భూరిప్రవాహంబున్నది కావున నాఁడు మీకుదోరకును. వెల్లెఁడు.

(ఖటూరైదుగురు చిత్తమునుచు ప్రతాపుని వెన్నంటుదురు. అందఱు వెళ్లిపోదురు.)

సుక్త:— (స్వగతము) అయ్యో! నా యన్న ప్రతాపుఁడు నాకంతటిబోధదైనను మాక్షత్రియాభి మానంబునుబట్టి మీవారు రాజ్యంబును జేమంటుగ నేలుచున్నవాఁడు. వానినాశనము జేత్రియ. నామనాశనము. ఆర్యులమతనాశనము. అకటా! ముందువచ్చు తురుష్కప్రభువులందఱిగ్గు, రంతటి మంచివాఁడందురా? నిరంశకాధికారంబే తురకలకు నమరనేని ఏ రస్యమతమువారికి నిదు సంకటంబులు పచింపనగునా? అయ్యో! దేశజేమంటునే నాలొచింపవలదా? అకటా! వాఁడునాసోదరుడే! మేమిరువురొక తల్లిగర్భంబునఁబుట్టితిమే? సరుష్వాదజంతువులకు సైత మంతఃకరణంబు పెండుగఘంధుననిన నాకునుండదా? అలస్యముచేయు సమయముకాదు. ఇపుడే వాయువేగమునఁబోయి వెన్నంటినభటులనుజంపి నాయన్నను రక్షించెద. అటుచేయ నేని నాబ్రతుకు వ్యర్థమగును.

(అనుచుఁ బ్రతాపుని వెన్నంటిన భటులను జిక్కినవారినిఁ జిక్కినటులఁజంపి. ప్రతాపున వెన్నంటి జాఁబోవును.)

(నిష్క్రమము.)

ద్వి తీ య ర ం గ ము.

అ రణ్య ము.

ప్రతాప - సుక్త.

ప్రతాప:—ముందొక యధునైనదజాల:

ఉ. కాయముకందె గాయములఁ గ్రాభువలైరుధిరంబుపాటె; నక్క.

బాయకవెంబడించె రిపుపాళి; శరీరముతాటె; నక్కటా!

యాయవనాథముల్ ప్రబలిరాజిని; యేమనసేస్తు? వైచమా!

హేయముగాదె నాబ్రతుకు? నింతకునోర్తునె మేననుండియున్?

హ: హ: ఉత్రియకులభిమానంబూని, యాచ్యధర్మాభిరక్షణంబునకై యశేకయుద్ధంబు లొనర్చి పారశీకులఁబాఱుదొలిన ప్రతాపుఁడీనాఁడీవిధంబున వైరులకు వెన్నుఁజూపవలసి వచ్చెనుగదా? ఏమిసేయును? పుట్టలనుండి వీచులువెడలినటుల్బ లక్షలకొలదిసేనను పాదుపా పంపునున్నవాఁడు. నాసేన యత్యల్పమయ్యెను. మీనులునాబాతిష్ఠా రవమర్యాదలకైనోర్చి తురకలసేవకు దిగిరి. జాత్యభిమానంబు మానిరి. కులముజెడిరి. ఇంతియుఁజాలక యేకాంగిగఁ బోరుచున్న నా వైఁగరుఁడింపక కలహంబునకు దిగిరి

మ. కులమర్యాదల శౌరవంబునకటా! కోల్పోయి భూభృవ్యరుల్
చెలిమిఁజేసిరి పాదుపావిభునితో సేమంబటంచెన్ని నీ
చులమాడ్కిఁ దమయాఁడు బిడ్డలనయో సొంపేదఁగానిచ్చి రా
కులపీనుఁ గలయఁ సనాతన విధుల్ గూలకయశం బాఱుగఁ.

ఇప్పుడేమనికొని యేమిప్రయోజనము? ఏమిసేయఁగలను? (దూరముఁజూచి) ఏదీ నన్ను పెం బడించువారు? వెనుకనిలిచెల? (మరలఁజూచి) ఎవఁడోఁతొకఁడు పఱుగిడివచ్చు చున్న వాఁడు. నేనెందుడాగుదును? ఒకనితోనైన యుద్ధమొనర్చుటకు నాకుఁద్రాణలేదాయేనే? వాఁడునన్ను బట్టుటకు వచ్చినవాఁడని తోచెడు. నాకునహాయముగ నొకఁడైననిందు లేదాయేగా? హ: హ: వాఁడుననుపించుచున్నవాఁడే? ఏమిసేయును ఎందుడాగుదు. అయ్యో! నమీపించెనే? హ: చేతవాలున్న ఉత్రియుఁడు తనప్రాణంబూరక వై రిచేతులొ నిడునా? కానిమ్ము రానిమ్ము చూచెద. (అనుచుఁగత్తినికేటఁ బూనును.)

సుక్తము:—[వచ్చి] అన్నా! ప్రతాపా! నేనీసోదరుఁడను. సుక్తను.

[ప్రతాపుఁడు కాఁగలించుకొని కొంతకాల మూరకయుండి]

ప్రతాపుఁడు:—తమ్ముఁడా! పిన్ని దినంబులకు నిన్నుఁజూచితిని? సుక్తా! ఎంతటికష్ట కాలంబునా కొదవె ను? సోదరా! నీవచటికి నేలవచ్చిలిది? నన్ను వెంబడించినవారిలా నీవొకఁడవా? నన్నుబట్టుటకు వచ్చిలిదియో? ఆతురక మొరకులకుఁజిక్కుటకంటెను నీకునేదోరక్షిండు లకు ముదమందిరి; సుక్తా; ఆరుచ్చపారశీకులకు నాప్రాణంబున్నగింపకు. నినువేడికొని యెద.

మక్త:— అన్నా! నీవిటువూఖంపకు. నిన్ను నేబట్టను వచ్చినవాడనుగాను.

ఉ. సోదర! యాదురంబునను సోలుచునీవిటు పాటఁజూచి యా
పాదుష సేన వెంబడిలి వట్టినినుగొనిపోవ నెన్నఁగా
భేదము నోర్వలేనయితిఁ గీడ్వడు నీకును దోడునీడఁగా
సాదరతతో వడినెడలి వచ్చితివన్న! నిజమ్మనమ్మమా!

అన్నా! ఏకాంగిగ యుద్ధమొనరించు నిన్ను లక్షలకొలది పార్శవీకులు జాట్టుకొనిన సమయమున నిన్ను వారు బంపుదురేమోయని భయపడి నీవు బఱుగిడుటకు దారిఁజేసి యిచ్చితిని. నిన్ను వెంబడించినవారి వెంటనంటి వారినెల్లరిని మార్గమునఁజంపితిని. ఇదియ న్నావత్తాంతము

వ్రతాపుడు:— (మరల సుత్రానుగొంగలించుకొని) తమ్ముడా! కష్టకాలంబునవైన నీకునావైఁ గరుణ వచ్చినేయని సంతసించితి. సుత్రా! మున్ను దానవయుద్ధంబున మన శ్రీరాములకు లబ్ధజుఁడు సాహాయ్యపడినటుల నీవునాకు సాహాయ్యపడియుంటివేని పార్శవీకులీభర తభండమునఁ బాదమూసి నిలువనటులూనరించుచుంటినిగదా? మామతమువారందఱు న్యమతము వానినిఁ గోలఁచుటయగాకనన్నెదిరింపఁ బ్రయత్నించుచున్నవారు. ఏమి నేయుదు?

ఉ. సోదర! యేమి తెల్పుదును? సోదర పోషణకర్త శీలురై
పాదుష పాదసేవనమె వట్టుఁబట్టిరి మామతమ్ము లిం
కేదియొదిక్కు! నేనొకడనేమి యొనర్పఁగఁ జాలువాడ? న
న్నాదరతతో గనుంగొనుమ! యారయుమాకుల ముద్ధరింపఁగఁ.

సుత్రా:— నీవుచిన్నవాడయినను నిన్ను పేడికొనియెడ. నీకునారాజ్యము వడలుమనిన వదిలెద. ఏటుల నయినమాకులంబుద్ధరింపుము. త్పరియధద్దుంబుస్థాపింపుము. ఆర్యసీలినిలుపుము. సూర్యవంశజులైన మీవార రాజుల శరీరరక్తంబకళంకంబను పేరునిలుపుము. సోదరా! ఆలోచింపుము. ఆకృరు పిరాధిపీరుఁడనునదినిజము. ఆర్యధర్మభంగంబు గలిగింపఁడనునది వాస్తవము. ఆర్య మతస్థులను తనమతంబులొక జేరుమని బలాత్కరింపఁడనునది సత్యము. ఇదియన్నియును తనరాజ్యము భద్రముగ స్థాపించుటకై పూనినప్రయత్నములని తెలియుము. మనజాతివారికి నొకరిలో నొకరికిఁగలహములుబెట్టి రాజ్యములు సాధించుచుండు విధమునీకెఱుంగవా? తురకలకు హిందూమతము వారేపై నభిమానముండునా? మనరాజ్యములు సాధించి మన మతముకేఱిచి మనభూములుగంటికొని, మనకులశ్రీలనవమానపఱచి మనదేవాలయములను లయమొనర్చి తుదకు మనవైఁడలపన్నులు గట్టి మనయండ్లనుండి వెడలఁగొట్టి నవుడుగదా మనవారికిబుద్ధివచ్చును? అయ్యో! అంతటికాలంబు తటస్థించునేయని కలకాలంబునుండి యహోరాత్రములు చింతించుచున్నవాడను. కలలోనైననాకిదియ కలవరింత. నాదిలంబుఁగినది. నాసేనయంతయుఁ జీకాకుపడినది. ఆకృరు నేనహచ్చుచున్నయది. సోదరా! నీపేటలయిన మనకుల ముద్ధరింపుము. తమ్ముడా! నినుపేడికొనియెడ.

సుక్త:— హా. క్షత్రియవంశమా! సోదరా. నామననవిచారం బంధయింపయిననుమనంజాలం.

శా. అన్నా! యేమనితెల్పు వాడనకటా! యానాడు కోపంబునక
నన్నీవాడిన మాటకున్నినిసి నేనిందుండి వేబోయి యె
న్నెన్నోపన్నము లంది వేటుగతిలే కీఘ్టేంపునికొ గొల్పితిక
వన్నెన్వాసియుంటాసి యగ్రజునిపై వైరంబు సాధించితిక.

అన్నా! ఈ నాశరీరమతిభారము. నాబ్రదుకుదృఢము. నేనుక్షత్రియ కులంబునఁ బుట్టి
దగివవాడనుకాను. నా ప్రాణంబు నీకృపాణమునకు బలియిచ్చుటఁ బ్రయోగింప
గర్హించి నీతోవాడాడిన కోపమున నెన్నెటులయినఁజంపఁ బగఁబాని యహపాదుఁడను
జేరితి. చేరుటయచాలక పానికొలుపుననిలిచితి. వానిపక్షమేనాఁటి కీప్రాణమున వదలనని
వాగ్దానమిచ్చితి. అంతటితోదనినందక నీవైయధ మొనర్పవానిఁ బురిగొల్పితి. ఇంతయే
నరించినదిగాని యుద్ధమున నీవు వడుబాధలనుజూచి యది యేమిపాపమో నామానసము
వైఁజఁజాలనిదాయె. అప్పుడుమన మాతృగర్భరక్త సంభంధబలము సాస్పరబాధవచ్చెను.
కన్నీరుఁగార్చితి. అన్నా అగ్భయనకు వాగ్దానమిచ్చి యిపుడేటు దానిని మరల్పనోపుదు?

ప్రతాపః— (అలోచించి) సోదరా! హరిశ్చంద్రవంశసంభవులైన మనమనృతమానననునా? అన్యత
మహిమన దుఃఖంబుచెచ్చు. పరసుఖముదక్కించు. ఆధమోఢముఁడైన ననృతంబునాడ
నగునా? వలదు. నీవాపాదపావద్దంజేరి సుఖముననుండుము.

సుక్త:— అన్నా! నీహిసస్థితిని జూచిననాకింక సుఖమెచ్చటనుండ వచ్చును? ఆయ్యా! ఏమియుఁదో
పుడే? అన్నా! నావదినెయెచ్చటయున్నది? పల్లవాండ్లెచటయున్నవారు?

ప్రతాప:— తమ్ముడా! వారందఱుఁ గోమల్ మియరులోనున్నవారు?

సుక్త:— అన్నా! చెడితిమి. పాదుపాబలంబులోఁ జాతుర్భాగంబుఁగొని రాజామాణికోమల్ మియ
రును వశపఱచుకొనుటకై పోయినాడు. చాతుర్భాగ బలంబుఁగొని మహబల్ ఖాను యి
పురి ” పట్టమపోయినాడు. కావున అన్నా! నీ కిపుడెందునుక్షేమములేదు. నీవు నాగుట్టమును
బుచ్చుకొని నాయుపేగమనోపేగమునఁబోయి మనవారిసందఱిని నచటినుండి విలివికొని
” అరవల్లి ” కొండలలోనుండు భిల్లునాయకుల కల్లలు జేర్చుము. కోదేని యన్నిటఁజేడు
దువు. రాజామాణిసైన్య గ్రక్కెనున్నవాఁడు.

ప్రతాప:— సుక్తా! బట్టిదురవస్థలోనాపాలిక్షవమీవనినేదలఁచెద. తమ్ముడా! నీయట్టిరూపదాబ్ధంధ
పులి తమ్ముని నేనెటుమరవఁగలను. అయ్యా! సుక్తా! నిన్నువదలి నేనెటుదాఁగలను?

(ఒకరొకరుకొంగలించుకొందురు).

సుక్త:— అన్నా! ఆలస్యంబునకుఁగాలంబులేదు. నీవు నెట్లుము.

ప్రతాప:— తమ్ముడా! ఘటియొకటినినువేఁడెద.

సుక్త:— అన్నా! ఆదియేమి?

ప్రతాప:— తమ్ముడా!

కం. మాపార్శ్వేన నైన్నఁడు
 నీవారును నైస్త్రీ ననుటనిక్కం బనుచున్
 నివిపుడు మాటయిచ్చిన
 వైవముపై భారమిడుచుఁ దీరఁజెప్పరికిన్.

సుక్తా! మాటయిచ్చెదవుగదా?

సుక్తా:— అన్నా? మాటయిచ్చితి. వెఱవకు. వైవవశమున మరలనీకుబలంబుఁగూడునంతేవఱకుఁ గొండ
 నీమలుదీప మఱియొచటను నీవుయొద్దప్రయత్నంబునైయకు. వైవమునీకునేమొసంగుఁగాత.

ప్రతాప:— తమ్ముడా? పోయివచ్చెద. ప్రాణంబుననున్న మరల నీముఖంబుఁజూచెద. (అనుచుఁగన్మీ
 రుఁగార్చును.) సుక్త పోయివచ్చెద.

(మరలనొకరు వాడుకొనుట నిష్క్రమింతురు.)

తృ తీ య త ం గ ము.

అ రణ్య ము.

ప్రతాపుఁడు - గౌరాంబ - ఉద్రమా - జగత్ సీంగు - సంగ్రామసింగు - రణసింగు
 భ్రమరాంబ - ఆసాధు - (భిల్లనాయకుఁడు.)

ప్రతాపుఁడు : పెండ్లాము - కోడలు - పిల్లలు - కొన్నిమూటలు మోసికొని
 పిల్లల నైత్తుకొని శ్రమపడుచు నడుచుచుండును.

ప్రతాపుఁడు:— [భిల్లనాయకునిఁజూచి] భిల్లనాయకా! మనమునీచుటకు నమీవమంచెచటను
 వల్లెలులేవా?

భిల్లు:—మహాప్రభూ! ఇకకెందు గడియలు మనమిటులనే నడిచినయెడల భిల్లులగుడినెలు నాలుగుగల
 పల్లెయొకటి యున్నది.

రణసింగ:— [ప్రతాపునిఁజూచి.]

నీ. నాయనా! యీద్రోవ నడువఁగఁజాల

నాయడుగుల రక్తమువేడలేగనుమ

సంగ్రా:—తడిలేదునోట నేడడయఁగఁ జాలను

దాహమయ్యెడు నీరుదారిఁగాన

జగత్:— ఊరున్నదిచటనే యూరకయుండుమా

యనినీవుబల్కిన హద్దుమీఁతే

ఉద్రమా:— బడలికబలమాయె నడవిలోఁబడియిక

నొడలేటునిల్చువుడు బుడమిరెండ్రె

రణసింగు:— గీ. ఆకలయ్యెనాకు నక్కటా! యన్నము
నెపరు పెట్టెగలలో! యింకనుదాళ

సంగ్రామ:— అయ్యో! నేనుచాల నలసితిఁగొప్పన
వయనమింకనునీవు పలుకవలదు.

(అనుచుబిల్లలందఱు దుఃఖించుచు సూర్యుండును)

ద్రతాపుడు:— హా. హా. కష్టము. కష్టము. రాజాధిరాజునకు నింతటికష్టమగు నే? (నిట్టూర్పుసారించుచు
భార్యగౌరంబనుజూచి) ప్రేయసీ! మనకింతటి దుర్దశసంభవిల్లెగదా?

పం. మలమల మాండసాగిరయె మండెను సాకలిచేత బాలురీ
యలజడిఁజెంది బిడ్డలకటా! బలుసోలిరినేల వ్రాలుచుకో;
గళవళ మందితీవు కడుకాటియలంబడి కానీంబులోఁ
గలతలనంది నేనెదియుఁగానను మానిని! యేమిలెల్పుదుకో.

(అనుచుమొగము పంచికొని కూర్చుండును.)

గౌరంబ:— ప్రాణపతీ! ఏలచింతించెదవు? చింతించినచో ఫలమేమియును గలదా? వచ్చినయావదలు
పలదనినచోవునా? మున్నీధరా తలంబునేలిన నైషదేశుండుసామాన్యఁడా? అతనికొదవిన
పవద్దశకంటె నిడిపెచ్చా? దురోదరంబున నతఁడురాజ్యము గోల్పోయెను. దురంబున
నీవుగోల్పోవి. మానవజన్మంబున సుఖదుఃఖములు సెకాజమేను. ప్రాణపతీ! హరిశ్చం
ద్రుఁడు మనవంశమూల త్రువుఁడుగాదా? అతఁడుసార్వ భౌమపదవి ననుభవించఁడా?
అంతటివాఁడెంతటి దుఃఖంబనుభవించె. తనధర్మపత్నిని విధినిడి విక్రయించెనుగదా?
దానికంటెనిది పెచ్చా? పలచింత మానుము.

సీ. మానవాధిపయింక మనమున నీవంత

మానుమా ఆటంబుని మనుమ!

ఎంతవానికినైన వంతలుదప్పవు

సంతసంబంటుచుఁ జింతయుండు

కలిమిలేములు భువిఁగోవడికుండల్లె

యొకటిహెచ్చిన మఱియొకటితగు

శారీరయాత్రకు శకటచక్రములగు

సౌఖదుఃఖములురెండుఁ జూడవలదె!

గీ. సంతసము వంతలివిరెండు చలువఁజేసి

కళలఁజూలుచు నుండు భూకాంతవినుమ

దీనితత్వంబుఁ దెలియక మానవాలి

వదలుఁదైర్యంబు దుఃఖసంప్రాప్తివేళ.

ప్రాణవహిని నీనుబోలు వాడింతకీ ముఖించుటతగదు.

ప్రతాపః—భామా! నీ సాంత్యనవచనములకు నేను సంతసించెదనుగాని నిజముగ మానసమంతి
ముఖించెటు లీయగలను?

ఉ. ఓరమణీమణీ వ్యసనమోర్వగఁ జాలఁగలేనుబాలురీ
తీరునసోలినామృ సిరిదీనతఁ గుందిరియించుకైన యా
హారము రాత్రినుండియును నారయలేదుగదా? ధర్మ నిరా
ధారులమై కృశించితిమి వైవమయో! దయఁడప్పనిత్తజీక.

భూషిణీ! యీ వ్యసనముఁ ఘోనజాలను. అదెఘ్యా! మనపిల్లలిటుచూడు. యెటువ్రాలినాలో?
ఈ కుసుమకోమలగాత్రి కోడలు నోరువిడువక నడనభేద యెన్నిసంకటములు పడుచున్న
దియో వైవమయోగును.

సీ. కనుఁగందులను నేనుకాఁడ పులఁద్రిప్పి
కనుగందఁ జేసితిఁగరుణవదలి
నడయాడ గడగడనడఁకెడు బుడతప్రి
యడపులనిడు మలఁగుడవఁగలరే!
కుసుమకోమల గాత్రి కోడఁ లీరితిని
గోమల్లు గుడుచుచుఁ గుంచెనకట
పిల్లలతల్లివి ప్రేయసీ! నీవిటు
కల్లగఁడలఁబడు కాలమయ్యె

గీ. అకట! భూభుజజన్తంబు వ్యర్థమవని
నందు భూపాలుఁడను పేరునందఁ జనఁడు
భరతఖండమునందార్య పథమునిలువ
నేనుబడినట్టి పాతెల్ల నీకుఁగలిసె.

అయ్యో! దుర్భరము. దుర్భరమీశరీరము. (అనుచుఁ బింతించును.)

గీ. రాంబ:—ప్రాణనాథా! నీవిటులైన మాగతియేమి?

ఉ. మానవనాథ! వేఁచెదను మానుమనీవెసనంబు తైర్యమున్
బూనుమ గడ్డిగింజలను బూరెలుగా న్నోనరించి వీరికిఁ
బోసమమర్తు నేనిపుడ భోజన మబ్బినఁ గష్టమేమియున్
గానక ముందుదారి వడిగ్గ జనశక్తియుఁగల్గు హెచ్చుగ్గ.

(అనుచు గడ్డిగింజలపిండి మాటలోనుండివిప్పి భిల్లునింజూచి)

భిల్లునాయకా? కట్టెలురెండు చెచ్చియగ్గి వేయుము.

పిల్లనా:—అమ్మా! కట్టెలకేమికోనవ? ఇటటనేయున్నవి. చేతుముకిరాంపుతో నగ్గింజేసెద (అనుచు
దనసంచిలోనుండి రాయితీనికొట్టి యగ్గి చేసియుచ్చును.)

గౌరాంబ:—(మఱియనఁబోయి రొట్టెలుతట్టి కోడలినిఁజూచి) భ్రమరాంబా! ఈ రొట్టెలతట్టు
చూచుచుండుము. భిల్లరాయనుని విచించికొనిపోయి త్రాగను నీరుచచ్చెద.

భ్రమరాంబ:—అత్తా! అటులనేఁజేసెద.

(గౌరాంబ కడవనెత్తికొని నీటికిఁబోవును.)

(ప్రతాపుడు పిల్లలుసేలఁజైబంటికొని నిద్రదోపుచుండుడు)

(భ్రమరాంబ యలసటచేఁ గూర్పుని నిద్రపోవుచుండగ నడవి పిల్లివచ్చి
రొట్టెలెత్తుకొని పోవును. దానిచప్పుడువిని భ్రమరాంబ
పిల్లిరొట్టెలెత్తుకొని పోయెనే అయ్యోయని యటచును. ప్రతాపుడు,
పిల్లలులేతరు. గౌరాంబనీ రెత్తి కొనివచ్చును.)

భ్రమరాంబ:—అత్తా! పాడుపిల్లి యెటటనుండియోవచ్చి రొట్టెలెత్తుకొనిపోయెను. తునుకలుకొన్ని
యచ్చటచటఁబడినవి. (అరుచు రొట్టెతునుకలురెచ్చి తనయైతడేలిచ్చును.)

దాసింగు:—[పఱుగిడివచ్చి]

కం. అమ్మా! తాళఁగఁజాలను
రమ్మా నాకన్న మిడుచు రక్షింపును వై
శమ్మున నేనినువేడెడ
సామసి లెకాదేహ మిటులఁజూడుముకనులకో.

సంగ్రామసింగు:—అమ్మ!

కం. ఈతఁటిఁ దాళఁగఁజానె
యోతల్లీ! రొట్టెతునుక యివ్వవెనాకుకొ
(అనుచుఁగేలు సానును)

జగత్ సింగు:— ప్రీతినినాకది యివ్వవై.
మాతా! నినువేడువాఁడు మునుపవెనన్నుకొ.
(అనుచుఁదల్లిని చేయిపట్టుకొనును)

గౌరాంబ:—అయ్యో! తనయులారా! ఇందుకే యాటడిల్లుఁడు. ఈతునుకలు నమలినీరుద్రావుడు
మరలరొట్టెలు చేసియచ్చెద.

(పిల్లవాండ్లు “నాకు మొదటయిమ్ము”, “నాకు మొదటయిమ్ము”, అనికేకలుచేయుచు
బాధింతురు. దానింగని)

ప్రతాపము:- హా హా. వట్టను కట్టను ఓర్వడాలం అయ్యో, దువట్టము అయ్యో!

మ. అకటా! రాజులజన్మము యవనిలోఁగ్గఱు నిక్కముగా
నుకరంబై తమనన్నిభావమున వస్తుబోములుల్పేరంగా
నక్కలైతల్లనమేమనె? వెలయుచుకొనొక్కొక్కటికొకటి
విడిచిపెట్టిన వివర్ణతాభివృద్ధి భావింపంగలే చెప్పెడికొ.

హ. ఈపాటువట్టంబులూచిన నోర్వడాలం. పట్టుకుటాభిమానమున నార్యపక్షము
నిలువ నట్లయ్యుటయు సలిపితి. రాజ్యముతోల్పయితి. జననచేతంబునదలితి. ప్రాణం
బునైగొల్పఁగలవనియిది. ఎన్నికయున నార్యసొత్తునైవలెపాత్రించినను నాచైర్యంబించు
నైనను ఇదిగదా. అయ్యో! బుద్ధులూచు భిక్షుగాండవలెగొట్టికై పక్షులనుజూచి
నాచైర్యంబు నీరైపోయెను. బుద్ధులూచుటయగువట్టము. పట్టుకుటలంబున చారకీట
లనుజేరియుండ నీనొకడ నేమి సేయగలను? నొకటిచ్చిచరభిమానము. ఇప్పుడేమిసేసినమేలు
గనుచునో తోచవలయున్నది. (అలలించి) ఏమీ! సామోపాయము రాజసత్తముగాదా?
వైకుంఠమీదయినపుడు తగ్గిననుచులొకమా? పుత్రతక్షణ విత్యసత్తంబుగాదా?
[అలలించి] అవును. సంధికిమత్తరంబువ్రాయఁదలెను. వ్రాసెద.

(అనుమదనసూచినుండి తొలుదము. కలము - మనీషిసంఘ - తీసివాయ
నారంభించి ముగించి చదువును.)

సం. ప్రేమలతో నవల గుంజిరి
ప్రేమారవ్వయు నేమిద్రాగారాధిప! నీ
సేనుకొను మదినిఁగోరుచు
భీమతా! వ్రాసినాడ దీనినినీకుకొ.

అయ్యో! పాపవాధిపుండు మానవభువ్వంబు, నవనిగొప్పాడవలెనయియును, తత్కర్మవిరుద్ధంబు
గల్గవచ్చుచిన పాధిపుండు పాపకూపంబున బడుననియును విధియండిన కారణంబున
నిష్పాదివిరుద్ధంబు సలువఁగాలక రూర్యాచర్యంబుననార్యసత్తంబు భద్రముగ స్థాపింప నే
నర్హుడయ్యెను. అనిన విషయము తమకుచేదముగానుండును. తత్త్వయత్నంబున
విధిమనోరథుడవైతి నను విషయము నైతము తమకుఁజెలిసియుండును. పట్టుకుటాభిమానంబు
పట్టుకుటలమునకు నైతిమమున్నచి యుండినచో, భరతఖండంబున సన్యమతంబుతల
జూపనటులొనరించగల శక్తివాయుండునైనని వ్రాయుటయొక్కమతిగఁ బరిగమించును
గావున నావిషయందిందు పదలికొనియెద. నాచుట్టున నేనొకఁడైనను భూభుజసర్వంబువలం
బించి దూరచేతంబునదేరి రాలుండుడన యిచ్చినిదిగాని బదువుత్రవంకుడన నాకది
యసాధ్యంబయ్యెడి. ఎందులొయినను నందుమోబలంబు గాచియున్నది. ఇదనరణ్య సంచా
రింబున నుండున్ననో పసిపిల్లలకాయలవాటలెను. వారిదివంబున నాచుట్టులెదుటఁబడినకట్టు

బునుఁజూచి యింతటినికృష్టదశరాజాధిరాజున నాకోదవేసేయనిచింతించి చాలు పురోభి
వృద్ధినాలోచించి యన్యమతావలంబుపడైనను మీరుకరుణాశీలురనియెంచి యాయుత్తరంబు
వ్రాసితిని. ఎంతటివిపదబ్ధిమునింగి నాయంతటివాఁడీ దుఃఖోదంతంబు తనవైరికివ్రాయ సమ
కట్టునో తామేయెఱుంగఁదగినది. ఇంతగవ్రాయఁబడిన దానిముఖ్యోద్దేశ మేమనిన తమరు
కృపాశీలురై మీవారోరాజ్యము తమకుఁబోఁబడిన రాజ్యమనితలచి యింకనన్నేవిధమున
బాధింపక నామానసమునకింకనెట్టి సంకటంబులుబెచ్చిపెట్టక తమకుమాగుణము లోకప్రసిద్ధి
చేయుదురని కోరుమిత్తుఁడు.

ప్రతాపభూపాలుఁడు.

(కాయినమువదిల ముదిరి భిల్లనాయకునిఁజూచి)

భిల్లనాయకా! యీ బాబుఁగోని డిల్లిపాదుషాగారికి నందించినట్లు. సేనపటాసే నీవు
వచ్చునంతవఱకు నుంచెన. కొన్నిదినంబులందుండి వెడలఁజాలను.

బిల్లునాయకః—చిత్తము (బాబుఁగోని నిష్క్రమింపును.)

ప్రతాపఁడు:—హా. ప్రతాపుని ఇన్నమీఘవివృద్ధము. కర్మము. అయ్యో! ఈ ప్రతాపనాయకుని నాకు
నిరర్థకము. అకటా! పిల్లలనుకటమ్ముఁజూచి భరింపఁజాలక శరణోపామని, తనజన్మ
ద్యేషికి మొఱలిడినవాఁడు భూభుజజన్మంబుత్తనగునా? తనవిడ్డలఁ జక్కఁగఁ గాపాడ
నేరని దుర్బలుఁడు భూపాలనామార్హుఁడా? హా. హా. పరిభవదూషితమగు నీ శరీర
ముండ్డనేమి? ఆ పాదుషాయొకచేళ ననుమన్నించి రాజ్యంబిచ్చెనటో నేనేమని యీ
రాజ్యమేలుదు? సరినారిలో మరియాదఁగల మానిసినని నేనేమని ముఖమెత్తికొని
బ్రదుకుదు? హా. చైవమా! నన్నింతటి దుర్దేశకు గుఱిఁజేసి కన్నులారఁజూచెదవా? ఏమి
నేయును. ఉత్రియపారువంబు నా తాత సింగరాజుతో నంత్యమయ్యెను. అయ్యో!
ఆ సింగరాజునకు నేఁబుట్టక దుష్టులఁడగు నుదయసింగు గర్భమునఁ బుట్టితినిగదా?
యుద్ధమునమేను బ్రాణమున నిలిచితినిగదా? హా. హా.

సీ. మహానీయసత్పుని గుహుని నామంబును

నేఁబుట్టికూర్చితి నిక్కమకట

రణభీముఁడగు బాపురాజు యశంబునఁ

నేఁబుట్టికూర్చితి నిక్కమకట

అమ్మహామహుఁడగు సమ్మరశీకీర్తి

నేఁబుట్టికూర్చితి నిక్కమకట

సంగరభిరారు సింగరాజునిపేరు

నేఁబుట్టికూర్చితి నిక్కమకట

గీ. కులముపెంచువారు కొందఱు భరలోన

కులముదెంచువారు కొందఱయ్యె

మండ్లపూండ్లనుండి యెలమి నార్జించిన

కీర్తిసమయఁగొట్టి కీడు వడిలి.

ఇక నేనేమనికొనిన నేమిప్రయోజనము? ఎంతచింతించిన నేమిప్రయోజనము? అయ్యో;
నా కాగిడమా పాదుషాసభలోఁ జరిగినపుడు నా వైరులెంత సంతసింపెదరో? ఆ పాపా
త్ముడు రాజామాతాననిసంతటిపని యొనరించితి నేయని యెంతగర్వింఁచునో? ఆ ప్రతా
పుని గర్వమడఁగెనని జోడుపురాధిపుఁడెంత హర్షింఁచునో? నా శాపమఱిది పృథ్వీరాజు
నాకుగానెంతచింతించునో? నా చెల్లెలు ప్రతాపవతి నా పీనస్థినివిని యెంతదుఃఖించునో?
ఏమిసేయుదును? యత్నముమీఁకెను? (గౌరాంబనుఁజూచి) ప్రేయసీ! ఇకఁగొన్నిదిసం
బులు నేనిచట నేండుండు పల్లెలోనివనించి ముందు ప్రాణముననుంటి నేనిఁ గర్తవ్యంబు నిర్ధ
రించెద;

గౌరాంబ:—ప్రాణవతీ! వైర్యమువడలకు.

గీ: బహుళదిసములఁ గళలేడి బంధఁజేడు

కమలవైరినిఁ గానమే కాంతమనము!

మరలఁగళలన్ని సమకూరి మానితముగ

జగతి నేలఁడ యారాజుసంత సముగ.

ప్రాణకాంతా! తగ్గుముగ్గులేరికిని సహజము: కావున చింతింపవలదు.

ప్రతాపుఁడు:—కాంతా! నీ కయూటమాటల సంతసించితి. విధివిపర్యయమయినపుడు మనముచేయు
నదేమి? ఇకఁగాలంబుగడవ నేల? సమీతముననుండు శిల్లులపల్లె వైశ్యమృత్యుదుము,
రణజిత్తును నీ వెత్తికొమ్ము. నేనీమూటలు మోసికొనివచ్చెద.

గౌరాంబ:—అటుల నేకానిమ్ము. (అనుచు విల్లవానినైత్తికొనును)

ప్రతాపుఁడు:—(మూటలు మోసికొని)

కం. భవళచ్చత్రము నీడను

సవమణి మకుటంబువలన ననుపఁబడిన భూ

ధవుశిరమున నిలిచెనె యీ

తవుడుగలమూట! యకట! బైవపిచేష్టల!

(నిష్క్రమము.)

ప్రతాపాంగిరీయము.

షష్ఠమాంకము - ప్రథమపంగము.

అక్షరుపాదుషా యాస్థానము.

అక్షరు - ఖాఖా - రాబామా - మల్లాదేవ - పృథ్వీరాజు - భీష్మనాయక.

అక్షరు:—మిత్రులారా! సేనాధిపతులారా!

చం. పటుబల భాలురిందఱును బాఠేపవానిని నాప్రతాపుని
గుటిలునిబట్టి నాపురినిఁ గూల్చిడఁ జేయకపచ్చినారు మీ
మైటు కడువిక్రమాశ్వులనియెన్నుదు సేను నునంబునందు నం
కటమిది యొక్కరాజు ననుఁగాదని ధిక్కృతిఁ జేసెనన్నచో.

సేనానులారా! మీరు యుద్ధమునఁ బ్రతాపునిఁ గెలిచితమరి యెన్నిపూర్వములు పలికినను
నాకవిసంతసంబులుగాక యున్నవి. మీరందిన జయము నాకవజయముగాని జయముగాదు.
రాజ్యధనంబులులేవని నేనేనాడుచింతెంపను. మముశ్శెల్లర శ్లెల్లకాలంబు లెరస్కరించి
దూషించు దుర్గర్హిని. నా పాదసేవకునిఁ జేయనైతి నేయని దుఃఖించెద. తెండులక్షల సేనలోఁ
దూషింపదీవేలధటులతో మీరుపోరి జయించినదొకజయమని నేడలంతునా? మీ బలమును
ధిక్కరించి సేనలోదూటి నాకుమారుడగు నలీమునరసంజేరి యెఘుఁగఁపైనున్న వానిఁ గడల
గుర్రమెగరించి వానినిఁ జంపఁజూచిన యా ప్రతాపుని పర్రాక్రమము మనపంతునతిలచినను
తక్కువయని నేనెఱుఁగు. హ. హ. ఆనాడు మన “నలీము” డొక్కవచంబు దొడిగియుండ
దేని యింతపఱకుఁ బ్రాణంబుననుట, నందియంబుగనుంపినదట. అట్టికైరి గాయముల
బాధకు తాళఁజాలక బవరంబువడి పరుగిడినపుడు వెంటనంటిపట్టక వానినిఁ ప్రాణంబున
పదలించిన మీ పౌరుషము నేనెఱిగిన్నదూషింతు. సేనానులారా! మీ రెటులయినను వానినిఁ
బట్టిలేకున్న నా మనంబునకు సంతసంబుగలుగదు.

పృథ్వీరాజు:—(లేచి) భూమిపాల!

గీ. ఆప్రభాకరుఁ బట్టంగనగు నెమీకు?

ఆప్రదీపమునంటంగనగు నె మనకు?

ఆప్రతాపుని బట్టంగనగు నె? యేల

ఆప్రయత్నంబు వలదిక నవనిపాల.

రాజామా:—(లేచి) ఏమీ! పృథ్వీరాజా! వానినిబట్టుట సూర్యునిబట్టునంతటి కష్టతమమా? బాం
యని యభిమానమున మాటలాడెదవు కాబోలు? ఆలనాడు మనము మనకుఁ

హిమై చిత్తేనప్రతాపునపదతేనని యోగిని సేవవానిని మెలవించియుండిన వానింబట్టి
రెట్టలుగట్టిన యోగిచ్చికోనిబచ్చి పాదుపాగారి పాదములపైఁబెట్టక యుందునా?

అత్తరు:—నీబమ్మవా! నిజమాడెలివి. వానినిఁబట్టుట యసాధ్యమని నేనెన్నటికిఁ దలపను.

పృథ్వీరాజు:—మహిపాలా! అంతటిచులకనగఁ బ్రతాపునిపయము మాటలాడఁదగదు. వాఁడుసామాన్యముగఁగూ. అన్యనేకులందునఁ బరమతావలంబకునకు వాఁడెన్నఁడు లోఁబడువాఁడనుకాదు.

అత్తరు:—పృథ్వీరాజా! నీ యభిమానబలమున నిటులాడెదవు. ఆ ప్రతాపుఁడు మానవుఁడేగదా? మానవ మాత్రుఁడట నాఁలొగ్గఁదగిన సగరా?

పృథ్వీరాజు:—మహిపాలా!

చం. పలుకుకు: బల్కుమూరిడినఁ బాదుపగారి పుసరమునోచ్చునం
చులికెడఁగాని కాని యెడ నూరకయుందు నె? యాప్రతాపుఁడా
కలుషవిచారి యానిపుని కాయకులాంతకుఁడా నృపాలంబం
దలసిని నాఁచినోడినను సుపదఁజెక్కిన నన్యఁగొల్పునే?

అత్తరు:—పృథ్వీరాజా! నీ యభిమానము నీవుపానవుగదా? ఆ నీ పాపము పైవమునీవు పూజించెదవు కాఁబోలు? నీ యభిమానమువిలసి. వానినిఁబట్టి నానేవకునిగ నాకొల్పినయెడలఁ జూచెదవా?

పృథ్వీరాజు:—మహిపాలా! అడవీవకముగఁగూ.

చం. వెటవకఁ బల్కువాఁడ మదివేఱుదలంపకు భూమిపాల! యే
యటమఱలేదు క్షుత్రియకులా భరణుండగు నాప్రతాపుఁడిం
పటివరుఁగొల్వఁ బూనెననబాచవె శైలములస్థిరంబులై
కరకుఁదనంబె యుగ్గుగను గాంచినవాఁడెటు నేర్చుదీనతక.
భూపాలా! ఆప్రతాపునిమహిమ మీఁజెలంగరు. వాఁడడవింబడి ప్రాణంబులనైనఁ చృద్ర
శును. మృతెన్నఁడును దుఢేయుఁడుకాదు.

(ధిల్లనాఁడుకుని ప్రవేశము.)

ధిల్లనా:—తైమూరువంశభరణా! అత్తరుపాదుపాక పంచనంబులు?

అత్తరు:—ధిల్లనాయకా! నీవచ్చిపకారణంబేమి?

ధిల్లనా:—మహాప్రభూ! మా ప్రతాపమహిపాలాబాబు మీకందించునటుల యాజ్ఞాపించి న్నాడు.

అత్తరు:—ప్రతాపరాజా? మాపేరిట బాబువ్రాసినాఁడా? ఏదియాబాబు?

ధిల్లనా:—మహాప్రభూ! (భిక్షయ అనుచు బాబుందించును.)

అత్తరు:—(బాబునంద రాజామానునఁజూచి) బావా! ఈ బాబుఁదయత్తఁబులు

రాజామాకా:—[బాబడి] చదువును.

[వెనుకబడిన రాజుల బాబడి]

ఆ ప్రలాపుని పొగుడిపుడుగ వా యడంగెను. వానిగర్వమునకుడగిన తా స్తియాయెను. ఇక.

వాడొ జీవచ్ఛవుడై బ్రదుకును.

పృథ్వీరాజు:—[లేచి] ఏమీ! రాజామాకా! ఏమిమాటలాడెదవు?

కం. ఆ జగమేలఁ గజాలిన

రాజెటుసమృత్తిని వైరిరాజును గోలుచుక

రాజామాకా! నీవిటులక

రోజుచుఁ బ్రబ్బదములాడ రోతయుఁగాడే!

నీవిటుపలుకకు.

అక్కరు:—పృథ్వీరాజా! ఇక నీప్రల్లవంబులు ముగించుము.

చం. చదువును కాయుడఁబిదిగొ! చాలికనే విసేహల సీదుప్ర
ల్లదములు పాదుపాబలము లక్ష్యముపెట్టక నిల్వనేర్చునే
కుదురుఁగ శాత్రవాళిధరఁ! సూటికిలేక ప్రతాపుఁడీగతిక
బదిలమటంచు నాయడుగుఁ బట్టఁగవేడెడు దైన్యవృత్తిచే.

పృథ్వీరాజు:—మహిపాలా! భరతభండమునందలి రుతరమహిపాలురనేకులు నీ కొలువునకు లొంగుదురు
గాని ప్రతాపుఁడు లొంగునని నెవరునమ్ముదురు? త్రియకులాలవాలమైన మీవారో
రాజ్యమును, త్రియకులభరతుడగు వీరప్రతాపుఁడు ప్రతాపుఁడు పేవశపఱచి. నీకు
లొగ్గి యుండునా? అటులైనఁ బ్రపంచమునిలుచునా?

చం. పవనమువీచునే? కుదుటఁబర్వత పాళియునిల్వ నేర్చునే?
భువియడుగంటదే? జలదిభూతల మెల్లనుముంచి పారదే?
దివి రవికాంతి చేడ్వడదే? దీప్తియడంగదె జ్వాలమాలికే?
తీవిరిప్రతాప భూవిభుడు దీనతఁగుందుచు నీకు లొగ్గినక.

భూపాలా! ఆ కాగిదమునేనమ్మను.

అక్కరు:—ఏమీ! ఆ కాగిదము సృష్టింపఁబడినదియో?

పృథ్వీరా:—నందేహములేదు.

అక్కరు:—వరదే సృష్టింపఁబడినది?

పృథ్వీరాజు:—మీవద్దనుండు స్తుతిపాఠకులచే

అక్కరు:—[భిల్లునాయకునిజూచి] ఓహీ! భిల్లునాయకా! ఈ జాతెవరిచే ప్రాయఁబడినది? ఎవరు
నీచేతికి దానినిచ్చిరి?

భిల్లునా:—మహాప్రభూ! ప్రతాపమహిమలుండఁ జూచువాకునిచ్చెను.

అక్కర:—పృథ్విరాజా! వింటివే భిల్లునాయకునిమాటలు.

పృథ్విరాజు:—కాశితము కల్పింపనేర్చినవారు భిల్లులువానికిఁ గల్లలాడనేర్పరా?

అక్కర:—పృథ్విరాజా! నీ బావమర్యాదఁ గాపాడఁదలంచి నీ వెంత యుక్తుఁడవుఁ బట్టుపట్టినావు.
మంచిది. నీ బావకు నీజేకాగితమువ్రాసి యీ జాబుయొక్క నిజస్థితినిఁ చెలిసికొనుము. అంత
వఱకు వానికి నేను బదులువ్రాయను.

పృథ్విరాజు:—భూపాలా! నెలవిచ్చిన నేనటులొనరించెద. పోయివచ్చెద.

అక్కర:—భిల్లునాయకా! నీవీ పృథ్విరాజు సరసకుఁబొమ్ము. అతఁడు మీరాజునకొకదాచిచ్చును. దానికి
నీవుబదులుచెచ్చియిమ్ము. పొమ్ము.

[నిష్క్రమము.]

ద్వితీయ రంగము.

డెవ్లీఫ్ గరము.

పృథ్విరాజు - ప్రతాపవతి - భిల్లునాయక.

[పృథ్విరాజు చింతించుచు గూర్చునియుండఁ బ్రతాపవతి ప్రవేశించును.]

ప్రతాపవతి:—ప్రాణనాథా! ఏమిది? చింతించుచు గూర్చుంటివి? నేడక్కరపాదుషాగారి సభలో
నెవరయిన నీ మానసమునొప్పించు మాటలాడిరా?

పృథ్విరాజు:—ప్రేయసీ! నేనేమని వివరించి తెలుపఁగలను? వీరాధిపతులగు శ్మశ్రీయులముఁ గా
మగు సమయముతటస్థించెను.

చం. కువలయనేత్రీ! బాహుజులకున్ దలవంపులు సంభవించె నీ
భువి లయమయ్యె నేఁ టికయ్యె భూభుజవంశము; నీదుఃఖోదరం
డవమతియంచు మానసమునందుఁ దలంపక వ్రాసెఁబాదుషా
యవనిపుఁ బ్రాపుఁగోరి యకటా! యింకనేమని నీకుఁదెల్పుదున్.

ప్రాణనతీ! నేనాపాదుషానరస శ్మశ్రీయుల ప్రతాపమహిమం బ్రవృత్తుడు గొప్పయొనర్చి
పర్జించుచు శ్మశ్రీయులలాభరణుండు ప్రతాపుడు వానిని లోఁగొన నస్సాధ్యంబని నుతించు
చుంటిని. ఆ నా మాటలచే నెత్తిపాదుచును నేడు సభలోఁ బాదుషాగారు నన్నుఁ బరిపరి
విధంబులఁ బరిభవంపఁజూచిరి. అయినను నేనువారికిలాగ్గక ప్రతాపునిచే నాజాబు వ్రాయఁ
బడలేదని వాదించితి. అందులకుఁ పాదుషాగారు మానసంబునఁగిసి ప్రతాపునకు వ్రాసి
దాని యథార్థంబు నానోటనుడువవలెనని యాజ్ఞాపించినారు. ఆ ప్రతాపునినుండివచ్చిన
యీ భిల్లునాయకుని నావెంటఁబంకినారు.

ప్రతాపవతి:—[భిల్లునాయకునిజూచి] భిల్లునాయకా! నీవు మాయన్న గారివద్దనుండే వచ్చితినియో?

శిల్పి:—అవును! అట్లునుండచ్చితిని.

ప్రతాపవతి:—అయ్యో! మాయన్నయెంటున్నవాడు. బాగుగనున్నవాడా? మా పది నెయ్యి పిల్లలు
జేమడుగున్నవారా?

శిల్పి:—అమ్మా! ఆరణ్యనానులకు జేమమెచ్చటివి?

ప్రతాపవతి:—అమ్మా! ఏమియిటువలెదవు? వారందఱు బాగుబుగనున్నవారుకదా?

పిల్ల:—అమ్మా! ప్రాణంబున నుండినను లేనివారింబడెనున్నవారు?

ప్రతాపవతి:—అదియెటుల? ఏమనిన తెలిపుము.

శిల్పి:— అమ్మా! నేనేమని తెలుకదు? పిల్లల గూడి యవస్థనంతారంగొనరించుచు గొంత
గుహలలో దాచునుండినచోట నిలువక ప్రతి గూఢము లేన్ను నిట్లు వారెట్లు చుట్టకొందురో
యని నలుదిక్కులుఁజూచును నేర్వకఁగూఢముఁగానక నెలువనీడలేక, పరుండిఁ గాఢభయక
జిల్లినైతి కొని మాటల మోసికొని తిరుగుచున్నవారు. ఆ! మా? నిగదినమంతయుఁ
జిల్లులకన్నములేకవారు వారెందుచుండ మనరాని గాఢవిగడ్డిని గఱియెడిచే గూఢులు
గాల్చి నీని చెచ్చి పిల్లలవల్లదగించియోన నెక్కని నుండినా రెముకయదవిజిల్లినచ్చి
యావోట్టెలనైతి కొనిపోయెను. బానిసఁగని నిట్లు వారెట్లు సాగిరి.

ప్రతాపవతి:—అమ్మా! అయ్యో! ఇంతకష్టమా! హా! చెరమ

నీ. శ్రీమంతుడై పుట్టి చెలువొందు నాయన్న
అటువేళ్లు నిల్పే నేయటవిని
దాదాధిరాజుగ వాఁడొచ్చు నప్రజా
ఉక్కటానిరవసుండ నెప్పు నెడు
ఇట్లు గుణవతి పిల్లలవల్లినా
నది నెరుగుయ్యెనే ననతి చుటని
అహోరమననక యాహోరముల చేయు
గతివచ్చెనే దాదానుకుల కేపుడు

నీ. ఆహాహ! ధైరవ! యింతటి యశటనికట
ములనువారికి నీవిటు నలుదనగు నె
వారునిన్నాడి నిందించు వైరులైరె
సాడుకాలము ప్రాప్తిల్లె బాహులకు.

(పిల్లనాయకునిజూచి) పిల్లనాయకా! అటువిప్పుటయేమాయెను?

పిల్లనాయ:— అమ్మా! అపిల్లలబాధయుఁదల్లినంకటముఁ జూచియోర్వఁజాలక మాప్రభువు
పాదుసాగారికి జాబువ్రాసెను.

ప్రతాపవతి:—అయ్యో! ఎంతబాధపడి యెంతమిదింది యెంతయోబ్రాహ్మణభక్తైన పిల్లనాయకుడు

యాజ్ఞాబువ్రాసెనోగదా? దారిద్రము ధైర్యనాశనమనునదినిజమయ్యె! (వృద్ధిరాజునుఁ జూచి) ప్రాణేశా! కష్టకాలంబున నాయన్నకు ధైర్యంబుఁజెప్పువారులేక యింతటి కార్యంబు తట్టించినది. నానరసనుండు సామ్యంతయు నేనువారికిఁబంపెద. ధైర్యవచ నజాలంబులనింపిపోకఁబాబువ్రాయుము. నీమనోభీష్టంబు సఫలమగును.

వృద్ధిరాజు:— భామ! అటులనేచేసెను. నీసామ్యులేగాక యింట్లనుండు వెలగలసామ్యులన్నియునమి మీయన్నకుఁబంపుము. నేజాచివుడే వ్రాసెదను.

శా. ప్రేమద్రాజులూపతంస! కనుమాఁజేయోభి వృద్ధిక్ మహాః
ఛేమంతండు గుణాఘ్యశంతును ప్రసిద్ధిక్జెందుమా! భూభుజ
స్తోమంబెల్లనినుక్ నులింపస్వమతాస్తా కాపనుగై భుజ
స్తేమంబెల్లెడనించి నీవుమనుమా ద్భియువై ధారణిక్.

ప్రతాపవతి:— బాబువానినాకుఁ జూపుము. నే నిపుడేవచ్చెద. (నిష్క్రమించును.)

[ప్రతాపుఁడుబాబువ్రాయనారంభించును]

అప్రతిహతసీరప్రతాపుఁడగు ప్రతాపభూపాలునకు మీ బాబు వృద్ధిరాజుచేయనాశీర్వాదములు. ఉభయక్షేమోవరి.

ప్రతాపభూపాల! నీపేరిపాదుషాగారికినొక బాబువచ్చియండెను. సభలోనాబాబు పాదుషాగారుజదివించి హర్షించిరి. నే వారినెదిరించి యాజ్ఞాబునీచేవ్రాయఁబడినది కాదని వాదించిరి. దానికవారు లోపగించిరి నేనేనీకువ్రాసి దానినిజస్థితివానోటనే వచింపవలెనని యాజ్ఞాపించినారు కావుననేనీబాబువ్రాసినాడను. నీ హీనస్థితినివిని నీ చెల్లెలపడువ్యననంబింత యంతయని నుమవనలవికాదు. కావుననే తనకంతసూత్ర మొకటిదప్పు మిగతవెలగలనగలన్నియునమ్మి మీపోషణార్థముపంపినది. ప్రతాప! దినోదయమునకుఁబనులు ప్రభాకరునిదిక్కుఁ జూచుదుండునటుల క్షత్రియకులాభిమానరక్షణమునకు నైకులము చెడని క్షత్రియులందఱు నీ దిక్కుఁజూచుచున్నవారు! సుతులకురక్షణాధారకుండు తండ్రిగాక వేటొకఁడుండెనే? నిష్కారణముగఁ దనయులను తండ్రివదలనగునా? ప్రతాపుఁడను మహీపాలుండు ప్రాణంబున నున్న వాడనికదా యిక్కరుపాదుషా తరతమ భేదంబులనెన్నుచున్నవాడు. అటుకాదేని రాజులందఱినిదన యింటంగనవుగంపలనైకుటకుఁబెట్టఁదా? క్షత్రియపురుషులు నిర్వీర్యులైమనినారు. క్షత్రియస్త్రీలునిర్లజ్జలైబదికినారు. క్షత్రియ పౌరుషాభిమానమునమ్మిడు పంత నేత్పరచిపాదుషాదానినంతయుఁ గొనుచున్నవాడు. ప్రతాపురేవుపమను. వస్తువుమాత్ర మానంతలో విక్రయింపఁబడకయున్నది. అదియనర్హ్యముగావున పాదుషావెలకుమీటినది. సహజక్షత్రియుఁడెవఁడు? నానోజా” సత్తాఁడనయభిమానమునమ్మి కొనఁదలంచును? అయిననెందఱు క్షత్రియులుగుఁడుచు దానిని విక్రయించిరి? ఇతరచేతక్షత్రియులందఱు తమ యభిమానములనెల్ల “నానోజా” సంతలోవిక్రయిండుటఁజూచియుమీవారీ నైతిమచటికి

రాడలంచునా? ప్రతాపరూపనరాజ్యధనమునంతయుఁ గోల్పోయినను యక్షత్రయాభరణులై తనమానధనముఁ గాపాడికొన్నాడను ప్రసిద్ధిలోకమెల్లవ్యాపించినది. దానికిఁబడు కందుకలుగ నేర్చునే? దురాశాపికాచంబు యక్షత్రయాభములనుబట్టి పాదుషాగారి నా రో బా సంతకు వీడ్చుచున్నయది. ఈశ్చిసది. హమ్మిరువంశజుడగు ప్రతాపరూప మాత్రమా రుణమానము నుండి తప్పించుకొన్నాడు. పాదుషాగారిని నెవరించునంతటి సాహాయ్యము ప్రతాపనకు నెచ్చటనుండివచ్చినదని ప్రవంశమేప్రశ్నించుచున్నయది. ఆద్రష్టకునుబ్ధిరంబుబ్రతా పుని పురుషమొకటియనియును ప్రతాపునిచేతికృపాణధారమణి యొకటియనియునునెఁ బలుకుచున్న వాడగు. ఒకానొకకాలమునందైననీ “ నా రో బా ” సంతనేర్పఱచిన పాదుషాజయింపఁ బడును. ప్రాణము కాశ్యతముకాదుగావునతఁడెప్పుడోపడిపోవును. అప్పుడుగదా యక్షత్రము లందఱు యక్షత్రయాభియానభీషంబు రాజానాల్మేత్రంబున స్థాపితమనినినుఁబ్రార్థింతురు. యక్షత్రయపాదుషాభిమాననైగృహ్యమపుడుగదా మరలరాజసాధనమునఁబ్రజ్వలించుచుండును.

కం. శత్రుంజయుడవు నీవయ

క్షత్రయవంతాభిహాన గర్వంచెపుడుకో

ధాత్రినిఁజ్రాచెడి మనమును

పత్తిరఘుండోసగుఁగాత పార్థివసిరుక్.

ఇటని విన్నవించు. “ పృథ్వీరాజ ”.

(ప్రతాపచలి సాములమూటతోఁ బ్రవేశించి.)

పృథ్వీరాజు:—ప్రేమసీ! కాగిడము ముగించితిని.

ప్రతాపచలి:—ప్రాణవతీ! బాబుచదివెదవా? నేనువినియెదను.

పృథ్వీరాజు:—చదివెదను. (అనుచు బుర్రగఁజదివి.) ప్రేమసీ! ఈ క్రిందనే నీ యన్నకు నీ విండుగ రేమయినను వ్రాయుము?

ప్రతాపచలి:—వ్రాసెదను. (బాబుదీసికొని వ్రాతముగించి) నాథా! నేవ్రాసినది చదివెదను వినుము.

కం. సోదర! నత్రులిడివ్రాయు న

హౌదరి విన్నపమువినుమ; యుక్తమటన్నకో

పాదుషాబారికిఁ బడనటు

నీదారినిఁజూచికొనుమ నిజమిదికనుమా!

అన్న! నీ పాపచే వ్రాయఁబడినదంతయు నిజమని నాయభిప్రాయంబు. వారోజాసంతలో యక్షత్రయక్షత్రీలమానంబు నేఁ గాపాడినదిషయంబు లోకవిదితంబు. ఇప్పుడు యక్షత్రయక్షల పాదుషాభిమానంబు గాపాడునది నీభారము. రాజ్యంబుఁగోల్పోయి నిలుపేదయై, పిల్లపాపలం గూడి ఘోరారణ్యంబుల సంచరించుచు, ఘోరబాధలందుచున్న కారణంబున నీ ధైర్య సారం విమిడిపోయినదని నేఁ చింతించెద. కాదేని మీవార రాజ్యమునందుఁబుట్టిన నీ సోదరి పాదుషానెదిరించి యక్షత్రయక్షత్రీల మానముఁగాపాడెనన, మీవార రాజ్యంబునఁబుట్టి

మీనార్ రాజ్యమేలేను ననుబోలు పొరుషాభరణుండు పాదుషాకులాగ్గుటకు సమ్మతించునా? ఎన్నటికిని సమ్మతించవలదు. అన్నా! ఇంతకంటే హెచ్చు వ్రాయజాల. నా వదిలెకు నా నమస్కారములును, పిల్లలకు నా యాశీర్వాదములు తెలుపవలెను.

ప్రతాపవతి.

వృద్ధరాజు:—చూసినీ! మనము వ్రాయఁబడినవిషయముకంటే హెచ్చుగవ్రాసినారము. (భిల్లునారూ కునిచూచి) భిల్లునాయకా! ఈ జాబును భద్రముగ నీ ప్రభువునకు నప్పగించెదవుగదా? భద్రముమమా! పరులహస్తమిది చేరినది బ్రమాదమగు. అటులనె యీ సామ్యులమూలము రాజునకిమ్ము.

భిల్లునాయకుడు:—మహాప్రభూ! శరీరమెల్లఁ గనులుంచుకొని భద్రముగ జాబును సామ్యునుజేర్చెద. ఇచట జరిగిన సమాచారమెల్లఁ జూచాతప్పక తలపెడ. సెలువిచ్చినది బోయివచ్చెద.

ప్రతాపవతి:—భిల్లునాయకా! మా యింటివారి నెల్లరిని నీ మిక్కిలి యిడిగినానని తెలుపుము. భద్రముగఁ బోయిమ్ము.

(నిష్క్రమము.)

శ్రీ తిరుప్పావం గ ము.

ఆరవట్టెఁబడెలలో పిల్లలవట్టె.

ప్రతాపుడు - గౌరంబ - కుబేరసేక - భిల్లునాయకుడు - భిల్లులు.

ప్రతాపుడు:—(చింతించుచు గౌరంబముచూచి)

ప్రతాపుడు:— డీ! ప్రేయసీ! తోపచేమియును; పిల్లలుపస్తుపరుండి రక్కటా! కాయముతాతెనాకుఁ గడుకాతీయలంబడి చిక్కితీవు నా రోయుచువైరి సేన బలురోసముమీఱఁగ నుండు నెల్లెడక సాయములేదు మా కెచట సారసలోచన! యేమిసేయుదుకొ.

అయ్యో! రాజ్యముగోల్పోయినందులకు నే దుఃఖింపను. నా కృపాణంబు నాపొణిసీసీలిచి యన్న నేసెంతటిరాజ్యంబునునైన నాన్జింపఁగలను. ఆహారంబుదొరకక బాధపడెదనేయని నే దుఃఖింపను. చననలంబులంభుడొచ్చి నాప్రాణంబు నిలువఁగలను. అకటా! ఈ చిన్ని పుత్రుల నన్నములేక చేన్నతఱిగి వాడివత్తులై నే లంబడిరేయని చింతించెద.

గౌరంబ:— చం. ఆవనివ! ధైర్యలక్ష్మివిడనాడకు నీవునిరాశగొంచు; నే గవులను గుండ్లచాటునను గంజియుద్రావియై గింజమెక్కియో చివుకుచుఁ బ్రాణముల్నిలువ సేమముచేకురుకాలమబ్బుని క్కువమిదినమ్ముమా మదినిఁగందుటధర్మమే? పుణ్యకర్తమే?

ప్రాణనాథా! ఇటుచింతింపవలదు. పిల్లహాపలవ్యవసంబు నీమనంబుదగలనీయకు. ధైర్య

నంబుమాత్రము గాపాడకొనుము. దైవమును పాలిటి యొకతఱిఁగాదనినను మఱియొకతఱి రాకనిలుచునా? మనకుమాత్రము శాశ్వతముగ బహుళపక్షమేయుండునా? శుక్లపక్షము రాదా?

[భిల్లునాయకుని ప్రవేశము.]

భిల్లునాయకః— మహావ్రథా! వందనంబులిదెద.

ప్రతాపః—భిల్లునాయకా! నా జాబుఁబాదుమాగారికి నిచ్చితివియో? వారు దానికేమి బదులిదిరి?

భిల్లుః—మహావ్రథా! బాచిచ్చితిని; సభలోనది చదువంబడెను. పాదుమాగారికి మీ బాపగారికిని గొప్ప వాదముజరిగెను. మీ బాపగారును మీ సోదరియును సాకాగిదము నీ సొమ్ములతో నీ కందించు నటుల లెలిపినారు. ఇదిగోజాబు ఇదిగోసొమ్ములమూల.

[జాబునుమూటయు నిచ్చును.]

ప్రతాపః—(జాబునంది చదివినొని చింతించుచు)

ఉ. అక్కట! బాపురాజకుల మాఱడిపాలయె నాదుపుట్టుకకే
నిక్కము త్తత్రియాన్వయము నీఱయెనాజనంబుచేసయో
స్రుక్కిననేళధైర్యమును జూపకవైరిని సన్యవేడితికొ
రక్కొనెనింద నేనుభువిరాజగఁబుట్టిన కారణంబునకొ.

(అనుచు దుఃఖించుచు సూర్యుండును.)

గౌరాంబః— ప్రాణేశా! అంతటిదుఃఖకరమైనవార్త నాయన్నయేమివ్రాసినాడు? నీచెల్లెలేమివ్రాసినది?

ప్రతాపః—భామా! నానోటనేఁ బలుకఁజాలను. ఇదిగోయాజాబు. నీవేచదివొనుము.

గౌరాంబః—(చాబంది చదివినొని యాలోచించి)

ప్రాణహథా! ఈ జాబునందు నీకు సుతాపహకరమైనవార్తయున్నది. దుఃఖమునలేమియుఁ గారణంబులేదు.

ప్రతాపః—(పేయనీ! రణముననోడి, యటవినిఁజిక్కి ధైర్యమువీడి ప్రతాపఁడు తురుష్కప్రభువు శరణమువేడెననునిందనె బ్రదికినంతకాలము నా శరీరచ్ఛాయఁబోలే ననువెన్నాడును గదా? అయ్యో! నాబాప పృథ్వీరాజెంతనొచ్చి కొని యింతటి హితమువ్రాసెనో? అయ్యో! నా చెల్లెలికింగల మనోదార్ధ్యంబు నాకులేదాయెఁగా?

గౌరాంబః—ప్రాణవతీ! గతమునకు వెతఁజెందనేల? ఊఁడిల్లుము. మనకు శుభకాలంబువచ్చునని మదిసన్నిహను. కష్టవాధిలోఁబడి గట్టుఁగానక యిది తనకలఁడుమనకు నాయన్న ధన మను లేవ్వఁబంపినాడు. దానినిఁబుచ్చికొనుము.

ప్రతాపః—(నిట్టూర్పుసారిండుచు) (పేయనీ! దానినేనంటను. ఆమహానిభాగ్యమున నేఁబోట్ల పోసికొనఁదలంతునా? అన్నలై చెల్లెలికి సకలభరణములిచ్చుటమాని, మానితఱుని చెల్లెలిసొమ్ములుగొని యన్న జీవించనగునా?

ఉ. బావయు నాదుసోదరియు భావమునకొ గడుకుంది మాకున్న
యీవిధి భూషణంబులను నిచ్చిరికూటికి నక్కటా! భువి
లేవడియై మనకొజనమ లేమలకల్పినినంది యెవ్వఁడీ
జీవము నిల్వఁగోరు? నివిచేతుల సందఁగనేర మానినీ!

ప్రేయసీ! ఆడుదానినగలుగొని బ్రదుకుదునా? నాస్థితి యంతకుడిగెనా?

(కుజేరనేక భిల్లులప్రవేశించి)

భిల్లునాయకుఁడు:—మంత్రివరా! ఇదిగో యాతఁడేమనరాజా.

కుజేరనేక:—(వ్యసనముభిసయించి దూరమునండి)

మ. అవురా! ప్రాకృతకర్త మెంతఘనమో! యయ్యారే! నాభూధవుం
డవునోకాదో యెటుంగరాదితఁడెవ్వఁడా! యాదైర్య ముశౌర్యమా
జవనత్వంబెటుపోయె? వాడె నటవీసంచారమునల్లె వా
భువిలోనకొ దురదృష్టమింతయగునే? భూతాత్ము వ్రాల్పవ్వునే?

అయ్యో! ఎంతటియన్నతస్థితి నున్నవాడెంతటి హింసఁబడికెగన? (అనుచు నమిపించి చిర
తఁచే దలవంచికొనిదూర్చున్న ప్రతాపనిజాచి)

కం. లెన్నూప్రతాప! స్మితై

ర్యమ్మును విక్రమము వైరిరాజులపై వై

శమ్మునఁజూపుమ యీవ్యస

నమ్మునకిది యదనుకాదు నమ్ముమ భూపా!

(అనుచు గేలిడిలేవఁ బ్రతాపుఁడులేచి కన్నీరుఁగార్చి కాఁగిలించును)

ప్రతాపా! ఏమి వెననమిది? ఏందుకుఁగాను చింతించెదవు?

(ప్రతాపుఁడు మాటలువెళ్లక యూరకయుండును.)

భూపాలా! మాటాడవేల? ఆతురుష్కుల నెన్నిమారులూ రణమునఁ బ్రాణములఁబాపిన
నీవెటులోడిలివి? నీకింతటియవస్థ యెటుసంభవించెను?

ప్రతాపుఁడు:—మంత్రివరా! దుఃఖవార్త నేనేమని తెలుపుదు? జయముమనదయ్యెనని యుష్పాంగి రిపు
నేనలోఁజొచ్చి సలీమును జంపఁబ్రయత్నించి నాగుర్రమును వానియెనుఁగొనెనగరించి
వానిఁబోడిచితి. వానిభాగ్యవశంబున నాపోటు వాకివచమువైదవలి యంబారిలో
వాఁడు సొమ్మునీల్లినడెను. అంతలో నెవటనుండియో రాజామాకొ సుక్తా మొదలగువారు
వచ్చి ననుఁజూట్టికొని బాధించిరి. నా శరీరమునుండి గాయములచే రక్తము ప్రవించసాగెను.
తాళఁజాలక యలసిన గుర్రముయినను నెవటను నిలువక రిపుకోటినిదాఁటి పఱుగిడిరి.
ననుఁబట్టుకొన రిపులు వెంటదొంగిరి. మనసుక్తా వారినివెంటదొంగి మార్గమున వారినిజంపి
గనురఁగించి సిల్లిపాసలనుబిలిచికొని యుడవిఁజేరుమని యుపదేశించి తనగుర్రమిచ్చెను.

కోటల్ మీయరునుండి మావారిని దెచ్చుట దుర్లభమయెను. మాన్గమున మూడుచోట్ల వంటలుచేసి, చేసినదిభుజింపనుకూలములేక గుహలలోదాగుచుండిమి. పిల్లలుపవాస ముచే నేచ్చుచుండ గడ్డిగింజలపిండితో రొట్టెలుచేసి పెట్టియుండు వానిని నడవపిల్లికొని వోయెను. పిల్లలేవ్వసాగిరి. నేనాదుఃఖముఁజూచి యోర్వఁజాలక పరిభ్రష్టకరమగు నేయని తలపక, పాదుషాయనుగ్రహముఁగోరి బాబుప్రాసించి. అందులకుబద్ధులు నాశాప యీ బాబుపంపెను (జాబిచ్చును.)

కుచేరనేకః— (బాబుచదిల) ఇదికదా దుత్రియపాదము! ఇదిక్షత్రియాంగనా సాహసము! ప్రతాపా! మఱియొకటి; నీకుదేవ్విషయయిన నీ తమ్ముడు సుక్రా నీకు పక్షింజలంజు నెటుల?

ప్రతాపః— సదీపవర్యా! నా బాధలఁజూచి యోర్వఁజాలక టఃఖంజెనఁట.
కుచేరః— భూపాలా! అట్టినమయముదొరకేనపుడు నీకుసాహాయ్యుఁడుగ వానినుండమని యడుగవలదా?
ప్రతాపః— పాదుషాకుమాటయిచ్చితిని దుఃఖించెను. అయినను మనవారిపై వాలమెత్తనని వాగ్దానము చేసినాడు.

కుచేరః— ఏమీ! ఏమీ! మనసుక్రా మనవారిపైయుద్ధమొనర్పఁడా! అరిమాట మంచిలాభము. ప్రతాపా! నీకుజయమొనఁగూడును.

కం. తెమ్మా ప్రతాపనీ డై
ర్యమును విక్రమము వైరిరాజులపై వై
శ్చక్తునఁ జూపుమ యీవెన
నమ్మునకిది యదనుకాదు నమ్ముమభూపా.
ప్రతాపా! ఇకతెమ్మ. జయమ్మనీసామ్మని తెలియఁము.

ప్రతాపః— కుచేరనేనా! ఏమియిటుమాటలాడెదవు?

కం. వీడునువిడి విడిముడిచెడి
కూడుకోగుడు వంగలేక కుండెడునేనా
వాడిగల యరుల నెటువలె
నోడింతు ధైర్యమొకటి యొప్పునె యాజి.

సదీపవర్యా! నాకునుదనిట్లులేదు. కుసువగూడులేదు. నిలువనీడలేదు. కలసికబంటులేదు. నాకెటుయద్ధమునందు జయమొనఁగూడును. ఇదియచ్చెరువుకాదా?

కుచేరనేనః— భూపాలా! అచింతనీకువలదు.

చం. ఇరువదివేల బంటులకు నేబదియేండ్లకు మానవేతనం
బెరువుగ నిచ్చువాడను జయింపుమవైరుల నీదురాజ్యము.

నీరియును శ్రేయముకొనుభయము జెందును. షాత్రయవంశనామమీ,
ధరను దిరంబుగా నిలిపి భర్తముగా మనులెమ్మ భూవలీ.

భూపాలా! ధనమునకుఁగాను నీవునింజిలవలదు. ధనము నోర్వకార్యసాధనము. కావున తద్ధన
సాహాయ్యమున నీవునేనకాదేర్చి భయమున నైయింజిలమునన్ నీ రాజ్యము సాధించికొనుము.

భిల్లునాయకుడు:—భూపల్లవా?

సం. భిల్లులము సేవకులై
యెల్లెడ నెల్లెడ నిన్ను నేక్షించు భూ
వల్లభ సీతడ నుండును
భిల్లుల గావచ్చునని కలకలెమ్మా.

భూపాలా! నీ సేవకులు పట్టణమున భిల్లులు నీ రాకకై కాయమున్నవారు. వారందఁ
లొక్కమై పోగుకొని భిల్లులమంబయ్యగూతును. అవిని సత్తోడన మన చెదరిననేన
యంతయుఁజేరును. ప్రారంభమునఁ గొండవీడులోనుండు కోపలుమియ్యరును సాధించి వీడవ
“ఉదయపురి”వై సందేక్షము.

ప్రతాపరు:—భిల్లునాయకులారా! మీరు నాకావచ్చుంభవులు. మీ హితబుద్ధిమనుసరించెద. యుద్ధ

మునకు వెళ్లనక్కర విల్లుసాధనమునకు భద్రముగవడలుదు?

భిల్లునాయ:—భూపాలా! నా వల్లెలో నా యింటనుంచెద. నాతల్లిని నామన్నవమ్మలను గాపాడినటుల
వారినిరక్షింప వచ్చునెనిగెద.

ప్రతాపరు:—కుచేరనేనా!

కం. నీయుపకారము మఱుమనెద
తాయమునకు గుఱెరనేన? కలిమినిదురు నా
శ్రేయముఁ జూడఁగఁ బూనితి
వోయనఘమనీ! నుతివ నొప్పదెనాకుళ్.

సచివపర్యా! ముఖమైతియగునని వెలసి నినుఁబొగడుటమానెద. తండ్రీ! అనుజ్ఞయిడితివేని
యుద్ధమునకు వెడలెద.

కుచేరనేన:—భూపాలా! నీకు శుభమగుఁగాత. ఈ భిల్లులను గొంధటిని నా వెంటఁబెరిచికొనిపోయి ధనము
పంపెద.

(భిల్లులు కుచేరనేన నమ్మిమింతురు.)

ప్రతాపరు:—[గొర్రాంబనుఁజూచి] ప్రేయసీ! కుచేరనేనుని సాహాయ్యమున యుద్ధమునకు సకలసాధన
ములు నాకునమకూరినవి. కావున నిక నేనాలస్యంబునోయక వెళ్లవలయును. నీవు నీవెల్లలం
గూడి యీ భిల్లునాయకునివల్లెలో నుండుము. బ్రతికియుంటివేని నే మిను మరలఁజూచెద.
[కన్నీడుఁగార్చును]

సీ. దురమున జయుమొంది పురముఁ జేరితి నేని

భామనిస్సనజాలు భాగ్యమొదవు.
తురకనోడించి దొరనునేనైనబో

బాలక యువరాజవదన నీది

[అనుచు ఉమాను గొంగరింనుకొనును.]

సంగరంబునరిపునంఘ మోర్చితి నేని

సంగ్రామజిత్ నీకు సౌభ్యమొదవు

(సంగ్రామజిత్తును గొంగరింనుకొనును.)

వగరనోర్చితి నేని జగరసిగిగాసిను

జగమేలు సౌభాగ్యవగును నిజము

(జగరసింను గొంగరింనుకొనును.)

సీ. రాణమీఱంగనెను పటాణి నేన

నోర్వంగలనేని సామ్రాజ్య మొదవునీరు

నోరెరణజిత్తు! బాలకా! మొదిగిమెదిగి

యుద్ధునీతల్లిచెంత మేలోప్పనిపుడు.

(అనుచు పటాణి నెత్తికొని ముద్దడిచింనును.)

కారాంబ:— ఆర్జుత్రా! నీకుజయముగదార. ననుమఱవకు. శీఘ్రకాలంబునఁబునర్దగ్యనరిచిత్తునవిశే
నినుఁజేడెడి.

ప్రతాపః— ప్రేయసీ! నీవు వీరమాతపుగావున హెచ్చునుచువఁదాల. పోయిరమ్ము.

(గౌరాలఁ బిల్లలు, నిచ్చుమింతురు.)

(పిల్లలసేయలు ప్రవేశింతురు.)

భిల్లునాయకుఁడు:— భూమిపాలా! తమమంత్రిగనేరనేనుఁడీ ధనమిచ్చివంపినాడు. మరలఁగావలసినంత
ధనము సిద్ధపఱచియుండెదనని చరికిడత్రియులంబులు నినుఁగూడులాగున బోధించె
దనని వెల్లినాడు.

ప్రతాపః— భిల్లునాయకులారా! మీరీసమయంబున నాకొనర్చుసాహాయ్యప్రోత్సాహంబు లబిరిమి
తంబులనివేసెన్నిది. నాకింతటి యుత్సాహంబు మీరుగలిగియునదిచూడ దెవబలంబు నా
కిపుడు సంపూర్ణంబుగఁగలిగినదని నే నిర్ధరించుటకేనదియుమునులేదు. ఈసంబంధ
రాత్రికిఁబోయి యిరువురముజేరి గాఢాంధకారంబువఁ గోటయొక్కరిపుకోటిని గీలఁడించి
యివాన్దర్శ వెలివిధమున్నే యుదయ పురముఁజేరి పురముముట్టఁబడి పాదుషా
బలంబుపథిహాయంబుగ నాపురిఁజేరనటలొనర్చి దానిఁబట్టుదము. మరలయుద్ధమునకుఁ
పాదుషాయొంతనేననైననైవఁ బ్రవరిండు. ఇదిమీకునప్పుతముగదా?

భిల్లనాయక:- (వ్రతా వసుధీ పాలా! మీమూలపురుషుడగు గుహునిబాల్కమునుండిమానెడ్లలుపెండినెడ్లంజేసి “ యీమాను ” రాజ్యాభిషిక్తుఁజేసిరి. నాటినుండిమీయింటియుప్పుడిని మీచేసకలసన్నానంబులందినాముకావున మిమ్మెపుడునెడఁబాయమని ప్రమాణముగేయటకై సుఁచిజేరితిమి. మాజననపురి యుదయపురి. కావున మేమచ్చటనందునది కాదేఁజచ్చునది యీరెంటిలో నొకటి నిజమని నిర్ధరింఁచికోనినాము. మఱువేతెనమలువలదు. ఆహారధాన్యమువలదు. అడఁమృగములే మాకాహారమగును. అదిదొరికి వేని నడఁలో నుండు వృత్తఫలములుచాలును. అనియుదొరక వేని గడ్డిగింజలు పెక్కియుండుము. రణమునఁజచ్చునంధాక పాణిని రాణిండు స్త్రీపాణంబు వదిలము.

(అరుచునందఱుఁగత్తులున్నుళిసింది నొనటఁదగులుదరు)

వ్రతాధ్య:- భిల్లనాయకలారా! సంతసించితి. మాండవ్యభుతిమనుసరించి మనోజయుమిపుడుకలిగినది కావుననుము వెష్టదముగఁడి.

(భిల్లులు జయ జయ అనుచు)

[నిక్రమము.]

చతుర్థరంగము

ఉదయపురము

వ్రతాపుండు - భిల్లులు - వ్రతాపునిసేన.

వ్రతాపుండు:- [ఉదయపురిసమీపమున నేనగుమొనఁదీర్చి] నేనాసులారా! భిల్లనాయకలారా! మనదేశము మనరాజ్యము మనపురి తురకలగుఁగొను భాగ్యము మనకుఁగలిగెను. అయ్యో! నాకీరాజ్యముపై నభిమానమొంతయో మనరాజ్యమంటిని. పొరబడితిని. నేనాసులారా! మనదేశమనుకాలముపోయెను. తురకలదేశమను కాముచెప్పెను. మనరాజ్యమెన్నఁదోపోయెను. తురకలరాజ్యమాయెను; మనపురికాదిది. తురకలనగదు. అకటకటా!

సీ. పొరుషంబునకెల్ల పౌరస్త్వమైమించు

మనవారిదేశంబు మమతఁగనుఁడి

సాహసంబునకెందు సామ్యమైవెలసిన

మనవారిరాజ్యంబుమమతఁగనుఁడి

ధైర్యలక్ష్మిని నాథారమై పేరొందు

మనవారి తానంబు మమతఁగనుఁడి

తాత సోదరులయి ధాత్రికిరినిగన్న

మనవారిరాష్ట్రంబు మమతఁగనుడి

గీ. మనము పుట్టినపురి నిది మమతఁగనుడి

మనము పెరిగిన తలమిది మమతఁగనుడి

మనము కట్టిన చెరువిది మమతఁగనుడి

మనము తనివొందు దీనినిగనిన మీకు.

భ్రాతృవరులారా! ఇట్టిమనపురికి మనము వెలిక్షేతిమి. అయ్యో! కునేక్షేద్యులందుండి తమ
పుత్ర పుత్రా సంతతికి సుఖాలవాలమగుచు యెంచినా మందిరంబులు కట్టించిరి.
బాధలు తొల్యించిరి. ఉదయసాగరము చెరువును ద్వాదశవస్తంబులుగట్టిరి. మాన
ము లేర్పించిరి. పరమపురుషునకై పరమత్ముని యాలయంబు లేర్పించిరి. మనసేమము
నకై వారొనరించినదంతయు మనమీ తుడుష్కలకు చాచవోసితిమి. మనముదూర
పైతిమి.

నీ. మనకు మననభైతలను మోడఁగట్టిన

మేడలుతరకల వీధులయ్యె

ఆర్యులదేవాలయంబులు యవనుల

ప్రాశ్నగృహములై పరిభ్రమిల్లె

ఆగమోక్తవిధానమమరియర్చనలందు

మనవిగ్రహంబులు మన్నుఁగలిసె

లోకైకలింగము మాయేకలింగము

రుబ్బుగుండయ్యె దురుష్కతతికి

గీ. మనజననభూమి యరులకు మాన్యమయ్యె

మనహరువులన్ని రిపులకు మనుకులయ్యె

మమతమముగన్న యభిమాన మందిరములు

పాడుతురకల పాతొటఁజూడఁగలమె?

సోదరులారా! మన పెద్దలచే నాన్దంపఁబడిన యీత్రునిఁ బ్రాణములు బాఱుట
కదా? మున్నేక చక్రపురజులు బకాసురుని బారికిఁ బడిన గండ మోర్పిరిగాని జనసభామి
వదలకైరికదా? దేశమొలదికొలమైనను, నితరదేశములంబులెరికిననుభవముండినను, మాన
వుఁడు తాఁబట్టిన గృహమున నెంతకష్టముండెనుదా, మానసేర్పడే జనవృత్తాభిమాన
పాశంబుమానవుని నెంతదూరమునుండియైన నీడ్చినను సమయముగదా? అట్టియభి
మానంబు లేనివాఁడొకమానవుఁడని యెఱచునగునా? చతుర్విధాభి మానంబు లుత్తమపురము
భూషణంబులు. స్వాభిమానంబు మొదటిది. ఇందుమరభిమానంబు రెండవది. స్వగృహభిమానంబు
రెండవది. స్వనగరాభిమానంబు మూడవది. స్వరాష్ట్రాభిమానంబు నాల్గవది. ఈయభిమాన చతు
ష్టయములేనివాఁడు మానవగణములో జేరినవాఁడుకాదు. ఈయభిమానంబు మనచైతన్యకార్య
సాహసంబులకు నేఁడు ప్రోత్సాహక సాధనమైయుండు బురికొల్పడుగావున మనమిత్రుడు ప్రా
ణంబును సరసనైయుక యీమనపురము సాధింప సాహసించవలెను. ప్రాణంబునవిలించి జయము
మనదయ్యెనేని మనమందరములలో మున్ను బలెనెవరైనైయుండికొని గుఱిముగనిదింపవచ్చును.
అటుకాదేని యీశుఁగ్ధకరమార్యావర్తమునకై దాఁటోని సూక్ష్మకరీరమంది స్వగ్రామభిమానం
బడయవచ్చును. జయమిహుభిమిచ్చును. చావుస్వగ్రామభిమిచ్చు. భిక్షులెరికినదలి ప్రాణంబు
తీవని, రణమువదిలితిమేని కాశ్యపరక్షంబుమనకు దప్పదు. మునుస్మష్టానిభుజబలసాహసమున
భూమి నేలవలెననికదా బ్రహ్మభూభుజులను సృష్టించెను. అట్టిక్షత్రియధన్యులు మానసగునే?
మానసచో మనముకులహీనులముగామా? భ్రాతృవరులారా! నిజమగుక్షత్రియగీతి నిమగ్నపు
లము మనమనిస్థాపించినేడుగదా నమయముతబద్ధించె. ప్రాణమో మరణమో మనకు నేడు
గదాయేర్పడును? ఇహలోకమో పరలోకమో మనకు నేడుగదా లభించు. హా! కైవసా!
మీవీరక్షత్రియుఁడుపిఱికియరునిందరానివ్వకపోషించుభారమునీయ్యది. క్షత్రియసోదరులారా!
భిల్లనాయకులారా! అలనాడు గుహునిఁబెంచి యరినాశనంబొనరించి యాదూరునట్టము
గట్టి మునుమీముత్తాతలసాహసంబు నిజమనినేడుగదా మీరు స్థాపించవలెను.

భిల్లనాయకుఁడు:—ప్రతాపమహిపాలారా! ఈ దినంబున “జిదయపురి రాజనింహాసనంబున” నిమనిలక

మేని మేము తద్వంతులముగామని నమ్ముము. అలస్యంచే? అజ్ఞయిము.

చం. ధరణివల్లగ కమ్మదుమే! దారియొనర్తుమెకోటగోడలో?

సరవిని ద్వారమువ్విటిచి చయ్యనలోపల నూజఁజూతుమే!

తురితమునకా దురుష్కులను దుత్తుమునైపడఁ జేతుమే! వెనక
నరవర యాజ్ఞయిమ్మ రిపునాశన తారీఖిగమ్మ యిమ్మహిణ్.

వ్రతాపుడు:—భిల్లనాయకలారా! లగ్నకెక్కి కోటనుస్థాధించుట మీపౌరుషసాహసంబులక
మాగ్గంబనివేసెన్నెచ.

భిల్లనాయకలు:—మే మటులవేయొనర్తుము.

[అనుచు నొకరిపై నొకరెక్కి వగ్గముపైకివేసి తత్సాసనమున నంపలు గోటయొక్కి
దురు. లోఁగా కలకలభయమగుచు. కోటవాకిలి తెఱవంబడును. అండలు లోఁబ్రవే.
యద్ధముజరుగును. తురకలు దిక్కుకొకరుపరుగిన దురు.]

[నిష్క్రమము.]

పంచమరంగము.

వ్రతాపుని మరల గాజుగా చేయుదురు.

సమాప్తము.

